

Med 'bil' i Norden i 100 år

Moderne importord i språka i Norden

---

1. Med 'bil' i Norden i 100 år. Ordlaging og tilpassing av utalandske ord

Helge Sandøy (red.)

Med 'bil' i Norden i 100 år

Ordlaging og tilpassing av utalandske ord

NOVUS FORLAG
OSLO – 2003

Moderne importord i språka i Norden

Prosjektleiar: Helge Sandøy

Nordisk institutt

Sydnesplassen 7

5007 Bergen

www.hf.uib.no/MODERNE/

Moderne importord blei initiert av Nordisk språkråd og sett i gang hausten 2001. Det er finansiert i hovudsak av NOS-H, NorFa, Noregs forskingsråd og Nordisk språkråd. Prosjektet har som mål å lage ei jamførande oversikt over korleis moderne importord blir behandla i språka i Norden i både norm og bruk, og å skaffe generell innsikt i vilkår for språkholdningar og spesiell innsikt i holdningane til importord i Norden.

Nordisk språkråd

Boks 8107 Dep.

0032 Oslo

<http://www.nordisk-sprakrad.no/>

Nordisk språkråd er ein samarbeidsorganisasjon for språknemndene i Norden finansiert av Nordisk ministerråd. Rådet skal arbeide for å fremme den nordiske språkforståinga.

Arbeidsoppgåvene for Nordisk språkråd er bl.a.

- å vere eit forum for språkpolitisk diskusjon og planlegging
- å ta initiativ til og å støtte utgiving av internordiske ordbøker og andre skrifter
- å ta initiativ til og å støtte forskingsprosjekt innafor dei nordiske språka
- å samarbeide med massemedia om initiativ som kan fremme den nordiske språkforståinga
- å arrangere møte, konferansar og seminar om nordiske språkspørsmål

Innhald

Helge Sandøy: <i>Bil, språk og brukskunst – innleing</i>	7
Inge Lise Pedersen: <i>Da danskerne lærte bilen at kende. Et causeri om hjemlige og fremmede ord i fortid og nutid</i>	9
Avløysarord, allmennspråket	
Jóhan Hendrik W. Poulsen: <i>”Det gode avløysarordet”</i>	17
Pia Jarvad: <i>Opkomling, steinalder, nörd og regneark – om danske afløsningsord i nyordsdannelsen og deres gjennomslagskraft</i>	24
Guðrún Kvaran: <i>Typer av nye ord i islandsk</i>	33
Lars S. Vikør: <i>Nordiske språkhaldningar. Presentasjon av ei meiningsmåling</i>	42
Fagspråk	
Helena Palm: <i>Termgrupper – ett sätt att hantera engelska, svengelska och svenska i svenskt fackspråk</i>	55
Alf Skjeseth: <i>Journalistens mange engelske kvaler</i>	59
Martin Gellerstam: <i>Anpassningen av lånord i Svenska Akademiens ordlista</i>	64
Tilpassing av importord	
Ásta Svavarsdóttir: <i>Tilpassning af importord i islandsk</i>	75
Johan Myking: <i>Oljeterminologien: røynsler med vinning og tap</i>	82
Nordisk eller engelsk – eller begge delar?	
Tarald Lie: <i>Engelsk vs. morsmålet i norsk popmusikk</i>	95
Endre Brunstad: <i>Omfanget av moderne importord i nordiske aviser</i>	111
Ordsmedar i arbeid	
Stig Johansson: <i>Engelsk eller ikke engelsk – is that the question?</i>	123
Jan Hoel: <i>Refleksjoner omkring forholdet mellom avløserord og tekniske termer, med bakgrunn i arbeidet med IKT-ord i Ordsmia</i>	138
Dag F. Simonsen: <i>Ordsmia – arbeidsmåte og erfaringer</i>	144
Anne Helene Aarflot: <i>Avløserord i Ordsmia – sett i forhold til suksesskriterier for avløserord</i>	150
Om forfattarane	153

Bil, språk og brukskunst – innleiing

Helge Sandøy
Bergen

Vi stoppar nok sjeldan opp ved kvardagsordet 'bil'. Men ordet er eit fint stykke nordisk brukskunst. Historia om opphavet skriv Inge Lise Pedersen om i første artikkelen i denne boka. Den fortel om kreativitet og fantasi, som skaper ein fulltreffar, i staden for det tunge 'automobil' som besteforeldra eller oldeforeldra våre sleit med. Og ordet 'bil' var så enkelt når først noen kom på det.

Interessant er det at dette ordet, som i 2002 hadde 100-års-jubileum, er blitt eit fellesord for alle dei nordiske språka. Og ingen andre språk brukar dette ordet. Den nordiske fellesskapen og det nordiske særpreget fekk enda ei markering. Det er altså ikkje bare dei urgamle orda som er felles for oss.

Folk er opptatt av kva vi gjør og skal gjøre med dei nye orda som kjem inn i språket vårt. Mye av det nordiske språksamarbeidet går nettopp på spørsmålet om å styrke språka våre. Vi styrker morsmåla våre ved å sikre at dei blir brukt på flest mulig samfunnsområde, og vi styrker dei gjennom å markere dei som våre. Begge desse perspektiva – bruksperspektivet og forperspektivet – har det til felles at dei vitnar om ei holdning. Både å ønskje at poppsongar er på morsmålet og å meine at *e-mail* bør heite *e-post*, er uttrykk for at språket er symbol på kulturelle posisjonar og funksjonar – og på mangfald.

Dei nye omgrepa verken kan eller ønskjer vi å stoppe; dei er jo "Culturens Gesandter". Men vi treng ikkje godta andres ord for desse omgrepa. Vi står fritt til å lage nye ord eller skape om på dei vi gjerne importerer saman med omgrepet, eller bare å godta importordet som det er. Kva som er best, kan diskuteras; og språket krev inga fundamentalistisk løysing.

Når det gjeld importorda, er det tydeligare enn elles at vi alle held handa i den språklige støypeskeia. Refleksjonane og tankane omkring denne daglige språkendringsprosessen er ein del av kulturen vår. Dei nye orda kan diskuteras reint språklig, men ikkje mindre kan dei diskuteras i eit kulturelt og sosiologisk perspektiv. Dei fortel om kva rolle vi ønskjer språket skal ha i kulturen vår.

Språkpolitisk referansegruppe under Nordisk ministerråd bad i 2000 Nordisk språkråd arrangere ein konferanse om avløyсарord og tilpassing av importord. Nordisk språkråd tok på seg ansvaret og lét prosjektet Moderne importord i språka i Norden (jf. <http://www.hf.uib.no/MODERNE/>) stå for gjennomføringa. Konferansen blei halden i Bergen 18.-19. oktober 2002 – med finansiering frå Språkpolitisk referansegruppe, Nordisk språkråd og Norsk språkråd. Innlegga frå denne konferansen er blitt til artiklar i denne boka.

Vi samlar desse artiklane i første boka i ein skriftserie frå prosjektet Moderne importord i språka i Norden. Forskingsprosjektet blei initiert av Nordisk språkråd, og det blir drive med støtte frå fleire kjelder, i hovudsak Nordiska samarbetsnämnden för humanistisk forskning, Nordisk forskarutdanningsakademi, Nordisk språkråd og fleire nasjonale

språknemnder og forskingsfond. Det er med forskarar frå det finske, finlandssvenske, sverigesvenske, danske, norske, færøyske og islandske språksamfunnet, og målet er at ein gjennom nøyaktige jamføringar mellom dei sju språksamfunna skal kunne få betre innsikt i bruk av importord og holdningar til moderne språkpåverknad. Resultata frå prosjektet vil komme i denne skriftserien.

Automobilkjørsel.

Da Lardal hittil ikke har været trafikeret med Motorvogn, ønsker jeg av Hensyn til Færdselen hervæd bekendtgjort, at jeg **førstk. Mandag** agter at reise opover Dalen pr. Automobil med Avreise fra Larvik ca. Kl. 11 Fm. og ankomst til Vittingfos om Eftermiddagen med Stans paa Svarstad.

Tilbakereisen foregaar den følgende Dags Eftermiddag.

Larvik, 10de April 1913.

F. M. Treschow.

Aftenposten 1913, henta frå *Århundrets Hvem Hva Hvor*, Oslo 1999.

Da danskerne lærte bilen at kende

Et causeri om hjemlige og fremmede ord i fortid og nutid

Inge Lise Pedersen

København

Hvad sig anbelanger Stiilen, da har jeg beflittet mig paa en reen Danske, og sielden indførdt fremmede Ord, naar jeg har kunnet finde forstaaelige Danske, undtagen her udi Fortalen. Vel er sandt, at man kand exprimere sig udi de fleeste Materier uden at forskrive fremmede Gloser fra andre Steder; Men endeel fremmede Ord ere ligesom naturaliserede her udi Landet, saa at man nu omstunder hart ad ikke kand undvære dem, uden at man vil kalde nogle gamle Ord fra Landflygtighed igien, som have været meere end 100 Aar af Moden, og derudover ere blevne gandske u-forstaaelige.

Sådan udtrykte en kendt bergenser sig om dagens emne for næsten 300 år siden ved indledningen til sit forfatterskab (Ludvig Holberg: Anhang 1713). Og i 1726 skrev han: ”vort Sprog er ikke med de rigeste, saa vi nødes ofte til at laane fremmede Ord. Men det vil intet sige: alle andre Sprog laane ogsaa det ene af det andet”.

Det var ikke alle Holbergs samtidige der var enige med ham i dette standpunkt, men han fastholdt det og skrev i 1744: ”Jeg haver dog u-anseet slige Critiquer stedse continueret med min gamle Skrivemaade, helst saasom jeg af Erfarenhed haver merket, at, ligesom en Nation trænger iblant til en andens Varer, saa trænger ogsaa et Sprog til et andet Sprogs Gloser”.

Fremmedordene, siger han, muliggør fynd, sirlighed og præcision, mens purismer gør det vanskeligt for fremmede at forstå sproget, ”det er en Dyd at efterfølge de gamle Forfædres Sæder, men en Daarlighed at ville tale ligesom Kong Dans Olde-Moder”.

For Holberg er engelsk et idealsprog med alle de udtryksmuligheder det har, netop fordi det har lånt så mange ord fra andre sprog. Han hævder dog ikke at ville gå ind i datidens diskussion om sprogavl kontra import, men vil ”gaae en Middel-Vei imellem Sprog-Blandere og utidige Purister” (Epistel 415).

Holberg-citaterne illustrerer tydeligt at der til mange tider har været forskellige meninger om, hvor mange og hvilke importord der er nødvendige – eller i hvert fald ganske nyttige – hvis man skal udtrykke sig klart og nuanceret og stilistisk adækvat i mange forskellige genrer.

En ting står klart: Levende sprog behøver nye ord

Vi behøver nye ord når helt nye fænomener introduceres, hvad enten det er nye ting, nye politiske samfundsindretninger, eller nye tanker og forestillinger. Men vi behøver også nye ord når vi skal udtrykke noget velkendt på en ny og derfor mere udtryksfuld måde.

En del af de nye betegnelser skaber vi ubesværet ved egen kraft og med egne midler. Når vi får en ny pæreformet genstand i hånden som kan give lys når den skrues i en fat-

ning og den elektriske strøm sluttes til, hvad er så mere nærliggende end at kalde den *en elektrisk pære*. I dansk forkortes betegnelsen hurtigt til en pære slet og ret. Det er ganske uproblematisk, for konteksten viser jo klart at den ikke er til at sætte tænderne i (mens man på norsk fastholder betegnelsen *elektrisk pære*, og på svensk holder sig til det græske ord *lampe*, som vi på dansk kun bruger om hele indretningen, en pære på stativ så at sige). Og dermed har en ny genstand fået et navn, og et kendt ord en ekstra betydning.

Erfaringen viser at det i vid udstrækning går an at give kendte ord nye betydninger. Da strikketeknikken blev kendt i Norden, formentlig i slutningen af middelalderen, skulle den nye teknik hedde noget. Og her møder vi flere strategier. Der er nogle der blot bruger et allerede kendt ord, som så får tillagt en ny ekstra betydning, enten ved import (som låneoversættelsen *knytte*) eller ved egen opfindsomhed (*binde, sy, sticka, måske lænke*), og så er der dem der danner et nyt verbum ved afledning, som det *måske* gælder *prjóna, speda, spöta, pregle* (udtalt *prexel*), og endelig er der dem der importerer det tyske *stricken* fikst og færdigt om det professionelt forarbejdede, så det bliver muligt (også sprogligt) at skelne mellem en hjemmegjort *bindehose* og en købt *strikkstrømpe*.

Det er ikke ret ofte vi skaber et helt nyt ord, så at sige fra grunden, i hvert fald ikke i Danmark. Uden at slå op i ordbøger kan jeg faktisk kun komme på *ilt* og *brint* om oxygen og hydrogen som H.C. Ørsted skabte i 1800-tallet (og som danske kemikere gerne ser afskaffet igen til fordel for de internationale betegnelser). Men så er der andre smutveje til de eftertragtede nye ord. Vi kan danne en afledning til et ord vi allerede har i forvejen, eller endnu enklere: lave en sammensætning, måske endda klare det ved at oversætte det fremmede ord som ofte ledsager den nye ting, for den hed jo noget hvor den kom fra, så en *Nähmaschine* bliver uden problemer til en symaskine og en *washing machine* til en *vaskemaskine* eller *tvättmaskin*. Og har vi først det ord, er det endnu lettere at klare både *vridemaskine* og *opvaskemaskine/diskmaskin*.

Men da vaskemaskinen fik en tørremaskine som fast ledsager i de 1000 små hjem, kaldte man den alligevel ikke en tørremaskine i Danmark, men en *tørretumbler*. Og da *skrivemaskinen* blev afløst af noget mere moderne, blev denne nye maskine kun kaldt en *datamaskine* her i Norge, mens svenskerne valgte det kortere *dator*, og vi danskere overtog den engelske betegnelse *computer*.

Og sådan er danskernes ry. Hvad skrev ikke skandinavisten Christian Richardt i sin skålvise i 1860 ”Og er de lidt magelige svendene der: det kommer af de skyggefulde bøgetræ’r!”. Vi gider ikke have besværet med at skabe vores egne ord, men overtager blot den foreliggende udenlandske betegnelse. Der er dog undtagelser, fx ordet *bil*.

Introduktionen af ordet bil

Med bil i 100 år hedder konferencen, og dermed hentydes til at det er akkurat 100 år siden ordet bil blev introduceret i dansk, og dermed i nordisk.

Hundredårsjubilanten for nu at bruge et godt norsk ord af et vist fremmed tilsnit (på dansk har vi faktisk dannet et hjemligt ord: *fødselar*) er netop af denne type: *bil* dannet af *automobil*. Enkelt og ligefremt, efter samme model som *cykel* af *bicycle*.

Ordet bil blev til i en konkurrence i dagbladet ”Politiken” om et nyt godt ord for det nye fænomen, automobilen. Det blev første gang præsenteret den 14. marts 1902. Journalisten opregner først en lang række forslag bl.a. ekspresvogn, flyvvogn, galopvogn, fartvogn, flugt-

vogn, fremfarer, hurtigkører, hastetøj, piler, selvløber, mekanikvogn, vognværk og køremaskiner, ikke at forglemme sportsvogn, landevejsvogn, torsvogn, skirmirvogn og eliasvogn. De kasseres alle som umulige, i en del tilfælde ligefrem latterlige, skønt:

Vi nægter ikke at der i mange af disse Ord findes dristig og barok Opfindsomhed. Men intet af dem har dog forbløffet os mere end det Ord, vi nu skal nævne, og som var lige ved at vinde vort Hjærte, Ordet *Bil*. Det er genialt fundet paa. Kan man kalde Bicycle for Cykle og en Violoncellist for en Cellist, kan man ogsaa kalde en Automobil for en Bil. Det er et nemt og smidigt Ord. Man danne deraf med Lethed at bile, Biling, Lystbil, Arbejdsbil, Bilfabrik, Billøb, Biler, Bilende, Biledragt etc. etc. i en Uendelighed. Men en enkelt Indvending mælder sig: hvori det nu end kan ligge, virker dette Ord ikke med den umiddelbare, overbevisende Kraft, som Ordet *Tøf* [som var foreslået tidligere i konkurrencen]. Det forstaaes ikke lige straks, Ordet eksisterer endvidere allerede i dansk Sprog i en anden Betydning (Økse), smlgn. Drachmanns Digt *Vaabensmeden*. Naa, denne Hindring var vel ikke uoverstigelig, mange Ord paa Dansk har vidt forskellige Betydninger, der intet har med hinanden at gøre. Men alligevel -. Kort sagt, vi vakler. Vi er bange for, at ordet *Bil* er for nyt og for dristigt. Og efter moden Overvejelse forekommer *Tøf* os stadig det bedste, der er fremkommet. Vi beder vore Læsere selv prøve, hvad der forekommer dem det bedste. Og i Morgen tøffer vi videre. (Politiken 14. marts 1902).

Ordet *bil* præsenteres som det det er: et enkelt og godt ord, med paralleller i andre ord hvor andetleddet er blevet til et selvstændigt ord (*bus* til *omnibus* nævnes dog mærkeligt nok ikke, selv om det iflg. ODS er kendt fra slutningen af 1880'erne).

Ordet er enkelt at bøje, enkelt at danne afledninger til: verbet bile, substantivet biler, bilerinde; de sidste muligheder er dog aldrig blevet udnyttet. Det eneste argument mod det nye ord som journalisten kan opdrive er at det netop ikke er nyt. Det er så at sige optaget i forvejen, om end det iflg. ODS er en udpræget faglig betegnelse.

Hvad er der da i vejen med *bil*? Ja, det forstås ikke lige straks, hævdes det, og det er måske for nyt og for dristigt. Derfor vakler den skrivende mellem *bil* og *tøf*. Det må være derfor man også i avisen så småt tager ordet *tøf* i brug, ikke blot i betegnelsen på konkurrencen, men også i underrubrikken til en reportage fra biludstillingen, hvor ordet *Tøf-Korso* optræder.

Det er både interessant og lærerigt at skribenten kan være så usikker på hvad der er det bedste ord. For den bagkloge eftertid er det jo klart at *bil* er *tøf* ganske overlegent:

- Der er ganske mange paralleller i orddannelsen (og flere skulle vise sig at komme)
- Som lydmalende ord var *tøf* kun godt så længe biler tøffede – det er jo nu længe siden
- Lydmalende ord har en tendens til at virke barnlige, af den indlysende grund at små børn ofte anvender sådanne ord

Men alle disse ting var åbenbart ikke selvindlysende for samtiden. Og *tøf* er da heller ikke mere umuligt som ord end at det er den schweizertyske betegnelse for en motorcykel i formen *Töff*, og med diminutiven *Töffli* som selvfølgelig betyder knallert.

Så hvis *tøf* havde vundet dengang for 100 år siden, ville vi sikkert ikke have fundet det spor komisk eller barnligt, men blot opfattet det som en ganske neutral betegnelse på et firhjulet motorkøretøj. Om det så også var blevet importeret af de andre nordiske lande skal jeg lade være usagt.

Import eller hjemmefabrikation – en falsk modsætning

Ordet bil er et godt eksempel på at den udbredte modstilling af import og hjemmefabrikation er uheldig. For hvilken kategori hører *bil* til? Dette ord er jo netop blevet til i mødet mellem det hjemlige og det fremmede, endda et hybridt fremmedord, fra græsk *auto* 'selv' og latin *mobil* 'bevægelig' og formentlig præsenteret med fransk udtale. Af dette møde opstår så et enkelt, og strukturelt set helt nordisk, ord. Det er et eksempel på den totale integration af noget fremmed.

Mange af de gamle importord er lige så velintegrerede som bil (eller naturaliserede som Holberg sagde), og derfor glemmer vi at de engang var fremmede: bluse, briller, frakke, taske eller gaffel, tallerken, spise – for slet ikke at tale om betegnelsen på mange af de ting vi spiser og drikker: bøf, frikadeller, karbonade, kartofler eller potatis/poteter, tomater, appelsiner og kaffe, te, vin. Vi ville ikke være i stand til at tale om ret meget andet end helt basale fødevarer, hvis vi skulle holde os til hjemlige betegnelser: brød, fisk, grød, kød, vand, æbler, øl.

Men alle disse ord er jo kommet mere gradvis og ikke fra én dominerende kultur, som de amerikanske ord der nu vælter ind over os, vil man sige. Ja, og dog. Vi kan godt finde tidligere perioder hvor nye ord invaderede de nordiske sprog som ledsagere til nye ting og nye tanker.

Der må være sket store ændringer i ordforrådet med agerbrugets indførelse i yngre stenalder (som nu oftere og oftere kaldes neolithicum af arkæologerne). Og senere er det gået slag i slag op gennem historien. Men nye tanker har også krævet sit af sproget. Vi ser da også en stor gruppe nye ord optræde med kristendommens indførelse, mange af dem fra eksotiske sprog (hebraisk, græsk, latin og oldsaksisk), men i dag slidt til så de skarpe kanter i form af for os umulige lydcombinationer er forsvundet (græsk *psalmos* til *salme*), og ordene har levet med i vores egen sproghistorie så *diakonos* er blevet til *degn* samtidig med at embedet skiftede karakter – og da det så var sket, importerede vi *diakon* en gang til, denne gang via tysk og både som hankønsform og i en tysk hunkønsform, *diakonisse*. De fleste af disse oprindelig meget fremmede ord findes i alle de nordiske sprog, i let genkendelige former.

Den næste periode da nogle af de nordiske sprog blev støbt i en ny form, var senmiddelalderen. Denne gang kom den stærkeste indflydelse fra nedertysk/lavtysk, og det er til dato den kraftigste påvirkning de nordiske sprog har været ude for – nutidens stærke engelsk-amerikanske indflydelse medregnet. Det var nemlig ikke blot nye ord man lånte, men også nye måder at danne ord på, som ændrede først og fremmest dansk og svensk i betydelig grad, gjorde sprogene mere plastiske og især bedre egnet til at udtrykke abstrakte tankegange.

Men ændringerne var i begge perioder mere omfattende end som så. Med kristendommen blev også introduceret en ny skriftkultur på et nyt sprog, latin, og i senmiddelalderen blev nye samfundsgrupper læse- og i mindre omfang skrivekyndige, ofte også på den tids internationale sprog, nedertysk. Nedertysk var handels- og håndværkssproget og blev også brugt til diplomer i 1400-tallet da man forlod latin som diplomsprog.

Holdningen til importord og afløsningsord

Hvordan folk reagerede både på dette og på de mange nye ord og de nye måder at danne hjemlige ord på, ved vi ikke. De har nok ikke været lige begejstrede for det nye alle sam-

men, men vi skal op i 1600-tallet før der kommer kommentarer til den fremmede påvirkning, og kun til den romanske. Disse kommentarer skal læses med et sideblik til deres tilblivelsessituation. Når den danske grammatiker Peder Syv fx skriver om det danske sprogs fransoser (med et ordspil der i dag kræver forklaring: fransoser kunne betyde syfilis), så kan man have ham mistænkt for at have overtaget sine tyske samtidiges moraliseren over det tyske sprogs tilstand. I Danmark var der nemlig endnu ikke nogen synderlig fransk indflydelse på sproget på dette tidspunkt, det var der derimod i Tyskland.

Men fra nu af kerer man sig om den gode sprogbrug "le bon usage" og om sprogets renhed. Begge begreber er hentet udefra, fra Frankrig, og det er det franske stilideal der bliver mønstret også i Norden. En mere forfined stil, hvor den tidligere forkærlighed for bredde, for pleonasmer, ordsprog og folkelige talemåder erstattes af et stilideal med korte sætninger der udtrykker sagen klart og uden overdrivelser af nogen art, og med et mindre og renere ordforråd, fri for partikularismer, dvs. dialektord.

Det med renheden er altså ikke noget vi selv finder på, men som vi importerer fra Frankrig via Tyskland. Men hvad vil det egentlig sige at sproget er rent? Ja, på fransk grund var det et praktisk retorisk begreb der havde til formål at sikre at ingen blev forfordelt på grund af en uforståelig udtryksform, men på germansk grund blev det til et abstrakt, filologisk princip. Det rene sprog kom i germansk sammenhæng til at betyde sprog uden fremmed indflydelse, morsomt nok forsynet med en fremmed betegnelse, purisme.

I Tyskland var det især den romanske indflydelse man bekæmpede, og de romanske ord blev i vid udstrækning erstattet af nydannelser. Sådan begyndte det som sagt også i Norden, blot med den lille finesse at mange af nydannelserne svarer ganske til de tyske, og når man på dansk begynder at skrive afstand, trosbekendelse, lidenskab og retskrivning i stedet for distance, confession, passion og orthografi, eller finfølelse, randbemærkning og skønånd for delikatesse, glosse og bel esprit, er det i praksis umuligt at vide om det er egentlige danske nydannelser, eller det er ordret oversættelse af tyske sprogrenseres nydannelser, som Philip Zesens Abstand, Glaubensbekenntnis, Leidenschaft, Rechtschreibung eller Campos Feingefühl, Randbemærkning og Schöngeist.

Omkring 1800 ændredes billedet, specielt i Danmark-Norge. Fra nu af var det især de tyske ord og dannelser der blev bekæmpet, og der var unægtelig noget at tage fat på – langt mere end i kampen mod den amerikanske påvirkning i dag, og denne kamp holdt sig længe specielt med kampen mod an-, be-, het-, -else-ordene i nynorsk.

Ingen af purismeperioderne har ført til at vi er ophørt med at importere fremmede ord til Norden. Sproghistorien har også siden budt på en lind strøm af nye fremmede ord, mange for længst glemt igen (for vi overser let i forskrækkelsen over antallet af nye fremmede ord, at mange af dem kun har kort levetid), men fra tid til anden har man været meget kritisk over for disse importvarer, og agiteret for at vi skulle være selvforsynende, også med ord.

Og nu er vi så midt i en ny periode med omfattende ordimport, denne gang især fra amerikansk engelsk, og vi kan igen notere at holdningerne varierer – meget! Formentlig endnu mere end sprogbrugen.

Som det nok allerede er fremgået, er jeg blandt dem der hurtigt får nok af purismen, som af alle andre renhedsideologier. Og som synes det er fint at både historie og demografi kan spores i det danske ordforråd, at man kan finde ord som *birkes* (fra hebraisk *berakot* velsignelse (egtl. om sabbatsbrødet bestrøet med valmuefrø, jf. svensk *bergis-*

bröd, men på dansk også om valmuefrø) og *bolisch* (fra jiddisch, om en slags wienerbrød), der fortæller om jødiske bagere i København der åbenbart har været populære, eller om dansk og svensk *dolme* (fra tyrkisk, jf. græsk *dolmados*) efter sigende bragt til Norden af Karl XII's soldater fra Balkan.

Indflydelsen fra latin i middelalderen, fra nedertysk i 1400-tallet, fra højtysk i 1500- og 1600-tallet og fra fransk i 1700-tallet har europæiseret de nordiske sprog, og den nuværende engelskindflydelse fortsætter dette spor med en internationalisering som i mange tilfælde øger antallet af græske og latinske ord, da sådanne findes i rigt mål i engelsk, som jo har importeret ord som vel intet andet sprog.

Verdens for tiden stærkeste sprog er altså samtidig et af de sprog der har allerflest importerede ord. Så med en let omskrivning af et kendt Luther-citat: Lån tappert!

Det nordiske sprogsamarbejde omfatter samarbejde om terminologi, der er en særlig bevilling til leksikografisk arbejde inden for de "små" sprog i Norden, og orddannelse på hjemlig grund var temaet for det nordiske sprog møde i 1984 (jf. *Sprog i Norden* 1985). Området har ikke været upåagtet, og vi ved en god del om både importord og afløsningsord i Norden, men det er ikke så enkelt at sammenligne den viden vi har fra de forskellige sprogområder, og vi ved ikke så meget om hvordan den almindelige sprogbruger forholder sig til fremmede ord eller afløsningsord, endsige til de forskellige tilpasningsstrategier. I det igangværende projekt om moderne importord i sprogene i Norden skabes der megen ny viden om disse spørgsmål. De første resultater fra projektet bliver fremlagt på konferencen, så vi i løbet af disse to dage får mulighed for at blive klogere på hvad der rent faktisk foregår, og mere bevidste om hvad det er der er på spil – måske bliver der endda indimellem skubbet lidt til vores urokkelige meninger om nyt og gammelt, hjemligt og fremmed, og det enes fortrin frem for det andet.

Og det er i grunden vel ikke så galt. Velkommen til!

Avløysarord, allmennspråket

”Det gode avløysarordet”

Jóhan Hendrik W. Poulsen
Kirkjubøur

Færøsk og nordisk

Titlen på mit indlæg ved denne konference er foreslået af min ven professor Helge Sandøy og godkendt af mig, idet jeg er en svoren tilhænger af gode ”avløysarord” – *afløsningsord*, ser jeg, at det nu hedder også på dansk ifølge titlen på næste foredrag. Jeg må dog med det samme indrømme, at jeg til trods for titlens norske sprogform føler mig ikke i stand til at holde mit foredrag på dette – eller snarere et af disse – nabosprog, skønt norsk radio indgår som en ikke ubetydelig del af vor mediedækning vest i havet. Når jeg barberer mig, hører jeg norsk morgenradio, især kulturnyt og morgenkåseriet – jeg er særlig glad for at høre vor gamle ven Ivar Eskeland kåsere på sit væne nynorsk. Indtil Útvarp Føroya blev stiftet i 1956, var norske vejrmeldinger af livsnødvendig betydning for os, ja, norske vejrtermer var ved at udkonkurrere de genuine færøske, som dog snart kom til hæder og ære igen, da vi fik vor egen radio. Det kunne undertiden knibe med forståelsen, som da fylkesnavnet *Rogaland* blev nævnt i vejrmeldingen, da var der en, der udbrød: ”Aftur rok av landnyrdingi!” – atter (sne)storm fra nordøst! Skønt dette var en misforståelse, kan det tilføjes, at de gamle, endnu levende betegnelser *landnyrdingur* ’nordøst’, *landsynningur* ’sydøst’, *útnyrdingur* ’nordvest’ og *útsynningur* ’sydøst’ har rod i norske stedforhold.

Jeg vil i stedet som mere naturligt benytte mig af dansk, som blev påtrængt os i senmiddelalderen og især ved reformationen, da færøsk blev degraderet som officielt sprog. Det er det første fremmedsprog, der læres i den færøske skole, allerede fra det tredje skoleår. Men jeg vil her holde mig til en modereret version af den udtale, som færingers traditionelt har anvendt, når de læste højt af danske tekster som f.eks. Jesper Brochmands postil og sang salmer af Thomas Kingo eller danseviser fra Peder Syvs visebog. I den mest utrerede form udtales hvert bogstav hårdt og distinkt. En udtale af dansk i den retning forstås bedre af skandinaver og finner, der kan svensk, end den ”rigtige” rigsdanske udtale. Og den hjælper os færingers langt på vej at opfatte talt norsk og svensk. Så sådan set er vi til trods for den geografiske afstand sprogligt ret centralt placeret i Norden. Et tilbageskridt er det dog, at den færøske skole i de sidste decennier kun har lært den ”bløde” rigsudtale af dansk, hvilket går ud over retskrivningen og sprogligt marginaliserer eleverne i Norden. Det går heller ikke at synge danske danseviser med den udtale!

Her vil jeg tillade mig at gøre et sidespring for at gøre opmærksom på den ret udbredte misforståelse at benævne denne færøske udtale af dansk ”gøtudanskt”, sidst af Arne Torp i *Våra språk i tid och rum* (festskrift til Ann-Marie Ivars), Helsingfors 2001, s. 283. Betegnelsen *gøtudanskt*, har jeg fået oplyst fra mindst to hold, stammer fra den version ”dansk”, som en mand fra Gøta i Eysturoy gjorde brug af. Han var blandt de første, som tog lærereksamen fra det nystiftede Færøernes seminarium i 1872. Han opfattede situationen således, at han som lærer og embedsmand burde tale dansk, ikke blot i skolen,

men i det hele taget i samtale med landsmænd. Da denne mand fra Gøta med sit dansk spækket med færøske ord og idiomter kom f.eks. til hovedstaden, hvor man var bedre bekendt med ”rigtig” dansk, faldt det naturligt for vittige hoveder at give denne specielle type dansk den humoristiske betegnelse *gøtudanskt*. Jeg kan forsøge at give en prøve, som jeg har optegnet for nylig – i øvrigt er det på tide at få indsamlet eksempler på dette specielle ”sprog”, for nu er alle så gode til dansk. – En dansk ingeniør, der kort efter krigen var kommet til bygden Toftir for at lede et anlægsarbejde, beklagede sig over det evindelige vådvejr (hovsa! ”vådvejr”, var det en faroisme (*vátveður*) eller en spontan nydannelse i modsætning til *tørvejr*?). Da svarede en af de indfødte: ”Du sjarrer, nu han ligger lågt med ælling, men da han kommer høgt med helling, da siger du okkert.” Danskeren stod bare og måbede, forstod ikke et hak. Det, som manden ville udtrykke, var i oversættelse til normaldansk: ”Du klager, nu hvor det er sydlig vind med byger, men når der kommer nordlig vind med haglvejr, da siger du noget andet.”

Til islandsk er afstanden fra færøsk heller ikke så stor til trods for betydelige udtaleforskelle, takket være vor ortografi, som V.U. Hammershaimb efter inspiration fra Jón Sigurðsson udarbejdede for godt halvt andet århundrede siden på grundlag af den normaliserede skrivemåde for oldislandsk eller gammelnorsk. Denne ortografiske lighed sammen med det nære slægtskab mellem sprogene har gjort det naturligt at skele til islandsk, når vi behøver et hjemligt ord for et nyt fænomen. Ofte kan vi snuppe det som det er, f.eks. *útvarp* ’radiofoni’ og *sjónvarp* ’television’. Det har hjulpet godt til den folkelige accept, at ordene indgår i institutionernes navne, *Útvarp Føroya* stiftet i 1956 og *Sjónvarp Føroya* i 1984. Men det sædvanlige er snarere, at det islandske ord kan give et fingerpeg til en færøsk nydannelse ligesom i øvrigt ord i andre nordiske sprog og alle fremmedsprog inden for vor synskreds. Det er af overordentlig stor betydning for sprogdyrkningen at have et så nærbeslægtet og højtudviklet sprog som islandsk til at sammenligne med og søge inspiration hos. ”Bert er bróðurleyst bak”, siger ordsproget.

Sprogets genrejsning

Der er bevaret nogle få færøske dokumenter fra førreformatorisk tid på et sprog nærmest identisk med samtidig islandsk og lidt ældre norsk. Med reformationen ca. 1540 holder dansk sprog sit indtog – og færøsk er tre sekler overhovedet forvist fra papiret. Gudstjenesten forrettedes på dansk, bibel, salmebøger, postiller, alt var på dansk. Den store skat af kvad eller ballader, der blev og stadig bliver sunget til den gamle kædedans samt sagn og eventyr har uden tvivl haft stor betydning for sprogets bevarelse og senere ordforrådets fornyelse.

Den kompakte nærværelse af dansk på så mange områder som ret, kirke, skole og som eneste skrift- og litteratursprog satte sit umiskendelige præg på det færøske sprog, som vrimlede – og stadig vrimler – med danismer, især på områder uden for den håndgribelige hverdag. Men talesproget blev dog aldrig dansk i sin dybeste grund. Det oprindelige bøjningssystem forblev stort set intakt bortset fra de iboende ændringer.

Da færøsk så småt begyndte at generobre papiret efter godt tre århundreders fraværelse, var nationalromantikken endnu den toneangivende ideologi.

Jens Chr. Svabo (1746-1819), der var barn af oplysningstiden – han efterlod sig bl.a. værdifulde ordbogsmanuskripter og en balladesamling – troede ikke på det færøske sprogs fortsatte eksistens. Hvis man ville genvinde alt det tabte, mente han, at den eneste

udvej var at gøre rejser tilbage til oldsproget, men det var for sent efter hans mening, så fordærvet som sproget var blevet. Hans forslag var i stedet at ”befordre det danske Sprogs Indførelse i den Reenhed, som det i sildige Tider har erholdt og for Eftertiden vil erholde.” Dermed hentyder han utvivlsomt til de puristiske bestræbelser, der havde sin begyndelse ved midten af det 18. århundrede.

Den færøske nationale bevægelse, der begyndte blandt færøske studenter i København i 1870-årene og blev omplantet til hjemlandet til slutningen af 1880-årene, havde et sprogprogram med ret puristisk sigte. Det første rent færøksprogede blad *Føringatíðindi*, der udkom gennem det 19. århundredes sidste årti med fire A-4-sider månedlig, fra 1995 to gange månedlig. Det var første gang, at de fleste færinger så deres modersmål på tryk. I 1962-63, mens jeg studerede i København, plejede jeg at besøge en 98-årig landsmand, der boede på alderdomshjemmet for søfolk med det imponerende navn Bombebøssen. Han havde i sin ungdom været aktiv i den nationale forening *Føringafelag*. Jeg spurgte ham, om han huskede bladet *Føringatíðindi*. Jo, hans forældre abonnerede på det, men der var ingen, der var i stand til at læse dette fremmedartede sprog. Men det gjorde dog sin nytte, for det passede nøjagtig ned i bradepanden i komfurets bagerovn som underlag for fugtige strømper og sokker, der blev lagt til tørre!

Siden er der sket utrolig meget. Færøsk indtager nu de fleste poster i samfundet, men har dog stadig mange problemer at slås med. Påvirkningen fra dansk og nu også engelsk er intens. Sproget har gennemgået en rivende udvikling i ordforrådet, og nyordsdannelsen på mange områder er imponerende. Der kan nævnes områder som grammatik, botanik, zoologi, matematik, fysik, kemi og datalogi. Det færøske sprognavn, *Føroyska málnevndin*, der blev stiftet i 1985, står altid til disposition, når det for eksempel gælder spørgsmål om afløsningsord.

Færøsk har med ritualernes godkendelse fra 1930 endelig vundet indpas i kirken. Bibelen foreligger i to oversættelser, en af 1948 i menigheden Brødrenes regi, og den anden er den autoriserede kirkebibel af 1961. (Den var jeg i øvrigt med til at læse korrektur på som student i København, hvor den blev trykt). Man tænker uvægerlig tilbage til modtagelsen af præsten J.H. Schrøters oversættelse af Matthæi evangelium af 1823. Den var så negativ, at der kom ingen fortsættelse i den omgang. Amtkontorist Jens Davidsen, der havde hjulpet Schrøter med oversættelsen, tilbød Det danske Bibelselskab sin oversættelse af Markusevangeliet, men svaret var kort og godt nej. I ”Det Danske Bibelselskabs Virksomhed i 40 Aar” (1956) står bl.a. om Schrøters oversættelse: ”Det er den første Bog, som er trykt i denne Dialekt. Foruden at Oversættelsen p.Gr. af Sprogvanskelighederne maaske havde sine Svagheder, opgav man dog egentlig Fortsættelsen, fordi Færingerne ansaa Oversættelsen paa Hverdagssproget for en Nedværdigelse af det Helige, og fordi Trangen til den ikke var tilstede, da de Færingere, som kunne læse, alle forstode Dansk. 1833 tilbød Amtcontorist Davidsen en færøsk Oversættelse af Marci Evangelium, men Selskabet afslog af anførte Grunde at lade den trykke.”

Færøsk fik bedre vilkår i folkeskolen, efter at det i 1938 blev tilladt som undervisningssprog ved siden af dansk. Nu er færøsk for længst eneste undervisningssprog, og overordentlige fremskridt er gjort med hensyn til undervisningsmateriale på færøsk.

I 1952 blev *Føroya Fróðskaparfelag* (videnskabsselskab) stiftet, der begyndte udgivelse af årsskriftet *Fróðskaparrit*, der bl.a. havde til formål at udvikle færøsk som videnskabssprog. I de senere år bringes de fleste artikler på engelsk, men til gengæld udgives et populærvidenskabeligt tidsskrift *Frøði* med artikler på færøsk.

Nyord

I 1970 blev der i Føroya Fróðskaparfelags regi stiftet et rådgivende sprognavn med tre medlemmer. Mens jeg var formand for nævnet, havde jeg den glæde at deltage i de nordiske sprognavns årlige fællesmøder. I 1982 og 1983 havde sprognavnernes tema henholdsvis i Norge og Sverige været transkribering af engelske ord, f.eks. *clutch* > *kløtsj*. Så kom endelig turen til os på Færøerne at holde sprognavnet det følgende år, 1984. Jeg foreslog som emne ”Orddannelse på hjemlig grund”, som blev godkendt af mødet. På vort møde kom de mere perifære lande rigtig til orde, lande, der sprogligt havde indtaget en underordnet stilling overfor et sprogligt dominerende land. I mit foredrag, der blev trykt i *Sprog i Norden* 1985, gav jeg nogle eksempler på færøske neologismer gennem tiderne. Som noget af en morsomhed berettede jeg om mine bekymringer om savnet af et færøsk ord for *pacemaker*, som professor Chr. Matras havde fået indopereret så tæt ved sit gode færøske hjerte! En morgen på vej til arbejde meldte sig pludselig et ord *kvikil*, et maskulint nomen agentis med det smidige suffiks *-il*, der også kan udtrykke diminutiv. Ordet kunne hentyde til noget i retning af en ’opkvikker’ eller lignende. Ordet forekom mig dog ikke helt ubekendt, så det første, jeg foretog mig, da jeg kom til instituttet, var at se efter i seddelsamlingen til færøsk ordbog. Der fandt jeg et eksempel, jeg havde optegnet i bygden Sandur med betydelsen ’ørefigen, et slag på siden af hovedet’. Den, der ikke opførte sig godt, kunne få en *kvikil*. Læger, jeg talte med, sagde, at det var netop sådanne impulser, som pacemakeren gav til hjertet. Jeg omtalte det overfor Chr. Matras, som lod til at være tilfreds med ordet. Nogen tid efter fik jeg tilsendt et dansk nyhedsmagasin med en stor artikel om sprogforhold i Norden. I afdelingen om færøsk blev der berettet meget dramatisk om den store sprogforsker og digter professor Chr. Matras, der var blevet indlagt akut med et hjerteanfald. Et indgreb viste, at den eneste udvej var at indsætte en pacemaker, men man var nervøs for at fortælle ham, når han vågnede af narkosen, at han havde fået indopereret en tingest med et så ufærøsk navn, så sprognavnet blev indkaldt til hastemøde for at tage stilling til problemet, og da professoren slog øjnene op igen, kunne man meddele ham, at han havde fået indopereret en *kvikil*. Se, det kan man kalde kreativ journalistik!

Når et nyt ord lanceres, er det ret almindeligt, at man anfører det afløste fremmedord i parentes. Således gjorde f.eks. Jóannes Patursson, da han for første gang på tryk anvendte det nu så centrale ord *tjóð* for første gang i *Føringatíðindi* 1896, nr. 17, at han anførte ordet *nation* i parentes lige efter. Det er et gammelt ord genoptaget med moderne betydelse.

Det gode afløsningsord – et etords digt

Jeg har endnu ikke besvaret spørgsmålet om det ”gode afløsningsord”. Det er så meget, der spiller ind, men et hovedkrav er, at det strukturelt, lydligt og bøjningsmæssigt harmonerer med sproget. Korthed og smidighed er også et ideelt krav. Det er en ret sædvanlig myte, at færøske ord, specielt nyord, er lange og uformelige, hvilket gør, at man bestræber sig for at have dem så korte som muligt. Klarer man f.eks. en stavelse kortere end det tilsvarende fremmede ord har, så er man tilfreds!

Den islandske filosofiprofessor Þorsteinn Gylfason har udtrykt det så smukt, at et godt nyord er som et ”eins orðs ljóð” – et etords digt. Sådan føler jeg det også ofte.

Hvis man ikke har plads til lidt humor i foretagendet, er der fare for, at det bliver for trist og dødsensalvorligt. Derfor kommer der af og til forslag, der ikke er ment at være andet end spøg. For nylig sendte jeg med nogle kollegaer, der rejste til Island for at deltage i en konference, en hilsen til min ven professor Höskuldur Þráinsson med bl. a. denne forspørgsel: Da vore forfædre omdannede det latinske *leo(n)* ’løve’ til *ljón*, hvorfor kunne vi så ikke tilpasse ordene *neon* til *njón* og *freon* til *frjón*! Mine kollegaer overbragte mig ved hjemkomsten et brev fra Höskuldur med denne limerick (islandsk *limra* f), som jeg med hans tilladelse gengiver her:

Ég var úti að labba með ljóni *)
undir ljósum af skínanda njóni
bæði slæptur og sljór
eftir slatta af bjór,
sem var kældur í kistu með frjóni.

*) konan mín er fædd í ljónsmerkinu

Min prosaoversættelse:

Jeg var ude at spadserere med en løve (min kone er født i løvens tegn) under lys af skinnende neon, både træet og sløv efter en tår øl, der var kølet i en boks med freon.

Til slut vil jeg præsentere nogle tilfældigt valgte afløsningsord, der efter min mening er ret gode.

Nydannelser (sammensatte)

berghol n tunnel
farstöð f (rejse)terminal
ffallasmoga f (bjerg)tunnel
hugburður m holdning
ilega f gen
íløga f investering
ítökiligur adj konkret
karðalás n burrelås, -bånd
knarvakot n duffelcoat
kollvelting f revolution
langabreyð n flute
palldorð n (møde)panel
parlag n parforhold
rennistrongur m trådbane
samkyndur adj homoseksuel
tvíflís f sandwich
tvíkilja f katamaran
uppskot n forslag
vikuskifti n weekend

Nydannelser (afledte)

bulald n body-stocking
diskil m diskette
happing f mobbing
játtan f bevilling
kykna f celle (i organisme)
snyril m spiral
teld f databehandling, edb
telda f computer

Nydannelser (lydligt mindende om fremmedordet)

eyðkvæmi n AIDS
reiðlag n relæ
súrløga f ensilage

Oversættelseslån

burðardýggur adj bæredygtig, sustainable
flogbólur m volleyball
ítökiligur adj konkret
kunningartækni f informationsteknik
samgildur adj analog
skilabøtur f pl rationalisering
skilbøta v rationalisere
talgilda v digitalisere
talgildur adj digital
undirstöðukervi n infrastruktur
úthendi n handout

Gamle ord – genoptagne

ferja f færge
froskur m frø
mynd f billede
tjóð f nation

Gamle ord med ny betydning

fløga f compact disc, cd
fróðskapur m videnskab
játta v bevilge
kjak n diskussion
klivi m celle (i kloster el. fængsel)
kunning f orientering
kvikil m pacemaker
snirr n slalåm (skisport)
strok n utfor (skisport)
teigur m (avis)spalte

Fremmedord – tilpassede

bilur m bil
bussur m bus
dáta (pl. *dátur*) datum (data)
evra (pl. *evrur*) euro
konta (pl. *kontur*) f konto (konti)
skóti m scout (spejder)
tunnil m tunnel

Fra islandsk

alfrøði f leksikon, encyklopædi
ffjølmiðil m massemedium
-frøði f videnskab (f.eks. *jarð-*, *lög-*, *mál-*,
stjörnu-, *verk-*)
geislavirkin adj radioaktiv
geislavirkni n radioaktivitet
kervi n system
miðil m medie
nýggjyrði n neologisme
rækja f reje
sjónvarp n fjernsyn
tyrla f helikopter
tækni f teknik

Fra svensk

einskildur adj privat
einskilja v privatisere
søva v give narkose
yta f overflade

To nyord

For at give et lille indblik i fremgangsmåden ved dannelsen af nyord vil jeg i korthed søge at belyse tilblivelsen af et par udvalgte ord:

snyril ’spiral’

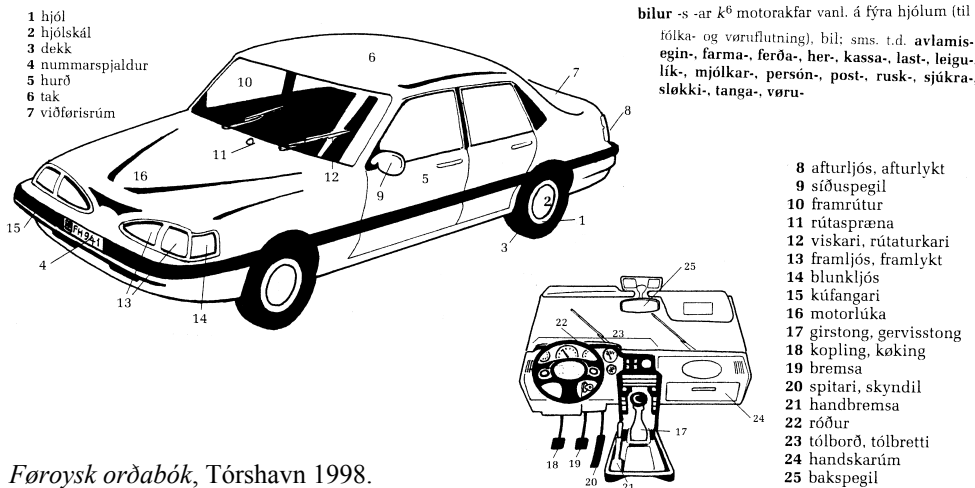
Mester for dette ord var professor Chr. Matras, en af vore kyndigste ”ordsmede”. Det forekom første gang i det sammensatte ord *snyrilstoka* ’spiraltåge’ i en oversættelse af en artikel om astronomi (Strømgren 1944). Det er dannet af stammen *snur-* samt suffikset *-il*, der bevirker i-omlyd. Mange år senere har jeg optegnet ordet fra talt sprog i Eysturoy i betydningen ’garn, der løber frem af tenen ved spinning og derfor snos’. For mig har Chr. Matras oplyst, at han ikke havde kendskab til tilsvarende ord i islandsk og norsk.

eyðkvæmi ’AIDS’

Ordet blev dannet af landslæge Hanus Debes Joensen i 1984. Han bidrog meget til terminologi inden for lægevidenskab og fysik. Første led *eyð-* betyder ’let’ og andet led *-kvæmi* ’noget, der kommer’, sådan at forstå, at det er en sygdom, der ikke møder modstand fra immunforsvaret. Det er også et vigtigt træk, at ordets første led /ei-/ har en vis lydlig lighed med akronymet *AIDS*’ begyndelse.

Referencer

Á, Hanus við.1944. *Føroysk postorð*. Keypmannahavn.
 Brunstad, Endre. 2001. *Det reine språket – Om purisme i dansk, svensk, færøysk og norsk*. Bergen.
 Føroyska málnevndin: Orðalistar, <http://www.fmn.fo/listar/ordalistar.htm>
 Henriksen, Jeffrei. 1970. *Føroysk mállæruheiti*. Tórshavn.
 Jakobsen, Jakob. 1898-1901. *Lidt om sproget og retskrivningen*, Færøske folkesagn og æventyr XLI. København.
 Joensen, H.D. og Jóhannes av Skarði. 1970. *Føroyskt orðatilfar II. Úr alisfrøði*. Tórshavn.
 Matras, Chr. 1929. *Hin føroyski málsurningurin og støða hans í føroyskum nýreisingar verki*. Varðin 9, 46. Tórshavn.
 Matras, Chr.1954. *Et bidrag om færøsk sprogrøgt*. I: Språkvård 84. Stockholm.
 Mikkelsen, Jonhard. 1993. *Fø-da Da-fø orðalisti: tekstaheiti, mállæruheiti, námsfrøðiheiti*. Tórshavn.
 Poulsen, Jóhan Hendrik W. (red.). 1990. *Nøkur teldorð*. Málnevndarrit 2. Tórshavn.
 Sigurðardóttur, Turið. 1998. *Hugtøk í bókmentafrøði*. Tórshavn.
 Skarði, Jóhannes av. 1960. *Føroyskt orðatilfar I: Úr fyrisitingar- og skrivstovumáli*. Tórshavn.
 Strømgren, Bengt. 1944. Festing av fjarstöðun í heimsrúminum. *Álmanakki* 21. Keypmannahavn.
 Tausen, Svenning. 1984. *Orð um orð*. Tórshavn.
 Tausen, Svenning. 1990. *Orð um orð 2*. Tórshavn.

Føroysk orðabók, Tórshavn 1998.

Opkomling, stenalder, nørd og regneark – om danske afløsningsord i nyordsdannelsen og deres gennemslagskraft

Pia Jarvad

København

13. marts 1902 udkrev dagbladet Politiken følgende tævling blandt sine læsere: ”Hvad skal avtomobil hedde på dansk?” Den 14. marts offentliggjordes svarene. De forslag som bladet tykte bedst om, var *maskinvogn*, *tøf* og

... ordet *bil*. Det er genialt fundet på. Kan man kalde en *bicycle* for en *cykle* og en *violoncellist* for en *cellist*, kan man også kalde en *avtomobil* for en *bil*. Det er et nemt og smidigt ord. Man danner derav med lethed at *bile*, *biling*, *lystbil*, *arbejdsbil*, *bilfabrik*, *billøb*, *biler*, *bilerinde*, *biledragt* etc. etc. I en uendelighed.

Herefter redegør Sven Tito Achen (Achen 1947) for ordets videre vej til norsk, svensk og islandsk og citerer Didrik Arup Seips og Erik Noreens begejstrede tilslutning til det danske ord.

Med *bil* som undertitel for konferencen her, er afløserordet i fokus i nyordsdannelsen og i den lykkelige tilpasning af ord fra fremmede sprog. Selve substantivet *avtomobil* er dannet af tillægsordet *automobil* som if. Ordbog over det danske Sprog kommer fra fransk *automobile*. Ordbog over det danske Sprog angiver også at *automobil* som substantiv står nær det tyske substantiv *automobil*. I supplementet til Ordbog over det danske

I. Automobil, en (især dagl.) ell. et. [outomo'bi'l, au-] flt. -er. (fra slutn. af 1890'erne; jf. ty. *automobil*, n., *automobile*, f., fr. *automobile*, f.; egl. et substantiveret adj., se II. *automobil*) *vogn* (til alm. gade- og vejfærdsel), der er forsynet med en kraftkilde som drivkraft, saa at den kan bevæges uden anvendelse af menneskers ell. dyrs kraft; *motorvogn* (jf. I. *Auto*, II. *Bil*). For Kørsel paa offentlig Gade, Vej eller Plads med *Automobiler* — hvorved forstaas ethvert Køretøj, der er forsynet med *Kraftmaskine*, som drives med Damp, Elektricitet, sammenpresset Luft, Gas eller lignende . . — gælder, hvad i det følgende foreskrives. Regl. Nr. 186²⁰/12 1902. § 1. Nordboerne (*tog*) sig nu ud som maabende Landsbybørn ved Siden af de voksne fremmedes *Automobil*. Troels L. H. F. VIII. 297. Elektriske Sporvogne klemte frem mellem osende og brønde *Automobiler*. L. Bruun. U. G. 292. som fk.: *Avtomobilen*.

II. Bil, en. [bi'l] flt. -er. (nydann., forkortelse af *Automobil*, foreslaet Pol. 14/12 1902; især dagl.) *automobil*; *motorvogn*. *Biler*nes Horn, derude og langt borte, lød som natskræmte Dyrs ængstede Skrig. Bang. SF. 30. Om et Øjeblik starter vi, lille Mor, og saa gaar det Danmark rundt pr. *Bil*! Sv. La. Fru G. 31. Direktøren gik hen til Telefonen og ringede efter en *Bil*. Chr. Engelst. LD. 21. H. Ahlmann. A. 21. *Bilen* (tidsskrift-titel. 1905 ff.).

Ordbog over det danske Sprog, København 1919 og 1920.

Sprog kan man, ved at tolke brugen af sammensætninger og afledninger, se *automobil* sygne hen og *bil* blomstre op. Kun i *automobilkirkegård* og *automobilophugning* lever ordet længere end til 1930'erne.

Den anden forkortelse af *automobil* er *auto* som i Ordbog over det danske Sprog karakteriseres som især fagligt og skriftsprogligt og langt sjældnere end *bil*, og i supplementet som aftagende i brug i det 20. århundrede. I supplementet er *auto-* med som første sammensætningsled i '*bil*'-betydningen og karakteriseres som mere fagligt end *bil-*. Under selve ordet *bil-* oplyses det at *bil-* er det hyppigste førsteled i ord for bilens dele og tilbehør, mens *auto-* er det almindelige i faglige sammenhænge, fx *autoophug*, *automekaniker*, *autoværksted*. Også i juridisk eller officielt sprog foretrækkes *auto-* eller *automobil-* helt op til o. 1960 hvor *bilinspektør* og *Statens Biltilsyn* optræder i bekendtgørelser.

Hvad er et afløsningsord?

På dansk grund er ordet *afløsningsord* eller *afløserord* ikke med i gængse ordbøger. Hverken Ordbog over det danske Sprog eller supplementet dertil, hvor de pågældende bind er fra henholdsvis 1919 og 1992, har det med. På dansk grund er ordet højst sandsynligt brugt første gang af Hannibal P. Selmer i bogen *Om de fremmede ord*, 1861, hvor anden hoveddel af værket kaldes *Fremmed – afløsnings – ordbog*, og der har en betydelig udbredelse (jf. fx Knud Knudsen: *Unorsk og norsk eller fremmedords afløsning*, 1879-81 og Knud Hjortø: *Afløsningsordbog*, 1933).

Sandøy (1999) definerer afløsningsordet i forbindelse med beskrivelsen af projektet *Moderne importord i språka i Norden*, og han skriver: "Eit avløyserord er altså ord som blir laga anten spontant eller gjennom systematisk språkrøktarbeid for å erstatte eit importord. Dette er uttrykk for den leksikalske purismen" og han giver eksempler som *feedback* > *tilbakemelding*; *snowboard* > *snøbrett*. Her er det spontane afløsningsord det samme som det der ellers kaldes indirekte (oversættelses)lån og som i dansk tradition næppe opleves som det prototypiske afløsningsord. Således skriver Erik Hansen (Hansen 1999) om afløsningsord at det er: "et ord af dansk struktur som erstatter et fremmedord der findes i sproget, eller som indføres for at undgå optagelsen af et nyt fremmedord". Her er altså tale om en grad af bevidsthed i afløsningsordet i modsætning til kategorien indirekte lån (oversættelseslån). Mere utvetydig er Brink (Brink 2001) som definerer afløsningsordet som "et udtryk, der er skabt eller betydningsændret for at udelukke eller udrydde et andet ord" (s. 9). I det følgende vil jeg skelne mellem de to typer af afløsningsord og inddrage begge.

Afløsningsord og nordisk samarbejde

Det nordiske samarbejde som det har udfoldet sig i de nordiske sprogråd og -nævn siden 1955 hvor Dansk Sprognævn som det sidste blev oprettet, har haft nyordsarbejde som en væsentlig og central opgave. Med nyordsregisteringen påtog sprognævnene sig en forskningsopgave som ikke ellers var institutionsfæstet i de nationale videnskabelige miljøer. En fællesnordisk samordning af nyordene med udgangspunktet i at de nordiske sprog ikke yderligere skulle fjerne sig fra hinanden, lå lige for i det fælles sprogpoltiske

arbejde. Med det videreførte sprognævnene en række markante personligheds arbejder inden for feltet nordisk sprogfællesskab, og det har da også igennem årene været et yndet og jævnligt tilbagevendende emne for de nordiske sprognævns årsmøder.

I de første rapporter fra det nordiske samarbejde i sprognævnenes regi er der lister over nye ord i dansk, norsk og svensk og et indlæg om fællesudviklinger og særudviklinger. Det er også her man træffer nogle af de forslag til afløsningsord som i senere omtaler af hele ideen giver det let komiske præg som afløsningsord har blandt sprogforskere i Danmark. Det er fx udtrykt af Jørn Lund (Lund 1991) som nævner at ”I Dansk Sprognævn møder fremmedord indtil videre ingen principiel modstand, heller ikke de engelske.” Herefter giver Lund nogle eksempler på at man tidligere undertiden forsøgte sig med afløsningsord som dog gennemgående ikke er slået an:

'spisevat' i stedet for 'candy floss' (svensk 'sockervadd'), 'ventekjole' i stedet for 'svangerskabskjole', 'bredlærred, tenalder og tenåring' i stedet for 'wide screen', teen age og teen ager', 'husvogn' for 'campingvogn' og 'bæreplansbåd' for 'hydrofoilbåd'

Eksemplerne er af varierende karakter idet nogle er egentlige afløsningsord, dannet i Dansk Sprognævn, mens andre ord er spontane substitutioner for importord som derefter støttes af Dansk Sprognævn. Ordene *spisevat* og *ventekjole* er således afløsningsordsforslag til nye ord som er optaget i listen over nye ord i dansk i publikationen Nordiske Sprogproblemer 1956, *bæreplansbåd* er medtaget i nyordlisten i Nordiske Sprogproblemer 1961-62 hvor det oplyses at Dansk Sprognævn har tilrådet ordet i stedet for *hydrofoilbåd*. Ordet *tenåring* (*teen ager*) er med som et egentlig afløsningsord i listen over nye ord i Nordiske Sprogproblemer 1959-60. Derimod er ordene *bredlærred* (i stedet for *wide screen*) og *husvogn* nye ord i listen fra Nordiske Sprogproblemer 1957-58 som også angiver at *husbil* og *bobil* er gode, men i modsætning til *husvogn* er de førnævnte uden belæg i virkeligheden. I nyordlisten fra Nordiske sprogproblemer 1956 var der andre forslag til afløsningsord, nemlig disse som er dannet som afløsningsord:

hankepose [foreslås i stedet for *bærepose*]

maskefang [forslag til ord for særlig strikning på strømpe til at hindre at en maske løber]

strygefri [forslag for engelsk *non-iron*]

Ordet *maskefang* bruges næppe mere, i hvert fald i almensproget, fænomenet er forsvundet. Derimod er *strygefri* slået godt igennem og er i dag nærmest enerådende. Ved en søgning på søgemaskinen Google 27. november 2002 fås 4 eksempler med *non-iron*, mens der er 195 eksempler på *strygefri*.

De følgende eksempler er orddannelser som ikke er bevidst dannet ud fra et afløsningsordssynspunkt, men opstået enten spontant eller i faglig sammenhæng:

dahlia [dannet til den svenske botaniker Andreas Dahl; ordet skal afløse *georgine*]

dybvandshummer [ordet skal afløse *jomfruhummer*]

koeksistens [foreslås for det mere almindelige, men også nye ord *sameksistens*]

plast [foreslået af Dansk Ingeniørforenings terminologiuvalg i 1956 i stedet for *plastic*]

samvælde [ordet skal afløse *commonwelth*]

Ordet *dahlia* er i dag mest almindeligt, og *dybvandshummer* er slået igennem i faglige sammenhænge, fx i forbindelse med EU's mindstemål for fangst af sådanne havdyr, men kogebøger bruger fortsat *jomfruhummer*. Alt i alt slet ikke så dårlige resultater for den tidlige bevidste styring af ordforrådet i Sprognævnets regi – eller var det bare held?

Ved Sprognævnens årsmøde i 1956 holdt K.G. Ljunggren et indlæg om de nye ord og om muligheden for at samordne nyordsudviklingen i Norden efter at der nu var oprettet sprognævn i Danmark, Norge, Sverige og Finland. Ljunggren konstaterer at en stor del af ordforrådet er fælles, og at en del afvigelser beror på faste ændringer sprogene imellem, fx norsk *mammakjole*, svensk *mammaklänning*, dansk *ventekjole*. Ljunggren finder at en fælles indsats er påkrævet i de tilfælde hvor de tre sprog vælger forskellige termer, fx dansk *groundhostess*, norsk *bakkevertinne* og svensk *markvärdinna*, men uden at lægge vægt på at det er nordisk purisme over for engelske importord. I de følgende år kommenteres listerne i Nordiske Sprogproblemer oftest af K.G.Ljunggren, og de er som regel deskriptive og uden forslag til konkrete afløsningsord.

I det andet nummer af tidsskriftet Nordiske Sprogproblemer aftrykkes en indstilling fra nævnene om en samordning af postal terminologi som var vedtaget ved årsmødet 1955 i Stockholm, og det blev foreslået at flytrafikkens terminologi i samarbejde med SAS skulle være et nyt emne for nordisk samarbejde. I de følgende år blev også geografiske navne, herunder transkription af det kyrilliske alfabet, og teletermer inddraget, mens fællesprojekter som Efternavne i Norden og Turistord i Norden blev af mere kurios karakter.

Ved det nordiske årsmøde 18.-19.6.1962 redegjorde Alf Hellevik for et forslag om et nordisk samarbejde med hensyn til afløsningsord for især engelsk-amerikanske låneord. Forslaget bliver trykt i Nordiske Sprogproblemer 1961 og 1962, s. 65-75. Det blev vedtaget at sende nye ord og afløsningsord til de andre nævn til kommentering med en vis tidsfrist for ikke at lade det ”forsinkes af rådslagninger på de nordiske fællesmøder” (ibid.). Det blev yderligere tilrådet at nævnene ”koncentrerer sig om de mest uheldige låneord og om ord fra det almene ordforråd” (ibid.). Med dette opdrag gik arbejdet i gang, og Arnulv Sudman udarbejdede et forslag til det fortsatte arbejde. Med udgangspunkt i svenske og danske spontandannelser foreslår han tilsvarende norske dannelser, fx *langspillplate/langplate* for *longplaying record*. Også fornorskning af skrivemåden omtales, og fra svensk nævnes fx *skoter* (*scooter*), *tejp*, *tejpa* (*tape*, sb. *tape*, vb.), *frilans*, (*free lance*). I norsk kunne således *craw(e)* fornorsknes til *krål(e)*, jf. *trål(e)*, og *service* > *servis*, eller bedre: *sørvis*.

I september 1963 er listen sammenstillet og godkendt i de respektive nævn under titlen Ersättningsord för vissa engelsk-amerikanska lånord i danskan, norskan och svenskan, September 1963, udg. af Nämnden för Svensk Språkvård. Den bliver drøftet på det nordiske årsmøde i 1963 og 1964, men herefter sker der ikke mere.

Af de danske afløsningsord som er foreslået, er der kun få som slet ikke er slået an, fx *kosmetik/æske -taske* i stedet for *beauty-box*; *biltag* i stedet for *carport*; *påhængsvogn/påhænger/påhæng* i stedet for *trailer* (nu hedder det *hænger*); *bredlærred* i stedet for *widescreen*, mens en del ikke er aktuelle mere, fx *hulledame* for *punchedame*. Andre er ikke aktuelle for dansk, da det engelske lån ikke brugtes i dansk, fx *scullery* (dansk *bryggers*). Listen rummer enkelte eksempler på danificeringer: *creativ* > *kreativ*; *cafeteria* > *kafeteria*; *fully fashioned* > *fuldfashioneret*. En lang række af de foreslåede ord lever i dag et parallelliv med importordet, fx *shoppe/handle*; *guide/turistfører* hvor *guide* er

almindeligst, mens *turistfører* er det officielle navn i forbindelse med erhvervet; *marketing /markedsføring* (søgning på Google i oktober 2002 viser denne fordeling: 57.300 over for 58.900).

I Danmark bliver listen ikke publiceret, og der tages ikke flere initiativer i denne retning. Derimod kommer der gang i arbejdet med nye ord. Gennem 1970- og 80-årene intensiveres arbejdet med de samlede nyordsundersøgelser, og også her var der planer om at foreslå afløsningsord for importord, men det endte med at man nøjedes med at anføre nordiske – dvs. i den danske ordbog norske og svenske modsvarigheder på alfabetisk plads – som inspiration for læseren. Det forekom urealistisk at foreslå afløsningsord for velindarbejdede importord som kunne have op mod tyve år på bagen.

Afløsningsordsarbejdet blev derimod en opgave for det Nordiske Sprogsekretariat som i perioden 1978 (hvor det blev oprettet) til midten af 90'erne behandlede mere end 200, fx *sikkerhedspude* i stedet for *airbag*; *e-post* i stedet for *e-mail*; *køkkenmaskine* i stedet for *foodprocessor*; *drageflyvning* i stedet for *hanggliding*.

Fra dansk side er Else Bojsens dom (Bojsen 1988) over bestræbelserne sikkert karakteristisk for den tids danske holdninger: ”Det er sagt så ofte at det næsten er trivielt at gentage det, men nordiske sprogrøgteres anstrengelser for at finde og foreslå nordiske afløsningsord har på det nærmeste været forgæves i al den tid anstrengelserne har stået på, og det vil rundt regnet sige 100 år. Heller ikke efter at sprogrøgten blev sat mere i system med oprettelsen af sprognævne .. og Nordisk Sprogsekretariat”. Og hun nævner en eneste stensikker succes, som netop har til hensigt at give det hele et let komisk skær, nemlig dansk *pattekopslip*, norsk *spenegummislipp*, svensk *spengummisläpp* af *liner slip*.

Afløsningsord – når man bliver bedt om det

Gennem årene har Sprognævnet foreslået en lang række afløsningsord, men karakteristisk er det at det er svar på spørgsmålet om hvilken dansk betegnelse man kan bruge for det og det ord. Og i mange tilfælde slår ordet også an, godt støttet af sprogbrugeren som ønsker det danske ord. Det drejer sig fx om sådanne nyere ord som *hvalsafari* (212 eksemplarer på Google i oktober 2002) for *whale watching* (98); *våddragt* (713 eksemplarer på Google i oktober 2002) for *wetsuit* (47); *kiss and ride-anlæg* (326 eksemplarer på Google i oktober 2002) for *kys og kør-anlæg* (269); *e-post* (172.000 eksemplarer på Google i oktober 2002) for *e-mail* (868.000).

Mindre gennemslagskraft har fx afløsningsordet for *hospice* haft, sikkert fordi det bestod af flere forslag som alle var for lange: *hospital for lindrende pleje/palliativ pleje/LP-hospital*.

Nye ord og spontane afløsningsord

At låne eller importere indholds- og udtryksmidler fra andre sprog er et fundamentalt vilkår for ethvert sprog, og på den måde er alle sprog blandingssprog. Det afspejler sig fx i etymologien og i sproghistorien, men det afspejler sig ikke altid i sprogets indhold eller udtryk ved en synkron betragtning. Det er fx ikke til at se, høre eller forstå at ordet *bil* er et afløsningsord for det på tysk eller fransk dannede *automobil(e)*. Det er heller ikke til at

gennemskue at *fil* i betydningen 'datasamling' er et indirekte lån fra engelsk *file*, at *fil* som vi kender det i ord som *neglefil*, *grovfil*, er nedertysk indlån (*vile*), og at *pil* er tidligt indlånt fra latin *pilum*, mens *hvil* og *smil* er af hjemlig herkomst. Når man derfor redegør for typer af indlån, er det nødvendigt at forholde sig til om importen er i overensstemmelse med den hjemlige struktur eller bryder med den.

Ved synkron import af fremmed gods benytter sprogbrugeren sit kendskab til det fremmede sprog på sit eget sprog. Sprogbrugeren importerer og udbreder importen til andre sprogbrugere. Det importerede kan være på alle sprogets niveauer, det kan være orddeler, ord, ordkombinationer, bøjning, syntaks, pragmatiske signaler og brug af større dele af talen i en kodevekslen.

I udbredelsen af det importerede til andre sprogbrugere bliver det importerede bearbejdet, og det vil i mange tilfælde også forrykke strukturen i modtagersproget. Den hjemlige struktur er således hele tiden under forvandling, og det er med til at den synkron kategorisering vanskeliggøres.

Her ser jeg på det leksikalske niveau inden for danske nye ord som er opstået efter påvirkning fra andre sprog, især engelsk, efter de sædvanlige kategorier som benyttes i karakteristikken. Ved en tidligere lejlighed (Jarvad 1999) har jeg redegjort for kategorierne og deres andel i de nye ord. Her er en oversigt:

lån fra andre sprog end engelsk (fx <i>bonsai</i> , <i>tortilla</i> , <i>berufsverbot</i> , <i>boule</i>)	5 %
navne, enkeltord, fraser direkte fra engelsk (fx <i>Dolby</i> , <i>deathmetal</i> , <i>carvery</i> , <i>never mind</i>)	13 %
hybrider med et led fra engelsk (fx <i>hårspray</i> , <i>vejrtaimment</i>)	14 %
pseudoengelske ord (fx <i>bigshopper</i> , <i>slowfood</i>)	2 %
betydningslån fra engelsk (fx <i>turbulens</i> , <i>dumpe affald</i>) og oversættelseslån fra engelsk (fx <i>dødsmetal</i> , <i>posedame</i>)	9 %
danske dannelser (fx <i>reservebedstemor</i> , <i>salgsbrev</i>)	57 %

Det spontane afløsningsord repræsenterer således forskellige typer: OVERSÆTTELSER er ord og udtryk der er en mere eller mindre tæt oversættelse af et fremmed ord, ofte led for led, fx *posedame* (efter *bag lady*); *bombeskjold* (efter *bomb shield*); *salamitaktik* (efter *salami tactics*); *sejlbræt* (efter *sailboard*); *seriemord* (efter *serial killings*); *sneglepost* (efter *snail mail*). Det gælder også for ordforbindelser som *sikker sex* (efter *safe sex*); *skjult dagsorden/hemmelig dagsorden* (efter *a hidden/secret agenda*); og substantiviske ordforbindelser som i begge sprog bruges overført, fx *skelet i (klæde)skabet* (efter *skele-*

ton in the closet/cupboard); *sommerfugle i maven* (efter *butterflies in the stomach*); og verbale forbindelser, fx *sidde ind* (efter *sit in*); *starte op* (efter *start up*), og i overført brug, fx *skyde sig selv i foden* (efter *shoot oneself in the foot*); *stemme med fødderne* (efter *vote with one's feet* hvor det er fra russisk).

UNDERSÆTTELSE er fx *skyskraber* (efter *sky-scrapers* = 'himmelskraber') og *kold tyrker* (efter *cold turkey* = 'kold kalkun'), *gråhundbus* 'dansk busselskab med bl.a. ruten København-Rønne' (fra det amerikanske busselskab *Greyhound* opkaldt efter hunderacen som også i dansk kaldes *greyhound*). Det er ikke en hyppig gruppe, og det er ofte danskelser af spøgende karakter.

OMSÆTNINGER til dansk af et engelsk ord er fx *solblokker* (efter *sun block* = 'sol-spærre', jf. *startspærre*, og jf. *skriveblokering* for *writer's block*) og *styrtbøjle* (efter *crash bar* 'styrt' + 'stang, bom').

BETYDNINGSSUDVIDELSER sker når et dansk ord eller udtryk får ny betydning under indflydelse af det tilsvarende engelske ord, dvs. man overtager en fremmed ordbetydning på et hjemligt ord, fx *virus* 'edb-program som ændrer eller ødelægger data i et edb-anlæg' (efter samme brug af *virus* i engelsk), *orm* 'program som kopierer sig selv og vokser ukontrolleret uden at være afhængigt af et andet program, og programmet ender med at ødelægge pc'ens data' (efter engelsk *worm* som betyder 'orm'). I nogle tilfælde sker der en billedlig eller overført brug af gammelt ord. Fx betyder *sparringspartner* nu 'diskussionspartner', og det er en overført betydning fra den gamle betydning i boksning. Ordet *spydspids* er uleksikaliseret i den traditionelle brug, jf. Ordbog over det danske Sprog, mens den billedlige betydning er 'banebryder'. I andre tilfælde har ordet sin almindelige betydning, men udvider brugsområdet: den gamle betydning af *sabbatår* er 'hver 7. år i jødedommen hvor arbejdet i mark og vingård skulle hvile'; i moderne brug er betydningen 'orlov fra arbejde i længere tid'. Andre såkaldte betydningssudvidelser har kun den gamle betydning som teoretisk mulighed, fx *spot* med den nye betydning 'kort indslag' som næppe har noget at gøre med den gamle betydning 'hån'.

HYBRIDER består af en del engelsk ord og en del hjemligt eller i forvejen kendt ord. Det er ord som *hårspray*, *vejrtaimnet*, *backinggruppe*, og de kan tolkes som en blanding af importord og indirekte lån som er behandlet ovenfor, fx *backinggruppe* (efter *backing group*), *fuzzylogik* (efter *fuzzy logic*), *crosstræning* (efter *cross training*), *stand up-komiker* (efter *stand-up comedian*).

De spontane afløsningsord og deres modsvarende ophav

I forbindelse med det fællesnordiske importordsprojekt skulle vi i foråret 2002 opstille ordpar bestående af afløsningsord og det tilsvarende nationale ord til brug for en opinionsundersøgelse i alle de nordiske lande. Formålet var at afdække holdninger til spørgsmål som "Bør der laves nye danske ord som erstatter de engelske ord som vi får ind i sproget?" og "Hvilket ord foretrækker du at bruge af *mail* og *e-post*; *bodyguard* og *livvagt*; og *design* og *formgivning*?" Om undersøgelsen og resultater derfra, se Lars Vikørs artikel, s. 42ff. Men at finde disse fælles ordpar viste sig at være sværere end som så. I nogle tilfælde kendes kun det engelske ord: *benchmarking*, *cyberspace*, *tee* (i golf), i andre tilfælde er det danske ord enerådende, fx *slyngelstat* (engelsk: *rogue state*), *søgemaskine* (engelsk: *search machine*), *myldretid* (engelsk *rush hour*).

Andre ordpar er karakteriseret ved at det engelske ord er det primære, mens afløsningsordet er kendt, men ikke almindeligt, fx *e-mail* – *e-brev* (Google: 868.000 over for 172.000), *skateboard* – *rullebræt* (Google: 3.720 over for 71), eller også er det omvendt at afløsningsordet er det primære og det engelske det sekundære, fx *bundkort* – *motherboard* (23.000 over for 8.600); *hjemmeside* – *homepage* (444.000 over for 256.000). At ordpar lever et parallelliv, eventuelt i konkurrence med hinanden, er den sjældne situation. Det gælder ordpar som *backup* – *sikkerhedskopi*; *bodyguard* – *livvagt*; *design* – *formgivning*; *fighte* – *kæmpe*; *safe* – *pengeskab*; *party* – *fest*; *(web)site* – *(web)sted*; men helt sikkert er det også at disse ordpar ikke har samme konnotationer eller brugsområder.

Succeser

Lad mig afslutte med nogle kommentarer til de ord som er nævnt i titlen: *opkomling* er et af H.C. Ørstedes forslag. Det er dannet efter tysk mønster efter *Emporkömmling* og skulle erstatte det franske ord *parveny*. Hermed er ordet et egentlig afløsningsord, og som sådan hører det til blandt de mange afløsningsord som Ørsted har foreslået og som er slået igennem. Simon Skovgaard har i en studenteropgave undersøgt livskraften i Ørstedes ord og fundet at ca. 220 af ordannelserne er i brug i dag. Det er udregnet til at ca. 8 % af hans nydannelser har været succeser, hvilket er en betydelig bedrift som Skovgaard konkluderer. Nydannelserne er ikke inden for det kemiske fagsprog, som *ilt* og *brint*, men inden for dagligsproget, fx *nejsiger*, *grundide*, *nærsyn*, *naturfølelse*.

Ordet *stenalder* er sammen med *jernalder* og *kobberalder* ikke egentlige afløsningsord idet de ikke afløser et andet eller fremmed ord, men de er kunstigt skabte ord. Ordene er rimeligvis dannet af L.S. Vedel Simonsen (Vedel Simonsen 1813), og han skriver (citeret efter Achen 1947):

Oldskandinavernes våben og husgeråd var således først av sten og træ, senere lærte de at bearbejde kobberet og, som det synes, senest jærnet. Deres kulturhistorie kunde altså fra denne side betragtet indeles i en sten-, en kobber- og en jernalder.

Ordet *bronzealder* er analogt hermed dannet af arkæologen C.J. Thomsen (C.J. Thomsen 1836). Ordene har haft stor gennemslagskraft og er således optaget i svensk, norsk, engelsk og tysk.

Ordet *nørd* er tilpasset dansk stavning og bogstavet *-ø-* gengiver udtalen af det amerikanske *nerd* eller *nurd* som både amerikansk og dansk betegner en 'charmeforladt, lidt kedelig, men ikke ubegavet mand, som ikke interesserer sig for at være med på noderne'. Ved denne fuldstændige danificering, idet ordet også udtales med stød, har det fået dansk morfologi, jf. Retskrivningsordbogens angivelser: *-en, -er* og afledningen *nørdet*; og det i engelsk ukendte verbum *at nørde*.

Ordet *regneark* er dannet i fagkredse som afløsningsord for *spread sheet*, og det har været en succes. Opslag i Google resulterede i 29.700 eksempler på *regneark*, mens *spreadsheet* kun var repræsenteret med 962 eksempler.

I den optik der her er lagt for dagen over for bevidste og spontane afløsningsord, er resultaterne ikke så ringe endda. Hvis man yderligere er villig til at acceptere at ikke alt

hvad der foreslås, er succeser, kan arbejdet med afløsningsord også være et område for sprogpolitikken.

Referencer

- Achen, Sven Tito. 1947. Hundrede gængse, kunstigt skabte ord. I: *Språkfronten*. 4. årgang, nr. 9 og 10, dec., s. 2-8.
- Bojsen, Else. 1988. Det spontane fællesskab – om nordiske afløsningsord. I: *Nyt fra Sprognævnet* 1988/2, s. 10-12.
- Brink, Lars. Bilag til indlæg fra Lars Brink ved ADLA's årsmøde Københavns Universitet, 19.2.2001, s. 6.
- Dansk Sprognævn: Årsberetning 1964/65.
- Hansen, Erik og Jørn Lund. 1994. *Kulturens gesandter. Fremmedordene i dansk*. Munksgaard. København.
- Hjortø, Knud. 1933. *Afløsningsordbog*. København.
- Jacobsen, Henrik Galberg. 1973. *Sprogrøgt i Danmark i 1930erne og 1940erne*. Dansk Sprognævns Skrifter nr. 6. København.
- Jarvad, Pia. 1995. *Nye ord ? hvorfor og hvordan?* Gyldendal. København.
- Jarvad, Pia. 1999. Den engelske påvirknings art og mængde. I: Niels Davidsen-Nielsen, Erik Hansen og Pia Jarvad (red.), *Engelsk eller ikke engelsk? That is the question*. Dansk Sprognævns skrifter 28. Gyldendals Forlag, s. 103-118.
- Lund, Jørn. 1991. Statsstyring, markedsmekanismer og brugsbehov. I: *Sprog i Norden 1991*. København, s. 69-92.
- Nordiske Sprogproblemer* 1956.
- Sandøy, Helge. 1999. *Moderne importord i språka i Norden*. Ei gransking av bruk, normer og språkholdningar. Skisse til prosjekt under Nordisk språkråd, 11.11.1999.
- Selmer, Hannibal Peter. 1861. *Om de i det danske Sprog forekommende fremmede Ord, samt Tyskagtigheder, andre Ufuldkommenheder, Sprog- og Retskrivningsfejl I-II*. København.
- Skovgaard, Simon. 1998. *H.C. Ørsted*. Studenteropgave i dansk sprog ved Københavns Universitet.
- Thomsen, C.J. 1836-58. *Ledetraad til Nordisk Oldkyndighed*. København.
- Vedel Simonsen, L.S. 1813. *Nationalhistoriens ældste og mærkeligste perioder* Bd. 1, del 2, s. 46.

Typer af nye ord i islandsk

Guðrún Kvaran
Reykjavík

1. Indledning

Det er en ganske almindelig opfattelse at det islandske folk som helhed er imod udenlandsk indflydelse på sproget, at sproget ikke accepterer låneord, men at man i stedet for danner nye ord af islandske stammer som bruges både i skrift- og talesproget. Stort set er det rigtigt, men vi må indrømme at ganske mange fremmedord og låneord bruges hver dag i almen tale og til dels på tryk, nogle af dem ganske gamle, andre helt nye. Vi har accepteret en del fremmedord som er blevet tilpasset sprogets fonologiske og fonotaktiske regler, f.eks. *típa* 'type' og *tipískur* 'typisk' med urundet *i*, men gerne stavet med *y* (*týpa*), i stedet for *typa* og *typískur* med rundet udtale af *y* som ikke eksisterer længere i islandsk, og vi har også accepteret ord som til dels er dannet af indlandsk stamme og til dels af en udenlandsk, det vil sige hybrider, f.eks. *bleiserjakki* for engelsk 'blazer' og *slædsmynd* for engelsk 'slides', men der opstår også en masse af nye ord hele tiden, dannet af islandske ordled.

Jeg har nu brugt to termer som jeg ville forklare nærmere. Den ene, *låneord* (på islandsk *tökuorð*), bruges af de fleste om ord af udenlandsk oprindelse som har tilpasset sig sprogets regler, den anden, *fremmedord* (på islandsk *aðskotaorð*), bruges om ord som efter Nudansk ordbogs definition "føles fremmede", d.v.s. det er ord der er optaget fra et andet sprog og kun delvis eller slet ikke har føjet sig efter sprogets regler og er ikke blevet accepteret af alle. Denne todeling er ikke gammel, før brugte man kun *låneord* for begge termer og næsten ingen forskel blev gjort på ordenes anpassning. Ordet blev brugt både for assimilerede og kun delvis assimilerede ord.

Man har også påstået at islandsk sprogrøgt og den islandske purisme er opstået i midten af det 19. århundrede samtidig med voksende patriotisme og kampen for landets selvstændighed. Det er heller ikke rigtigt. Rødderne ligger meget dybere, og det er nødvendigt at kende indstillingen til sproget i historisk perspektiv for helt at kunne forstå tanken som ligger bag den vægt som man lægger på nye islandske ord fremfor ord af fremmed oprindelse.

Jeg vil derfor ganske kort fortælle om udenlandsk indflydelse på sproget gennem århundrederne og hvordan man reagerede. Jeg vil så tale om de metoder som bliver brugt i dag til at tage imod den masse af udenlandske ord som strømmer ind i landet med nye varer, ny teknik og voksende internationalisering. Dernæst vil jeg nævne eksempler på de typer af nye ord i islandsk, som man støder på i tale og skrift, og til slut vil jeg komme lidt ind på hvorfor nogle ord bliver uden videre accepteret medens andre ikke synes at få en chance.

2. Nye ord i historisk perspektiv

Helt fra de ældste tekster som blev skevet ned i Island kan man observere forsøg til at danne nye ord for nye begreber. Det ser man f.eks. ganske tydeligt i den såkaldte første

grammatiske afhandling, som blev forfattet af en ukendt mand i det 12. århundrede, sandsynligvis som en lærebog, og er opbevaret i et af Snorra-Eddas manuskripter. Forfatteren bruger kun islandske specialudtryk i stedet for latinske for at gøre sit emne så forståeligt som muligt. Som eksempler kan jeg nævne ordene *raddarstafir* og *hljóðstafir* for *vocales* og *samhljóðendur* og *samhljóð* for *consonantes* (Hreinn Benediktsson 1972:50–51). De islandske ord er sammensætninger af kendte stammer som beskriver de latinske ords betydning. Ordet *samhljóði* er brugt i dag, og *hljóðstafir* blev erstattet i det 19. århundrede af ordet *sérhljóði* under indflydelse fra de danske ord 'selvlyd' og 'medlyd'. Det er en del af traditionen at grammatiske udtryk, gamle og nye, er på islandsk.

Kristendommens indførelse medbragte et behov for en række nye ord for at beskrive kirkens ideologi, men også ord for genstande og embeder som hørte kristendommen til, f.eks. *páfi*, *biskup*, *prestur*, *munkur*, *nunna*, *kirkja*, *messa*, *kaleikur* og *altari*. Men for selve ideologien brugte man islandske ord, både nydannelser og gamle ord med ny eller udvidet betydning. Et godt eksempel er *Íslensk hómeliubók* som blev skrevet ned omkring 1200. Det handler sig om en læsebog for præster, som de kunne søge støtte til når de skulle holde en prædiken for sine sognebørn. Den blev skrevet på ren og klar islandsk, med islandske ord for latinske kirkelige termer, og i de tilfælde som latin var blevet brugt, blev ordene næsten uden undtagelse forklaret. Tekster som disse havde stor indflydelse på sprogets udvikling. Kirkens sprog blev fra begyndelsen islandsk, og derfor var det ikke tale om andet ved reformationen i det 16. århundrede end at oversætte bibelen til islandsk og andre af reformatorenes vigtigste værker. Andre bøger blev jo næsten ikke trykt. I disse oversættelser findes der en stor del fremmedord især af nedertysk oprindelse. Mange af dem lever endnu i sproget som låneord uden at være accepteret af sprogpurister, andre nåede aldrig at rodfæste sig, mest på grund af fremmedartede præ- og suffikser som ikke passede ind i sprogsystemet. Disse oversættelser er af mange blevet dømt for brugen af fremmedord og udenlandsk indflydelse på sprogets struktur, men hvis man ser på selve hovedteksten og lader sig ikke forstyrre af enkelte ord som var blevet taget til låns i den tid, eller syntaksen på enkelte steder, så ser man at oversættelserne har arbejdet hårdt ved at skrive en god tekst med mange nye ord, for det meste nye sammensætninger eller afledelser af kendte stammer i islandsk orddannelse, for at leve op til traditionen. Det samme kan ikke siges om offentlige breve og dokumenter i det 16. og 17. århundrede. De blev skrevet på en blandning af islandsk, dansk og tysk.

I oplysningstiden i slutningen af det 18. århundrede opstod der en ny sproglig bevægelse i Island påvirket af den tids danske purisme. Dens tilhængere begyndte at oplyse almenheden om samtidens ideer og undervise i praktiske kundskaber. Men de manglede ord over begreber og ting, og dem hentede de ikke fra udlandet som låneord fordi så ville almenheden ikke have forstået budskabet. Deres forbillede var den gamle islandske litteratur, og de ville rense sproget for fremmede ord og talemåder som efter deres mening havde fordærvet det. Dermed fik den islandske sprogpurisme fornyet kraft. Nogle eksempler på nye ord fra den tid som nu er en del af det islandske ordforråd er *farfugl* 'trækfugl', *fellilylur* 'orkan', *gróðurhús* 'drivhus', *lóðréttur* 'lodret', *hvirfilpunktur* 'zenit' og *steinolia* 'petroleum'. Dansk indflydelse på orddannelsen i denne periode er ikke blevet undersøgt grundigt, men jeg tror at bag mange af de nye ord i islandsk ligger et ord i dansk, undertiden taget til låns fra tysk. Ordet *steinolia*, som jeg nævnte, er f.eks. oversat fra dansk *stenolie*, som igen er oversat fra tysk *Steinöl*.

Denne tankegang levede videre. I det 19. århundrede og i begyndelsen af det 20. opstod der mange nye ord, enten ved at man for første gang skrev om nyt emne eller at

bøger var blevet oversat hvor der manglede ord for fremmede udtryk. Ordenes skæbne var afhængig af de bøger og artiklers udbredelse hvor de for første gang blev brugt, men selvom udbredelsen var relativ stor, var der altid en stor del af ordene som ikke nåede at rodfæste sig. Som et eksempel på en ny bog om nyt emne kan jeg nævne en lærebog i psykologi som blev brugt til undervisning ved universitetet i mange år i et kursus om filosofisk propædeutik, for første gang 1916. Forfatteren, Ágúst H. Bjarnason, som underviste ved universitetet, måtte bruge en masse af nye ord, og de fleste dannede han selv men enkelte havde andre foreslået for ham. Som eksempler kan nævnes *andúð* 'antipati', *eðlishneigð* 'disposition, anlæg', *geðhrif* 'stemning', *hrifnæmur* 'sensitiv' og *misskynjun* 'illusion'. Alle disse ord er nu en del af det almene ordforråd. Andre lige så gode ord blev glemt.

Nogle år ældre er en lang artikel om logik. Dens forfatter, Arnljótur Ólafsson, som lidt senere blev lærer ved universitetet, dannede også mange nye ord, og artiklen blev trykt i et tidsskrift som havde forholdsvis stor udbredelse. Bagest i artiklen er en ordliste og ved at sammenligne den med den materialesamling som findes på universitetets institut for leksikografi (Orðabók Háskólans), som er min arbejdsplads, ser man at kun få af dem er blevet accepteret som en del af ordforrådet. I de fleste tilfælde er de vores eneste eksempler. Jeg kan dog nævne nogle ord som levede videre: *jákvæður* 'positiv', *huglægur* 'objektiv', *hlutlægur* 'subjektiv', *fleirræður* 'flertydig', *kennd* 'følelse' og *samhverfur* 'symmetrisk'.

Af oversættelser vil jeg kun nævne to bøger hvor ganske mange nydannelser blev brugt, og som har efterladt deres spor i ordforrådet. Den ene var om astronomi, skrevet af matematikeren og astronomen G. F. Ursin for den danske almenhed, og blev oversat til islandsk af den islandske romantiks største digter, Jónas Hallgrímsson 1842. Den fik relativ stor udbredelse, og derfra stammer f.eks. ordene *aðdráttarafl* 'tiltrækningskraft', *sporbaugur* 'ellipse', *hitabelti* 'troperne', *miðflótttafl* 'centrifugalkraft', *sjónauki* 'kikkert, teleskop' og *ljósvaki* 'æter'.

Den anden er bogen *On Liberty* af John Stewart Mill, som blev oversat fra engelsk 1886 af Jón Ólafsson under titlen *Um frelsið*. Derfra kan jeg også nævne nogle vellykkede nye ord som er velkendte i dag. Da bogen blev oversat fra engelsk, nævnte oversætteren næsten altid de ord som stod bag hans nydannelser, og ganske ofte nævnte han hvad man bruger på dansk. Nogle få eksempler med oversætterens forklaringer er *dómgreind* 'dømmekraft; judicium', *frumleiki* 'originality E.', *hugðarefni* 'matter of interest', *neikvæður* 'negative E.', *raunhæfur* 'praktisk, praktikabel D.', *raunvísindi* 'positive videnskaber D.', *siðmenning* 'civilization E.', *siðspilla* 'demoralize E.' og *þverstæða* 'paradox D, E.'

Næsten alle de eksempler som jeg nu har nævnt, er sammensætninger lavet af kendte islandske stammer. Ingen af dem har fremmede ordled. Nogle er øjensynlig oversættelseslån, andre lavet med de fremmede ords betydning i sinde. Jeg har kun nævnt få af de ord som endnu lever fra de ovennævnte kilder. Men i ordlisterne, som er bagest i tre af dem, findes der en mængde nye ord som kun forekommer i disse tekster. Det har altid været sådan at nogle ord bliver accepteret uden besvær, andre, som er blevet lavet på helt den samme måde og skulle have haft de samme muligheder til at leve videre, går i glemmebogen uden at man har svar på hvorfor. Dette emne vil jeg komme ind på senere.

I slutningen af det 19. århundrede var skriftsproget blevet ret konservativt på grund af purismens indflydelse. Men der kom et andet moment til som var det talesprog som blev

brugt af største delen af befolkningen. Det var forholdsvis lidt påvirket af udenlandsk indflydelse og det danskprægede sprog som taltes på handelspladserne. Man har peget på at det gamle litteratursprog og landbefolkningens talesprog blev grundlaget for det konservative skriftsprog som opstod i det 19. århundrede. Denne konservativisme er fremtrædende den dag i dag.

Det samme gælder ikke talesproget. Et stort antal fremmedord har vundet indpas i islandsk i det sidste århundrede, og strømmen af nye begreber er stadig voksende, men kun en del af de ord, som bliver brugt, har opnået anerkendelse i skriftsproget som låneord. I mange tilfælde bruges et låneord gerne i normalt talesprog hvor et islandsk ord foretrakkes i skriftsproget, f.eks.:

apótek — lyfjabúð
 bíll — bifreið
 traktor — dráttarvél
 mótör — vél
 bíó — kvikmyndahús
 vídeó — myndband
 gardínur — gluggatjöld
 vaskur — handlaug
 viskustykki — diskaþurrka
 mubla—húsgagn
 betrekk—veggfóður

Med denne oversigt havde jeg i sinde at vise at vi i nutiden lever i en vis tradition som er blevet indprentet i befolkningens sind gennem århundrederne. Den har sine rødder i midlaldersproget og har været sprogpolitisk dominerende uafbrudt fra oplysningstiden. Om denne tradition lever videre, kan man ikke forudse i dag da verden er ved at skrumpe sammen og globaliseringen skrider frem.

I det følgende vil jeg tale om de metoder som bruges i dag til konfrontationen med den voksende internationalisering som vi ikke er gået glip af. Metoderne har ændret sig lidt fra ældre tider, det vil sige, man er blevet lidt mere tolerant overfor udenlandsk indflydelse end før i tiden, man accepterer andre muligheder til orddannelse.

3. Metoder ved orddannelse

I Island er man vant til at dele dannelsen af nye ord i to grupper, *aktiv orddannelse* og *lærd orddannelse*, og da tager man hensyn til hvorledes de nye ord er opstået. Den aktive orddannelse finder sted hele tiden, i hver samtale bliver der dannet nye ord, i aviserne, i tv- og radioudsendelser og i nye bøger. En del af disse ord er de såkaldte ad-hoc eller lejlighedsdannelser, som ikke lever videre, mest fordi man ikke har særlig brug for dem. Men der opstår også nye ord som af en eller anden grund spredes ud og er pludselig brugt overalt, i tale og på tryk. Desværre har man i Island ikke været på vagt overfor nye ord og samlet på dem systematisk. Vi har derfor ingen materialesamling som dækker nutidssproget således at vi kan finde eksempler på nye ord og deres alder i sproget. Ofte hjælper Orðabók Háskólans seddelsamling, den er historisk, men vi er ikke nået så langt at dække nutidssproget tilstrækkeligt.

Den lærde orddannelse er den som er bevidst, ordene bliver dannet fordi man har brug for dem, og de som arbejder med den slags orddannelse er for det meste fagfolk. Mange arbejder systematisk sammen. Sådanne grupper har eksisteret i næsten ét hundrede år, og nu i dag er der registreret 50 grupper, såkaldte terminologiudvalg, bestående af fagfolk som mødes og danner masser af nye ord, for det meste fagtermer. Det kommer an på emnet hvilken udbredelse ordene får i det almene sprog. Hvis de bliver brugt i lærebøger i skolerne eller emnet ofte omtales i aviser, radio eller tv, for ikke at tale om hvis de optræder i nye love fra Altinget, så har de nye ord en stor chance at spredes og leve videre. Andre lever kun inden for vedkommende fag, endnu andre dør uden at komme nogen sinde på tryk, med undtagelse af fagordbøger. Hvorfor et ord lever og et andet dør har man ikke svar på. En person, som har arbejdet i mange år i en gruppe som danner nye ord til computersproget, fortalte mig nylig at mange ord, som hendes gruppe var særdeles tilfreds med ikke har fået nogen udbredelse, medens andre, som gruppen mente ikke var særlig vellykket, nu bruges overalt.

Islandsk sprognævn har skrevet vejledning til dannelsen af nye ord for de grupper som nævnet er i samarbejde med på en eller anden måde. Fire muligheder nævnes:

- Sammensætninger
- Afledninger
- Et allerede eksisterende ord får en ny betydning
- Et udenlandsk ord tilpasses sproget.

Jeg vil nu gennemgå disse regler og sammenligne dem med de metoder som er brugt i den aktive orddannelse.

1. *Sammensatte ord* er den almindeligste type af nye ord i islandsk. De er lavet af to eller flere led som består helt eller til dels af eksisterende, som regel norrøne, men undertiden gamle og accepterede låneord. De kan deles op i tre grupper. I den første er der nye ord som skal svare til fremmede ords betydning uden at være oversættelser. Som eksempel kan nævnes *sjónvarp* 'fjernsyn'. Det er dannet af to ordled, *sjón* 'syn' og *varp* af verbet *varpa* 'kaste'. Forbilledet var ordet *útvarp* 'radio', egentlig 'det som kastes ud' som allerede eksisterede i sproget, opstået som oversættelslån fra engelsk 'broadcast'. Senere blev der behov for ord over de engelske ord 'overheadprojector' og 'screenprojector' og de blev så kaldt *myndvarpi* 'den som kaster billeder' og *skjávarpi* 'den som kaster noget på en skærm'. De ligger på grænsen at være nydannelser og oversættelselån. Ældre er ordet *skyggunmyndavél* for 'slidesprojector', det almindelige ord er dog *slædsmyndavél*, d.v.s. en hybrid. Andre eksempler er *tölvupóstur* 'e-mail', *tölvupóstfang* 'e-mail adresse', *netfang* 'network address', *disklingur* 'floppy disk, diskette', *hugbúnaður* 'software', og *einkatölva* 'PC, personal computer'. Fra sport kan nævnes *hjólabbretti* for 'skateboard' medens *snjóbbretti* 'snowboard' er en lånoversættelse, *skriðsund* 'crawl' og *flugusund* 'butterfly stroke'. Andre eksempler er *lárpera* 'avocado', *loðpera* 'kiwi', *myndband* 'video', *handsími* 'mobile telephon', *brottfararspjald* 'boardingpass', *bréfsími* 'fax machine' og *simbréf* 'telefax', *geislaspilari* 'CD-player', *geisladiskur* 'compact disk'.

I den anden gruppe er de såkaldte lånoversættelser hvor hvert led er islandsk og en direkt oversættelse af det fremmede ords tilsvarende led. Denne måde er den produktivste indenfor dannelsen af nye islandske ord for fremmede ord og mange eksempler kunne

nævnes. Fra computersproget stammer f.eks. *gagnagrunnur* og *gagnasafn* for 'database', *stýrikerfi* 'operating system', *lyklaborð* 'keyboard', også nævnt *hnappaborð*, *aðgangsorð* 'password', *örtölva* 'microcomputer'. Af andre ord kunne jeg nævne *heilapvo* og *heilapvottur* 'brainwash, brainwashing', *fegurðarblundur* 'beautysleep', *augnskuggi* 'eye-shadow', *loftþúði* i en bil 'airbag', *flugpóstur* 'airmail', *örbylgjuofn* 'microwave oven', *geislaprentari* 'laser printer' (det almindelige ord er dog *leysiprentari*) og *bráðabani* 'sudden death' f. eks. i golf og fodboldkamp.

Grænsen mellem disse to grupper af nye ord er ikke altid klar. Ofte ved man ikke med sikkerhed hvorledes et ord er opstået. Hvis *upphvottavél* er dannet efter dansk 'opvaske-maskine' så tilhører det gruppe to. Hvis det var dannet fordi man brugte et ord for 'dish-washer' tilhører det gruppe ét. Vi havde allerede ordet *upphvottur* 'opvask' i sproget som et islandsk ord i stedet for låneordet *uppvask* som var taget til låns fra dansk.

I den tredje gruppe er så hybrider hvor en del af et ord er fremmed, men en anden del indlandsk. Jeg nævnte før ordet *bleiserjakki*, og jeg har lige nævnt *slædsmynd* og kan tilføje *businessmaður* 'businessman', *bjútblundur* 'beautysleep' og mange andre.

2. *Afledning* er en aktiv orddannelse i det almene sprog, især brugen af suffikser. Som del af den lærde orddannelse er den en vigtig metode, og der har man genopvakt suffikser som ikke længere var i brug, f.eks. *-ald* i ordet *mótald* for det engelske ord 'modem'. Ganske produktive er suffikserne *-i-* og *-ari* for at danne nomina agentis, f.eks. *birgir* 'supplier' og *purrkari* 'dryer'. Når det gælder tilpasning af fremmedord, så buges afledning for det meste i hybrider. Fremmede suffikser som *-isti*, *-ismi*, *-sjón* og *-ía* er blevet taget til låns fra dansk eller engelsk som dele af fremmedord, men de er ikke blevet produktive i dannelsen af nye ord.

3. Den måde at give et allerede eksisterende ord en ny betydning er ikke meget brugt, og den er også vanskelig at behandle. Mange er af den mening at den ikke skulle bruges i terminologisk arbejde. Velkendte ord er dog opstået på denne måde. Et af dem er *skjár* som nu bruges for fjernsyns- og computerskærmen. *Skjár* var blevet brugt om den hinde som man benyttede sig af i stedet for glas i de små vinduer på bondegårdene. Da der opstod et behov for ord for fjernsynsskærmen, blev *skjár* foreslået. Det blev modtaget med det samme, og grunden dertil var måske den at ordet var ved at gå i glemmebogen. Nu er ordet ganske almindeligt, man bruger f.eks. sammensætninger som *skjáauglýsingar* 'fjernsynsannoncer', og *skjávarpi* som jeg nævnte før.

Et andet ord er *sími* om telefon og telegraf. I begyndelsen blev telefonen kaldt *talsími* og telegrafen *ritsími*. Nu bruges *sími* kun for telefonen. Den almene forklaring er at ordet blev hentet fra oldsproget. Der finder man *síma* som er neutrum og betyder 'tråd'. I sammensætningen *varrsími* 'kølvand' er det maskulinum. Da telefonen kom til Island, måtte den have sit navn og den fik det også. Den blev kaldt *hljómpráður* af *hljómur* 'klang' og *práður* 'tråd', *hljóðpráður* af *hljóð* 'lyd' og *práður* og *talpráður* hvor første leddet er *tal* 'tale'. Det samme gælder *sími* og *skjár* at ordet ikke brugtes længere i den gamle betydning så at den nye havde frit spil.

Men er ordet *sími* dannet på denne måde? Jeg vil fortælle jer en historie som en gammel mand ude på landet fortalte mig. Manden havde lige læst i en artikel hvorledes *sími* skulle have været opstået, og ringede til min arbejdsplads. "Ved du hvad," sagde han, "det jeg læste er ikke rigtigt, jeg ved bedre besked. Jeg arbejdede på Østlandet som ung

dreng da man begyndte at lægge telefonkablerne. De blev importeret på store kabelruller. På hver rulle stod der trykt ”Siemens”. Meget snart begyndte vi at forkortede navnet på firmaet til *Sími* fordi det passede bedre til sproget. Vi sagde: ”Það vantar síma”, det manglede en *sími*, og vi mente at det manglede en kabelrulle. Sådan opstod det ord, min ven. Ikke i Reykjavík.” Måske er ordet opstået på to forskellige steder næsten samtidig, men det kan også godt være at en eller anden har fortalt om Siemens og *sími* i Reykjavík, og at en som havde kendskab til oldsproget kyttede det så til betydningen ’tråd’. Det spiller ingen rolle. Ordet er godt som det er, og det er ikke indlånt fra swahili, selv om telefon hedder *simu* på det sprog!

Men ord som stadig er i brug, kan også få en udvidet betydning. Jeg kan nævne f.eks. *gögn*, pluralis af ordet *gagn* ’gavn, nytte’. I pluralis har det fået betydningen ’dokumenter, kilder’. Ganske almindelige sammensætninger er nu *gagnagrunnur* for engelsk ’database’, *gagnabanki* for engelsk ’databank’, *gagnavinnsla* for engelsk ’data processing’.

Et andet ord er *gámur*. Det er gammelt i sproget i betydningen ’stor beholder, et stort værelse; grovæder’. Senere begyndte man at bruge det i stedet for det engelske ord ’container’ som for kort tid levede som fremmedord. Nu bruges ikke et andet ord end *gámur*, og det findes som led i adskillige sammensætninger.

Golf er blevet en meget populær sportsgren i Island. Hos stats-tv-en var man ikke tilfreds med ikke at kunne tale om denne sportsgren på islandsk. I en udsendelse blev der spurgt om man ikke kunne sende ind islandske ord for de engelske som brugtes, og det gjorde man. Nu bruges f.eks. *glompa* for ’bunker’, *kargi* for ’ruff’, *skolli* for ’bogey’ og *skrambi* for ’double bogey’. Disse ord eksisterede alle i sproget og har nu fået en ny betydning.

4. Den fjerde mulighed gjalt udenlandske ord som er blevet tilpasset sproget. Ganske mange ord af denne type er blevet optaget gennem århundrederne, og nye kommer stadig til. Hele det sidste århundrede var mange stadig imod ord af denne type. Man snakkede om danismer og senere om anglicismer og skrev artikler om sprogets forfald. Nu er de fleste blevet mere tolerante. Ord af denne type er ganske almindelige inden for terminologien, men også i det almene sprog. Som eksempler kan jeg nævne *skáti* ’scout’, *gir* ’gear’, *skrifta* ’script-girl’, *bæti* ’byte’ og *biti* ’bit’. Baldur Jónsson, den forhenværende chef for Islandsk sprogsekretariat, har i en artikel beskrevet hvilke krav man skal stille et fremmedord hvis det skal accepteres som en del af det islandske ordforråd. Han opstiller fem kriterier (2002):

- Trykket må være på første stavelse.
- Ordet må følge islandske lydregler.
- Ordet må følge islandske fonotaktiske regler.
- Ordet må tilhøre en bøjningsklasse, der allerede eksisterer i sproget, følge dens bøjningsregler og andre specielle regler.
- Ordet må skrives med islandske bogstaver således at der er regelmæssig forbindelse mellem skrivemåde og udtale.

Da min kollega Ásta Svavarsdóttir senere på konferansen vil tale om tilpasning af låneord i islandsk, vil jeg ikke behandle denne type af nye ord nærmere.

5. Til slut vil jeg nævne en mulighed, som ikke er med i sprognævnets regler. Det gælder usammensatte ord som er dannet af kendte stammer. Som eksempler vil jeg nævne ordene *þota* for engelsk 'jet', *þyrlla* for 'helikopter' og *tölva* for 'computer'.

Ordet *þota* kom i stedet for et andet ord, *þrýstloftsflugvél*, egentlig 'trykluftsflyve-maskine'. Efter at *þota* kom på tryk første gang, blev det taget i anvendelse i alle aviser og det gamle ord forsvandt med det samme. Nu findes det i al slags sammensætninger som *þotuflugmaður* 'jetpilot', *farþegaþota* 'passagerjet', *orrustuþota* 'kampjet'. *Þota* er dannet af participium præteritum af verbet *þjóta* 'suse; styrte'.

Ordet *þyrlla* er dannet af verbet *þyrlla* 'hvirvle'. Det ord som først blev brugt var *helikopti*, ofte forkortet til *kopti*, hvis man ikke brugte det engelske ord som fremmedord. Så blev ordet *þyrilvængja* foreslået, dannet af ordet *þyrill* 'rotor' og *vængur* 'vinge'. Kort efter opstod ordet *þyrlla* som er det almindelige ord i dag og led i al slags sammensætninger.

Ordet *tölva* er det ord som er brugt for 'computer' i islandsk. Før havde man brugt sammensætninger som *rafreiknir* dannet af *raf* som i *rafmagn* 'elektricitet' og *reiknir* 'den som regner', *rafeindaheili* af *rafeind* 'elektron' og *heili* 'hjerne', *rafeindareiknivél* af *rafeind* og *reiknivél* 'regnemaskine' og *reikniheili* 'hjerne som regner' som alle var forsøg på at forklare maskinens opbygning og egenskaber. *Tölva* er en lærd ord dannelse. Ordet skulle bøjes som en gammel wôn-stamme hvoraf der kun lever et ord i nutidssproget, *völva* 'spåkvinde'. Selvom *tölva* er det eneste ord som bliver brugt for computer, har det tendens til at ændre bøjningsklasse og dermed stamvokalen i nominativ, i hvert fald i tale-spoget. Det er ved at gå over til den store ordklasse med feminine ord af svag bøjning. Flere og flere siger *talva* i nominativ, *tölvu* i andre kaser efter forbilledet *kaka-köku* 'kage'. I skriftsproget hersker *tölva* endnu.

Léttmjólk

Rafeindareiknivél

Þegar fyrsta tölvan var flutt til Ísland 1963 var orðið *tölva* ekki til. Þetta nýja undratæki var nefnt ýmsum nöfnum í fyrstu, t.d. *rafeindareiknivél*, *rafeindareiknir* og *rafmagnsheill*.

Sigurður Nordal prófessor (1886–1974) bjó til orðið *tölva* 1965 með hlidsjón af orðinu *völva*, sem merkir 'spákona', og orðinu *tala*. Sumir hugsuðu sér tölvar sem eins konar talnavölur, þ.e. völvur sem spáðu í tölum. Almennigur kynntist þeim einna fyrst sem hjálpartækjum við kosninga-spár.

Orðið *tölva* beygist eins og *völva* og *Röskva*:
tölva, um *tölvu*, frá *tölvu*, til *tölvu*.

Léttmjólk

Elektroeiningsreknemaskin

Da første datamaskina kom til Ísland í 1963, var ordet *tölva* [= datamaskin] ikkje til. Dette nye vidunderapparatet blei omtalt med ymse namn í starten, f.eks. *elektroeiningsreknemaskin*, *elektroeiningsreknar* og *elekttritstetshjerne*.

Professor Sigurður Nordal (1886–1974) laga ordet *tölva* í 1965 som ein assosiasjon til *völva*, som betyr 'spákone', og ordet *tal*. Somme tenkte seg datamaskiner som eit slag talspákoner, dvs. spákoner som spádde í tal. Vanlege folk blei først kjende med dei som reiskap ved val-prognosar.

Ordet *tölva* blir bøygd som *völva* og *Röskva*:
tölva, um *tölvu*, frá *tölvu*, til *tölvu*.

Tekst på islandsk mjølkekartong, her med norsk omsetjing.

Jeg har nu nævnt de typer af orddannelse som bruges i islandsk nutidssprog. Ved brug af dem har vi fået en mængde nye ord både i det almene sprog og fagsproget. Jeg har også nævnt at mange ord, især sammensætninger og afledninger, er blevet dannet uden at få en chance til at leve i sproget. Hvorfor et ord lever og andet dør eller er dødfødt kan man ikke godt forklare. Undertiden tror man at forklaringen ligger i betydningen af de enkelte ordled. Ordet *lárpera* for 'avocado' har fået god udbredelse i det almene sprog medens man ikke kan sige det samme om *loðpera* for 'kiwi'. Det første led *loð-* af *loðinn* 'ladden' er måske for frastødende selvom frugten ser lidt ladden ud.

Undertiden er forklaringen mere øjensynlig. Jeg nævnte at *loftpúði* bruges i det almene sprog for det engelske ord 'airbag'. Først blev et andet ord foreslået, *liknarbelgur*. Det er gammelt i sproget i betydningen 'fosterhinde', af *likn* 'nåde; hjælp' og *belgur* 'bælg, pose'. Oversættelseslånet var mere neutral.

For det engelske udtryk 'money laundring' bruges mest *peningapvætti* som er oversættelseslån, sat sammen af *peningur* 'penge' og *pvætti* 'vask', afledning af verbet *þvo* 'vaske'. I en nylig fagordbog er ordet *fj árböðun* foreslået, sat sammen af *fé* 'penge' og *böðun* 'vask'. Det er ikke vel lykket idet *fé* også betyder 'får', og *fj árböðun* 'fårevask' er et gammelt ord i sproget og alt for godt kendt til at kunne få en ny udvidet betydning.

I andre tilfælde er det sværere at se en forklaring. I en kokebog, som blev brugt næsten i hvert hjem i sin tid, brugtes islandske ord for importerede grønsager og frugt: *glóaldin* 'den strålende frugt, appelsine', *rauðaldin* 'den røde frugt, tomat', *bjúgaldin* 'den krumme frugt, banane', *eiraldin* 'den kobberfarvede frugt, aprikose', *gulaldin* 'den gule frugt, sitrone' og *granaldin* 'den skæggede (?) frugt, ananas'. Der blev gjort godmodigt grin af disse ord, og det gør man den dag i dag, og ikke et eneste af dem slog igennem. Nu har vi fået et nyt ord, *eggaldin* 'aubergine, eggplant', dannet på den samme måde. Det bruges i det almene sprog som en del af ordforrådet.

Jeg synes det er virkelig værd at samle og undersøge nye ord i sproget, hvorledes de er dannet, hvornår de er opstået og så videre, og det er heller ikke uden interesse at se nærmere på de ord som ikke får en chance og prøve at forstå hvorfor.

Referencer

- Arnjótur Ólafsson. 1891. Rökfræði. *Timarit hins íslenska bókmenntafjelags*. 12:177–240.
- Ágúst H. Bjarnason. 1916. *Almenn Sálarfræði*. Til notkunar við sjálfsnám og nám í forspjallsvísindum. Reykjavík: Prentsmiðjan Gutenberg.
- Baldur Jónsson. 2002. Aðlögun tökuorða í íslensku. I: *Málsgreinar*. S. 219–241. Reykjavík: Íslensk málnefnd.
- Hreinn Benediktsson. 1972. *The First Grammatical Treatise*. Reykjavík: Institute of Nordic Linguistics.
- Mills, J. S. 1886. *Um frelsið*. Íslenskað úr frummálinu eftir Jón Ólafsson. Reykjavík: Hið íslenska þjóðvinafélag.
- Ursin, G. F. 1842. *Stjörnufræði*. Jónas Hallgrímsson íslenskaði. Viðeiar Klaustri.

bill, -s, -ar κ bifreið (talmál): *bíla-árekstur, -umferð, bíl-eigandi, -far, -farmur, -slys, -stjóri, -þak*.

Íslensk orðabók, Reykjavík 1983.

Nordiske språkhaldningar

Presentasjon av ei meiningsmåling

Lars S. Vikør

Oslo

Denne meiningsmålinga er ein del av det store prosjektet ”Moderne importord i språka i Norden” (beskrive i Sandøy 2002). Prosjektet er delt i mange delprosjekt, og eitt av dei største delprosjekta er ei haldningsundersøking som blir utført gjennom på den eine sida denne meiningsmålinga, på den andre sida ein serie djupintervju kring dei problemstillingane prosjektet omfattar. Eg har teke på meg ein samordnarfunksjon når det gjeld meiningsmålinga, og skal her berre ta for meg den.

Meininga med målinga er altså å sjå kva bilete ein får av språkhaldningane i dei nordiske landa gjennom den tradisjonelle kvantitative metoden. Eg skal først heilt kort referere tekniske fakta om undersøkinga, dernest gå inn på spørsmålstillingane, som er det mest interessante på dette stadiet, før vi har komme skikkeleg i gang med analysen av svara. I siste del av artikkelen skal eg referere nokre førebelse resultat som smakebitar, men elles konsentrere meg om sjølve problemstillingane vi vil finne ut noko om.

Undersøkinga er gjennomført i dei landa som deltek i importordprosjektet, dvs. Noreg, Sverige, Danmark, Finland, Island og Færøyane. For Finland er det gjennomført separate målingar for den finsktalande og den svensktalande befolkninga, det vil seie at vi har sju målingar totalt. Meiningsmålingsfirmaet Opinion i Noreg har stått for koordineringa og gjennomføringa i samarbeid med Hermelin Research i Danmark, Sverige og Finland, Gallup Institute på Island, og Fynd i samarbeid med Fróðskaparsetur Føroya på Færøyane. Målingane er gjennomførte på same måten i alle landa, nemleg som telefonintervju, i dei fleste landa som ein såkalla omnibus, der spørsmål om mange emne frå mange oppdragsgjevarar inngår (berre færøyingane og finlandssvenskane vart oppringde særskilt berre for desse språkeksempla). Antalet intervju var om lag 1000 i dei største landa, Danmark, Noreg, Sverige og det finsktalande Finland, 800 på Island, og rundt 500 på Færøyane og Svensk-Finland.

Statistikktekniske forhold utover dette går eg ikkje meir inn på her. Resultata er komne i tabellar frå alle landa, og der er svarprosentane, ved sida av at dei sjølvsagt er gitt separat for kvart spørsmål, også kopla delvis mellom dei ulike spørsmåla innbyrdes, delvis med bakgrunnsvariablar som kjønn og alder, utdanning og inntektsnivå, region eller landsdel, storleik på hushaldet, og forhold til datateknologi og internett – i den norske undersøkinga også bl.a. politisk parti. Intervjua vart gjorde i februar og mars 2002.

Meir interessant enn dette er sjølvsagt innhaldet i målinga, altså sjølve spørsmåla. Dei viste seg også å vere ganske kompliserte å forme ut. Vi ville ikkje berre måle haldningar til importord, i praksis engelske importord, men også kople dette med haldningar til engelsk allment, til språk allment, og til visse generelle samfunnsmessige verdiar og grunnhaldningar. Det vanskelege var å finne spørsmål som kunne passere og vere noko-

lunde jamførbare i alle landa. Vi drøfta spørsmålsstillinga på eit møte i nettverket, men drøftinga heldt fram på e-post ei god stund før Helge Sandøy som øvste ansvarlege for heile prosjektet til slutt samla trådane og i samarbeid med dei andre medlemmene i prosjektstyret og med meiningsmålingsinstituttet kom fram til den endelege formuleringa.

Spørsmåla

Vi stilte desse spørsmåla (her i norsk utforming; det første spørsmålet vart sjølvsgatt berre stilt i Noreg):

- 1) Når du skal skrive i private sammenhenger, benytter du da som regel nynorsk, som regel bokmål/riksmål eller begge omtrent like mye?
- 2) Hvor mange ganger tror du at du har snakket, lest eller skrevet engelsk i løpet av den siste uken? *Svaralternativ*: Ikke i det hele tatt, En gang, 2-4 ganger, Omtrent hver dag, Mange ganger daglig, Ikke sikker
- 3) I hvilke sammenhenger har du lest, skrevet eller snakket engelsk i løpet av den siste uken? *Svaralternativ*: Skrevet engelsk på arbeid/skole eller i studier, Snakket engelsk på arbeid/skole eller i studier, Lest bøker eller artikler på engelsk, Skrevet engelsk på fritiden, Snakket med engelsktalende på fritiden
- 4) a) *Påstand*: Det brukes altfor mange engelske ord i norsk i dag. Er du: Helt enig (osv.)
b) *Påstand*: Det bør lages nye norske ord som erstatter de engelske ordene vi får inn i språket. Er du: Helt enig (osv.)
- 5) a) Hvilket ord foretrekker du å bruke av 'mail' og 'e-post'?
b) Hvilket ord foretrekker du å bruke av 'bodyguard' og 'livvakt'?
c) Hvilket ord foretrekker du å bruke av 'design' og 'formgivning'?
- 6) Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand: Det hadde vært best om alle i verden hadde engelsk som morsmål?
- 7) Ansatte i radio og fjernsyn følger ikke alltid de samme normene for språkbruk. Hva synes du om at de bruker sitt vanlige dagligspråk i stedet for standardspråk (dvs. bokmål eller nynorsk) i sendingene? Er du: svært positiv (osv.)
- 8) I en del norske bedrifter er engelsk blitt arbeidsspråket. Hva er din holdning til dette, er du positiv eller negativ?
- 9) Hva mener du er det viktigste i samfunnet vårt av de to følgende idealene: Solidaritet eller individuell frihet?

Spørsmåla frå 2) til 9) var felles for alle landa, og finst altså i sju språkversjonar (også Sverige og Svensk-Finland hadde litt ulike versjonar).

Spørsmål 2 lydde altså: "Hvor mange ganger tror du at du har snakket, lest eller skrevet engelsk i løpet av den siste uken?" Dette er eit greitt utgangspunkt sidan det viser kva slags forhold respondenten har til engelsk i dagleglivet, eit forhold ein må gå ut frå påverkar haldningane til fleire av dei følgjande spørsmåla. Spørsmålet blir presisert med eit nytt spørsmål til dei som ikkje svarer "Ikke i det hele tatt" – nemleg: "I hvilke sammenhenger har du lest, skrevet eller snakket engelsk i løpet av den siste uken?" Svaralternativa her viser i kor stor grad respondenten har eit profesjonelt vs. eit personleg forhold til engelsk.

Deretter kjem så haldningane inn. I neste spørsmål skal respondenten ta stilling til to påstandar: ”Det brukes altfor mange engelske ord i norsk i dag”, og: ”Det bør lages nye norske ord som erstatter de engelske ordene vi får inn i språket”. Dette går altså på den generelle haldninga til importord. Vi kan likevel lure på om svara blir heilt jamførbare. Den islandske politikken har ført til at bruken av engelske ord, i alle fall i skrift, og langt på veg truleg òg i tale, er langt mindre enn i dei andre landa. Kanskje ein purist kan ha den oppfatninga at språkrøkta verker så bra at han kan svare ”usamd” på spørsmålet om det blir brukt altfor mange engelske ord på islandsk. Men vi veit at mange islendingar er svært bekymra over det språklege ”forfallet” – også der, slik at det slett ikkje er slik at alle islendingar ser på språkrøktspolitikken i landet som vellykka.

Dette spørsmålet krev ei presisering: Kva seier folk når dei blir stilte overfor konkrete enkeltord? Meininga var å finne tre ordpar der både det engelske og det innanlandske ordet var i rimeleg allmenn bruk i alle landa, slik at respondentane hadde eit reelt val mellom dei to. Dessutan var det meininga at valørane og bruksstatusen til dei ulike orda skulle vere om lag den same i alle landa. Dette viste seg å vere svært vanskeleg (Sjå Sandøy 2002:88-89). Ei rekkje framlegg til ordpar vart prøvde, men alle, faktisk, hadde ulik status, slik at det engelske ordet i nokre land var nærmast ubrukeleg, mens det i andre land var nesten heilt sjølv sagt. Det mest vellykka vi fann, var paret (*e-mail* og *e-post* (finsk *sähköposti*, islandsk *tölvupóstur*, færøysk *teldubrev/-postur*), der begge orda i alle landa var ganske vanleg brukte, og ingen av dei var sterkt markerte som sære og spesielle i vanlege språkbrukarar sine auge. Det var naturleg å setje dette ordparet først. Dei to andre vi fann fram til, var *bodyguard* og *livvakt* (finsk *turvamies*, islandsk *lífvörður*, færøysk *lívverji*), og *design* og *formgjeving* (finsk *muotoilu*, islandsk *hönnun*, færøysk *sníðskap*). Her må vi nok snakke om sterk markering, men i alle fall i dei sentralskandinaviske språka skulle markeringa vere nokolunde lik, slik at *bodyguard* ville vere meir markert enn *livvakt* og omvendt med *design* og *formgjeving*.

Så gjekk vi igjen over til det generelle nivået og las opp enda ein påstand, no ikkje om engelsk påverknad på nasjonalspråket, men om engelskens stilling i det heile. Vi spurde om synet på påstanden: ”Det hadde vært best om alle i verden hadde engelsk som morsmål?” Vi meinte vel da å måle forholdet mellom ei reint instrumentalistisk haldning til språket og ei meir psykologisk eller identitetsbevisst haldning. Spørsmål 8 går inn på det same, nemleg: ”I en del norske bedrifter er engelsk blitt arbeidsspråket. Hva er din holdning til dette, er du positiv eller negativ?”

Imellom desse to spørsmåla har vi plassert eit spørsmål som måler ein annan type språkhaldningar, nemleg til dei interne korrektheitsidealane innanfor eins eige språk, m.a.o. kva folk meinte om bruken av dialekt i offisielle samanhengar. Vi valde etermedia som arena, sidan alle truleg har eit forhold til dei. Dette spørsmålet viste seg å vere det vanskelegaste av alle å forme ut. (Sjå meir om dette i Sandøy 2002:89-93.) Initiativet kom frå norsk side, og for oss var det naturleg å bruke ”dialekt”. Men både danskane og islendingane protesterte: For begge var dialektbegrepet ubrukeleg i denne samanhengen. Vi prøvde deretter med andre variantar: ”eit personleg talemål”, ”uformelt talespråk”, ”regionalt språk”, ”lokalfarga språk”. Men anten kom ein for nær dialektbegrepet (ved ”regionalt” og ”lokalfarga”), eller så vart det for allment: ”personleg” og ”uformelt” treng ikkje å bety eit språk som bryt med dei offisielle korrektheitsnormene – så respondentane ville neppe skjønne kva vi var ute etter. Problemet var at mens det i somme land, særleg Noreg, er heilt vanleg å bruke dialekt og semidialekt i etermedia, er normkravet sterkare i

dei andre landa, og dermed måtte ein der rekne med at spørsmålet måtte verke nokså på sida, eller som å slå inn opne dører. I Noreg får vi stadig lesarinnlegg i avisene som viser sterkt kjensleladde standpunkt, på begge sider, til dette, mens standardiseringskravet hos andre vil reknast som noko sjølvsagt. Dette er i alle fall ein solid hypotese.

Vi enda med å akseptere ei nokså vag formulering, men presiserte ved å markere også motsetninga til det vi spurde om. På norsk skreiv vi såleis: ”Tilsatte i radio og fjernsyn følger ikke alltid de samme normene for språkbruk. Hva synes du om at de bruker sitt vanlige dagligspråk i stedet for standardspråk (dvs. bokmål eller nynorsk) i sendingene?” På dansk vart det ”almindeligt dagligsprog i stedet for rigsdansk”, på svensk ”sitt vanliga talspråk i stället för rikssvenska”, og på finlandssvensk nesten det same, bortsett frå at det her måtte heite ”högsvenska” i staden for ”rikssvenska”. På islandsk vart det meir innfløkt: ”sitt venjulega daglega mál óháð því hvað telst opinberlega viðurkennd málnotkun”, og på færøysk ”sitt vanliga gerandismál í staðin fyri ein alment ásettan norm”.

Det aller siste spørsmålet var meint å måle meir allmenne samfunnsmessige haldningar, med tanke på at dei kanskje ville vise interessante samanhengar med haldningar på dei andre punkta. Det var vel på norsk side ideen kom opp om å inkludere eit slikt spørsmål, for i Noreg er det tradisjon for at partipolitikk og språkpolitikk er vovne saman, om enn langt mindre i dag enn tidlegare. Eit framlegg om å kople partival med svara på språkhaldningsspørsmåla vart avvist av dei ikkje-norske deltakarane, som mangla all tru på nokon samanheng her. Eit framlegg om å trekkje inn haldning til EU vart heller ikkje følgt opp, både fordi haldninga til EU nødvendigvis er sterkt påverka av dei ulike forhold dei ymse landa har til EU, med tre medlemsland og tre utanforland, og fordi felles haldning til EU kan dekkje over svært ulike samfunnssyn, anten det er snakk om positiv eller negativ haldning. Vi enda med dette heilt generelle spørsmålet: ”Hva mener du er det viktigste i samfunnet vårt av de to følgende idealene: Solidaritet eller individuell frihet?”

Heller ikkje dette var alle fornøgde med, for dei meinte at mange ville nekte å svare på dette som eit anten-eller-spørsmål. Men vi vart likevel ståande ved det. (Eg drøftar ikkje resultatata på dette nedanfor sidan det ikkje gjeld språk, men fører opp svarprosentane i ein tabell på s. 50, så kan lesaren reflektere over dei sjølv.)

Svara

Vi har fått eit omfattande svarmateriale, der svara er kopla med kvarandre innbyrdes, delvis med ei rekkje faste variablar av typen kjønn, alder, utdanning, regional tilknytning, forhold til datateknologi osv. Alt dette vil bli lagt fram i ein omfattande rapport, som truleg vil ligge føre i 2004. Delrapportar om resultatata vil likevel bli gjort tilgjengelege før det. Det eg gir her, er ein smakebit; eg ser på dei samla frekvenstala for dei ulike landa på dei ulike spørsmåla, utan å gå inn på interne svarfordelingar i kvart einskilt land.

Først om folks forhold til engelsk i dagleglivet: På spørsmål 2 viser det seg at islendingane er det folket som utan samanlikning er mest eksponert for engelsk: Berre 25 % har ikkje brukt engelsk ”den siste uken”, mot 55 % ved det andre ytterpunktet, som er Færøyanane (!), med finlandssvenskane like bak (53 %). Dei andre klumpar seg rundt 40 % (Sverige 38), og opp til 46 (Finsk-Finland). Dei som *har* brukt engelsk, og såleis også svarer på spørsmål 3, viser nokolunde same mønster: Av islendingane har 57 % lese bøker eller artiklar på engelsk, og igjen er færøyingane det andre ytterpunktet med 40 %. Dei andre ligg

ikkje langt under islandsk nivå; finnane og finlandssvenskane slår jamvel islendingane med resp. 58 og 59 %. I alle landa er dette den mest vanlege måten å bruke engelsk på, men det må sjølvsagt sjåast i samanheng med respondentutval og med forholdet til lesevanar generelt. Den mest eksklusive måten å bruke engelsk på, er å skrive språket på fritida, og her er ikkje islendingane betre enn andre: 23 % av dei har gjort det, mot 26 % av finlendingane (i begge språkgruppene) og 21 % av svenskane (litt færre danskar og nordmenn, og her òg færrest færøyingar med 16 %.) Færøyingane og finlandssvenskane skil seg ut ved at enda færre snakkar med engelsktalande på fritida enn dei som skriv det, resp. 11 % og 22 %.

Spm. 2) Hvor mange ganger tror du at du har snakket, lest eller skrevet engelsk i løpet av den siste uken?

	Aldri	Sjeldan	Ofte
Island	25	25	60
Sverige	38	33	29
Danmark	44	28	28
Finland	46	27	27
Noreg	41	33	25
Svensk-Finland	53	25	22
Færøyane	55	25	19

Spm. 3) I hvilke sammenhenger har du lest, skrevet eller snakket engelsk i løpet av den siste uken?

	Lese	Skrive ft	Snakka ft	Skrive a/s	Snakka a/s
Svensk-Finland	59	26	22	37	34
Finland	58	26	31	37	39
Island	57	23	31	44	51
Noreg	55	19	25	33	38
Danmark	52	18	25	41	48
Sverige	47	21	24	37	41
Færøyane	40	16	11	30	37

ft = fritid; a/s = arbeid, skole, studiar

Desse tala kan eg ikkje forklare her og no; funna må sjåast i samanheng med ein samfunnsanalyse av dei to språksamfunna.

Så til haldningsspørsmåla, kjernen i undersøkinga.

”Det brukes altfor mange engelske ord i norsk i dag.” Dette meiner 62 % av nordmennene (kombinasjon av ”helt enig” og ”nokså enig” – slik reknar eg også heretter.) 23 %

Spm. 4a) Det brukes altfor mange engelske ord i dag.

	Einig	Ueinig
Noreg	62	23
Island	60	32
Sverige	54	32
Finland	54	34
Svensk-Finland	46	38
Færøyane	45	42
Danmark	41	44

er ueinige ("helt" eller "nokså"), mens 16 % ikkje tek standpunkt. Men når vi så spør om det bør lagast nye norske ord som erstattar dei engelske orda vi får inn i språket, er færre villige til det: 53 %, mens 35 % er usamde.

Her kunne ein vente store skilnader mellom landa, og visse skilnader finn vi òg. Om vi held oss til det første spørsmålet, så er likevel Noreg mest puristisk. Island følgjer hakk i hæl med 61 % samde og heile 32 % usamde. Her kan vi trekkje inn det momentet eg alt nemnde, at islendingane kanskje meiner at deira ordreinskingspolitikk er vellykka (men det finst altså mange islendingar som ikkje meiner det). Deretter følgjer Sverige (54 % samde, 32 % usamde) og Finsk-Finland (54 % samde og 34 % usamde), så Svensk-Finland (46 % samde, 38 % usamde), Færøyane (45 % samde, 42 % usamde) og sist Danmark (41 % samde, 44 % usamde – altså det einaste landet med fleirtal mot påstanden). Det stadfestar delvis aningane våre, men Færøyane får vel ei uventa liberal plassering.

Spm. 4b) Det bør lages nye norske ord som erstatter de engelske ordene vi får inn i språket:

	Einig	Ueinig
Færøyane	67	18
Island	63	23
Noreg	53	35
Svensk-Finland	52	33
Finland	47	41
Sverige	43	39
Danmark	33	57

Vel så interessant er det neste spørsmålet, det om å lage nye ord, for her har Island og Færøyane ein konkret politikk dei kjenner i praksis å ta stilling til, dei andre i langt mindre grad. Her finn vi Island på andre plass med 63 % for og 23 % imot. På topp finn vi Færøyane (67 % for, 18 % mot) – interessant når vi tenkjer på at spenningane kring slike spørsmål er større på Færøyane enn på Island. Så kjem Noreg som nr. 3 (53 % for, 35 mot), Svensk-Finland (52 % for, 33 mot), Finsk-Finland (47 for, 41 mot), Sverige (43 for, 39 mot) og til sist

Spm. 5a) Hvilket ord foretrekker du å bruke av 'mail' og 'e-post'?

	e-post	(e-)mail
Finland	71	19
Færøyane	58	28
Noreg	50	33
Island	46	42
Svensk-Finland	44	33
Sverige	35	51
Danmark	10	81

Danmark (33 for, 57 mot – også her det einaste folket med fleirtal mot, og attpåtil eit kraftig fleirtal). Dette gir vel eit bilete som ligg ganske nær det ein kunne vente på førehand.

Så har vi dei tre ordpara. Her er sprika mellom landa ganske store, og det er vel ikkje så underleg, for språka er forskjellige. Ein kan merke seg at *e-post* dominerer i dei fleste landa (såleis med 50 mot 33 % i Noreg), men (*e-mail*) er det allment aksepterte i dansk

Spm. 5b) Hvilket ord foretrekker du å bruke av 'bodyguard' og 'livvakt'?

	Livvakt	Bodyguard
Island	93	3
Noreg	88	6
Sverige	88	7
Finland	87	7
Svensk-Finland	86	5
Færøyane	82	11
Danmark	43	43

(81 mot 10 %), og mest brukt også i Sverige (51 mot 35 %). Her er Island påfallande: (*é-meil*) er faktisk nesten like vanleg som *tölvupóstur*, som er det islandske ordet (med 42 mot 46 %). Det kan få oss til å lure på om den islandske purismen hos folk flest kanskje likevel meir er eit spørsmål om prinsipp og ideologi enn om språkleg praksis.

Når det gjeld *bodyguard* og *livvakt*, er det klart at *livvakt* er det vanlege ordet i alle språka (over 80 % alle stader), med reservasjon for Danmark, der stillinga er 43 – 43. Det er ikkje noko avløyсарord, men eit etablert ord, og *bodyguard* har ikkje komme inn – dansk altså unnateke (høgaste skåre elles er 11 % på Færøyane). Vi har fått oppgitt at *bodyguard* i dansk ofte blir brukt ironisk, men da er det rart at ordet skårar så høgt at det ligg likt med *livvakt*. Frå Island har vi fått oppgitt at dei to orda *lífvörður* og *bodyguard* har noko ulik tyding, slik at *bodyguard* mest blir brukt overført, men det verkar som nesten alle islendingar oppfatar det som fremmendt.

Spm. 5c) Hvilket ord foretrekker du å bruke av 'design' og 'formgiving'?

	Design	Formgiving
Danmark	79	12
Færøyane	62	32
Sverige	59	28
Noreg	59	30
Svensk-Finland	48	30
Finland	27	59
Island	3	93

Med *design* og *formgiving* er forholdet annleis. I alle fall i norsk er *formgiving* eit avløyssarord for *design*, og i undersøkinga får det 30 % mens *design* får 59. Etter mi oppfatning er *formgiving* meir sjeldsynt i praksis enn talet 30 % skulle tyde på. No er vel sjølve omgrepet "design/formgjeving" mest aktuelt for fagfolk (og i reklame), og kanskje andre folk gir opp *formgiving* utan at dei nødvendigvis bruker det så mye. Det bør likevel noterast at *formgiving* har vore nytta som namn på eit skolefag i Noreg, og det kan vere grunnen til at forholdsvis mange gir det opp. Men det er likevel ikkje rart at *design* dominerer over *formgiving* i dei fleste landa (79 mot 12 % i Danmark, 59 mot 28 i Sverige, 48 mot 30 i Svensk-Finland). Når det gjeld finsk og islandsk, er dei innanlandske avløyssarorda heilt andre, og er tydelegvis godtekne som etablerte ord i språka (heile 93 %

Spm. 6) Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand: Det hadde vært best om alle i verden hadde engelsk som morsmål?

	Einig	Ueinig
Sverige	29	62
Danmark	22	71
Noreg	19	72
Island	19	73
Svensk-Finland	17	74
Færøyane	13	80
Finland	11	84

vil ha *hönnun* på Island, og 59 % vil ha *muotoilu* i Finland). Også det færøyske *sniðskap* hevdar seg brukbart med 32 % mot 62 for *design*. Resultata er altså ikkje heilt samanliknbare landa imellom, og det var eit problem vi, som før nemnt, ikkje klarte å unngå trass i ein god del strev.

Men kva om alle i verda hadde engelsk som morsmål? Dette er eit stort fleirtal i alle landa heilt imot tanken på. Men også her finn vi interessante mønster, som ikkje heilt ut stadfestar det vi ventar. Det viser seg at finnane er mest imot dette – med 84 % imot og 11 for. Det er interessant når ein tenkjer på tendensen i Finland til å orientere seg meir mot Europa og

Spm. 7) Ansatte i radio og fjernsyn følger ikke alltid de samme normene for språkbruk. Hva synes du om at de bruker sitt vanlige dagligspråk i stedet for standardspråk (dvs. bokmål eller nynorsk) i sendingene?

	Positiv	Negativ
Noreg	81	10
Finland	70	17
Sverige	60	16
Færøyane	60	29
Danmark	56	26
Svensk-Finland	45	31
Island	39	41

engelsk og dermed bort frå Norden og svensk. Nr. 2 er Færøyane, språkmedvetne som dei er: 89 % er imot, 13 for. Deretter følgjer fleirtalet av land nokså tett innpå kvarandre: Svensk-Finland, Island, Noreg og Danmark har alle mellom 70 og 75 % motstandarar og mellom 17 og

Spm. 8) I en del norske bedrifter er engelsk blitt arbeidsspråket. Hva er din holdning til dette, er du positiv eller negativ?

	Positiv	Negativ
Danmark	51	30
Noreg	39	38
Finland	35	41
Sverige	28	47
Svensk-Finland	25	56
Færøyane	25	60
Island	11	77

Spm. 9) Hva mener du er det viktigste i samfunnet vårt av de to følgende idealene: Solidaritet eller individuell frihet?

	Solidaritet	Individuell friedom
Noreg	62	24
Island	54	23
Sverige	54	30
Svensk-Finland	49	35
Danmark	46	42
Finland	42	48
Færøyane	23	56

22 % tilhengarar av denne tanken. Her skil Sverige seg ut med berre 62 % motstandarar og heile 29 % tilhengarar av denne tanken – kvar tredje svenske meiner at engelsk som einaste morsmål er ein god idé. Betyr det at svenskane er så mykje tryggare på sitt språk at dei i større grad enn dei andre oppfattar spørsmålet berre som tankeleik?

Spørsmål 8 om engelsk som arbeidsspråk i nordiske bedrifter fører denne problemstillinga ned på jorda, kan vi seie. Her er mønsteret kanskje ganske typisk: Danskane er mest positive (51 % for, 30 imot), og så kjem Noreg på andre plass, og det ville ein kanskje ikkje utan vidare vente: Her er det dautt løp, med eit ørlite fleirtal for på 39 mot 38 %. Resten er ikkje overraskande: Alle dei andre landa har fleirtal mot dette, knappast i Finsk-Finland (41 % imot, 35 for), og så aukande avstand: Sverige har 48 % mot og 21 for, Svensk-Finland 56 % mot og 25 for, Færøyane 60 % mot og 25 for, og Island markerer seg med 77 % mot og 11 for.

Heilt til slutt refererer eg spørsmål 7 om språkbruk i etermedia. Her ville ein helst vente at Noreg skilde seg ut med ”ja” til dialektar (skjønt ikkje få skriveføre nordmenn er svært aggressive motstandarar). I dei andre landa ventar vi helst å møte eit kompakt fleirtal for standardspråket. Det første slår til: I Noreg er 81 % positive til dialektbruk, berre 10 % negative – eit viktig korrektiv i den norske debatten der omsynet til lyttarane ofte blir drege fram til fordel for normalisering. Men så viser det seg at dei positive er i fleirtal også i dei andre landa – alle unnateke Island, der 40 % er imot daglegspråk i etermedia, 39 % for, altså dautt løp. Rekkjefølgja elles er at Finsk-Finland kjem nest etter Noreg i toleranse: Der er 70 % positive og 17 % negative. På tredje plass kjem Sverige – også ei stor overrasking, sidan talemålsstandardisering etter konvensjonell kunnskap er driven særleg langt der. Men 60 % er positive til daglegspråk, 16 % negative. På Færøyane er også 60 % positive, men 26 % er negative. I Danmark er tala 56 % for og 26 % mot – også der eit langt meir positivt resultat enn venta. Dei mest normative etter islendingane er faktisk finlandssvenskane, blant dei er berre 45 % positive til uformelt talemål, mens 31 % er negative.

Desse resultatata skrik etter nærare analyse. Kan spørsmålsstillinga trass i alt ha ført til skeive resultat, m.a. at folk ikkje har svart på det vi prøvde å få dei til å svare på? For alle spørsmåla gjeld det at ein kan finne nye interessante mønster når ein går inn i bakgrunns-materialet og studerer dei ulike koplingane mellom svar på spørsmåla og ulike variablar. Men det får vi komme tilbake til seinare i prosjektperioden.

Referanse

Sandøy, Helge. Moderne importord i Norden. Ei gransking av bruk, normer og språkholdningar, I: *Språk i Norden 2002*, s. 73-100.

Fagspråk

Termgrupper – ett sätt att hantera engelska, svengelska och svenska i svenskt fackspråk

Helena Palm
Stockholm

I Sverige hör man ganska ofta språkvårdare säga att lånord inte utgör något hot mot svenskan. I stället framhålls att det stora hotet är domämförlust, dvs. när språket tappat uttrycksmöjligheter så att språkbrukare helt byter språk (till engelska) i vissa sammanhang, t.ex. inom naturvetenskaplig forskning och högre utbildning.

Som en förenklning är detta väl sant, och kanske är det viktigt att framhålla lånordens förtjänster inför oroliga språkbrukare som anser att svenskan förflackas. Men man går miste om en viktig poäng när man till synes helt avfärdar lånordens påverkan. En av anledningarna till att svenskan överges inom vissa områden är ju att det saknas svenska ord inom dessa områden. Domämförluster uppstår med andra ord inte över en natt, utan växer långsamt fram. Resonemanget måste således byggas ut för att hålla, lämpligen med en diskussion om skillnader mellan villkoren för allmänspråk och fackspråk. I allmänspråket stämmer det bra att de få engelska ord som får fäste på sin höjd kan reta en del puristiska språkbrukare, men knappast hota det svenska språket. I fackspråk är det en annan sak. I många fackspråk, i synnerhet inom naturvetenskap och teknik, är inflödet av engelska termer så pass massivt att det utgör ett problem för brukarna. Där är förlusten av termer på modersmålet ett tydligt steg mot domämförlust.

Termgrupper i Sverige

Inom några fackområden har man startat termgrupper som forum för terminologiska diskussioner, i allmänhet med fokus på de engelska termerna. Först ut var *Svenska datatermgruppen* 1996, tätt följd av *Svenska optiksällskapets arbetsgrupp för språkvårdsfrågor* samma år. Tre år senare startade *Svenska biotermgruppen*. Den fjärde termgruppen, *Termgruppen för byggd miljö*, bildades i mitten av oktober 2002. Eftersom den är så nybildad och dessutom skiljer sig från de övriga grupperna i det att den inte har sett de engelska termerna som primärt motiv för att inleda arbetet, lämnar jag den utanför den fortsatta diskussionen.

Rent organisatoriskt är grupperna brett sammansatta nätverk bestående av ämnesexperter och terminologer, journalister och översättare. Det huvudsakliga arbetet utförs av en liten aktiv kärna, runt vilken det finns en större grupp som fungerar som remissinstans och expertpool. Den mindre gruppen möts då och då och för mellan mötena diskussioner via e-post.

Nytt men gammalt

Termgrupperna är alltså en ganska ny företeelse i svensk språkvård. Grupperna har därför blivit uppmärksammade i många sammanhang, inte minst i den nyligen presenterade par-

lamentariska utredningen *Mål i mun*. Uppmärksamheten kan ge intrycket att själva arbetssättet är något helt nytt och revolutionerande. Så är det emellertid inte. Tvärtom bygger arbetet vidare på väl beprövade principer som bland andra Terminologicentrum TNC arbetat efter i 60 år.

För det första har TNCs arbete alltid byggt på *samarbete mellan ämnesexperter och terminologer*. På egen hand varken kan eller bör språkvårdare ta sig an fackspråkens termer. För det andra arbetar grupperna *begreppsorienterat*, dvs. det är termernas innehållssida och inte deras uttryckssida som står i centrum. Vi undersöker alltid hur termerna används och gör en noggrann analys av vad de står för innan vi rekommenderar den ena termen före den andra. För det tredje är systemet med nätverk för termfrågor inte heller nytt. Redan på 1940-talet skickade TNC ut ”rundfrågor” till lämpliga experter i termärenden. Skillnaden mot rundfrågorna är att termgrupperna i dag använder e-post i stället för vanlig post.

Det som skiljer termgruppernas arbete från traditionellt TNC-arbete är främst att grupperna utgör *kontinuerliga projekt* där man behandlar enstaka termer från ett större område, inte avslutade ordboksprojekt kring ett smalt och avgränsat område. Ordboksprojekten blir givetvis mer systematiskt genomarbetade, men kan å andra sidan vara mer tungrodda. I huvudsak liknar dock termgruppernas arbete TNCs terminologiska punktutredningar. Ett par andra skillnader är att termgrupperna arbetar i huvudsak *översättningsinriktat* och *aningen mer puristiskt* än TNC i allmänhet.

Positivt med termgrupper

Inför detta föredrag har jag diskuterat med företrädare för Datatermgruppen och Optiksällskapet, och jag företräder själv Biotermgruppen. Alla tre grupperna har ungefär samma inställning till vad som fungerar bra och vad som kunde fungera bättre. De positiva erfarenheterna kan sammanfattas i några punkter:

Experterna har bred kompetens. Bra ämnesexperter är a och o för grupperna. Experterna har också ett vidare nätverk och känner till andra experter som kan kontaktas när det behövs.

Terminologerna bidrar med ett bra arbetssätt. Med ett begreppsorienterat arbetssätt kommer vi lättare fram till termer som fungerar.

Journalisterna kan sprida termerna. En viktig spridningsväg för termerna förutom gruppernas webbplatser är tidskrifter där termerna används aktivt. I Datatermgruppen finns representanter för såväl dagspress som fackpress. I Biotermgruppen finns representanter för populärvetenskaplig press och fackpress.

Grupperna utgör viktiga nätverk för samordning. Med en större samsyn inom branschen är det större chans att termrekommendationerna blir de bästa och tas väl emot.

Grupperna är flexibla och fångar upp nya begrepp. TNC kritiserar ibland för att vara långsamt och komma sent med rekommendationer – ibland måste ett helt ordboksprojekt avslutas innan det kan bli någon rekommendation. Termgrupperna kan vara flexiblare och svara fortare på enstaka frågor. Givetvis kan snabbheten dock också innebära att arbetet ibland inte blir lika grundligt.

E-post och Internet gör arbetet smidigt. När Datatermgruppen bildades var Internetanvändningen fortfarande inte allmän, men i dag är det inte särskilt uppseendeväckande

att påpeka att Internet är vårt främsta medium för kontakt. Det kan dock vara värt att nämna att termgrupperna tidigt såg värdet med att presentera sina resultat på nätet.

Grupperna och rekommendationerna får ett positivt bemötande. De allra flesta som kommer i kontakt med termgrupperna ser dem som en stor tillgång, och många återkommer gång på gång med frågor. En del rekommendationer kan dock behöva ett generationsskifte för att slå igenom; många studenter är mer villiga att ta till sig rekommendationerna än de äldre professorerna.

Negativt

Trots allt det positiva har termgrupperna också en del problem. Det största problemet för oss alla är *finansieringen*. Terminologiarbete är ingens självklara ansvar, vilket flera års bidragssökande har demonstrerat tydligt för Biotermgruppen. För några år sedan sökte vi pengar hos Naturvetenskapliga forskningsrådet, som dock inte ansåg sig kunna stödja ett språkligt projekt. Vi tog då kontakt med Humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningsrådet, som avrådde oss från att ens försöka söka pengar till ett så naturvetenskapligt projekt ... När forskningsråden slogs ihop till ett enda, Vetenskapsrådet, trodde vi att det skulle vara bra för oss; det fanns inte längre någon att peka vidare på. Tyvärr har Vetenskapsrådet ännu inte enats om riktlinjer för informationsprojekt (som rådet menar att termgrupperna är), så inte heller därifrån har vi kunnat få stöd. Just nu har vi viss finansiering från universitet och högskolor, men alls inte tillräcklig. Vi funderar på att ta kontakt med näringslivets bioteknikföretag, och så småningom hoppas vi att visionerna om statlig finansiering från *Mål i mun* kan komma att förverkligas.

De andra termgrupperna har det inte bättre. Svenska optiksällskapets arbetsgrupp får viss finansiering genom att optiksällskapet har ett abonnemang i Terminologiframjandet (dvs. förköpt TNC-tid), medan Datatermgruppen inte har externt stöd alls, utan drivs genom att medlemmarna får lägga en del av sin arbetstid på termarbete.

Ytterligare en svårighet är att få aktiva medlemmar: arbetet är i högsta grad *eldsjälsbaserat*. Det gör att det periodvis är ganska låg aktivitet i grupperna. Till exempel har Datatermgruppens drivande eldsjäl just nu av flera skäl tvingats dra ner på arbetet, vilket lett till att verksamheten krympt till ett minimum.

Slutligen kan det vara *svårt att vinna gehör* för rekommendationerna och arbetsprinciperna hos alla. Ibland kan det vara svårt att bli betraktad som en auktoritet inom en akademisk disciplin när man som jag ”inte ens” disputerat. Delvis har också en viss skepsis att göra med att språkvårdare varit med och initierat grupperna. En del ämnesexperter upplever därför arbetet som mindre seriöst. Andra har – oavsett initiativtagare – svårt att se nyttan med svenska som fackspråk över huvud taget. Optiksällskapets arbetsgrupp har till och med kontakt med en lärare på en svensk högskola som aktivt motarbetar gruppens arbete och vägrar använda några av de termer som rekommenderas. Han har erbjudits att vara med i gruppen för att han ska få se hur arbetet går till, men det är han inte intresserad av. Datatermgruppen och Biotermgruppen har inte haft så uttalade problem, men det händer att våra rekommendationer häcklas när de blir ”för svenska”.

Drömtermgruppen

Jag tycker att det är uppenbart att arbetet i termgrupperna är ett bra sätt att hantera engelska, svengelska och svenska inom svenskt fackspråk. Men som synes finns det en del problem att arbeta vidare med innan en sådan verksamhet flyter helt smärtfritt. Jag vill därför avsluta med att presentera min ”drömtermgrupp”, dvs. en modell för en termgrupp som med största sannolikhet skulle fungera på bästa sätt.

Drömtermgruppen

- är initierad av experter
- är känd och respekterad inom branschen
- har goda spridningsmöjligheter för termerna
- består av ämnesexperter och terminologer
- har stabil finansiering.

Tittar man lite närmare på punkterna ser man att de skulle kunna vara en beskrivning av ett väl fungerande terminologiarbete i allmänhet. Einar Selander, som var TNCs chef 1955–77, sa en gång att terminologiarbete ska ”präglas av kontinuitet och förnyelse”. Arbetet i termgrupperna är ett utmärkt exempel på detta. Att terminologiarbete fungerar för att reda ut begreppsorenda inom fackområden är ingen nyhet, och termgruppernas arbete visar att det är ett bra vapen även mot domänförluster.

AUTOMOBIL *au'tomobi'l* l. -tå- l. -tō-, äfv. -må- l. -mō-, äfv. *āw'¹*, äfv. *o¹-*, äfv. **AVTOMOBIL** *av'¹*, l. *o¹-*, sbst., r. (l. m.); äfv. adj.; ss. sbst. best. -en; pl. -er. [jfr t. *automobil*, adj. l. sbst. n., *automobile*, f., af fr. *automobile*, adj. o. sbst.; se för öfr. **AUTO-** o. **MOBIL**, adj.]

I. adj.: själfgående (fordon o. d.). R. DAHLANDER i *Tekn. tidskr.* 1895, A. M. s. 67. Automobila postvagnar och omnibusar har Berlin redan fått och i veckan har den första automobila taxameterdroskan ”utsläppts i rörelsen”. *SDS* 1899, nr 428, s. 2. *Tekn. tidskr.* 1902, A. A. s. 157.

II. sbst.: själfgående åkdon; i sht om själfgående vagn för gatu- o. landsvägstrafik; jfr **MOTOR-VAGN**. *En utfärd på l. i l. med automobil*. *GHT* 1896, nr 164 B, s. 2. Den första automobilen syntes på måndagen (*den 13 Juni*) å Stockholms gator. *AB* 1898, nr 134, s. 2. Bland alla de utställda automobilerna märka vi tre hufvudformer: den med motor försedda bicykeln, motortricykeln samt den egentliga motorvagnen. *SDS* 1899, nr 428, s. 2. *Uppf. b.* 8: 65 (1900). Den personliga attesten på rättighet att köra automobil. *Tidn. f. idr.* 1901, s. 330

Svenska akademiens ordbok,
Lund 1903.

Journalistens mange engelske kvaler

Alf Skjeseth

Oslo

Først vil jeg si at det neppe er helt dekkende for mitt bidrag å plassere det under bolken ”fagspråk”. Journalistspråket er i mangt et motstykke til fagspråk. Ofte er det mediens oppgave å formidle eksperters fagspråk til allmennheten, og da trengs våre teknikker for popularisering og forenkling, samtidig som meningsinnholdet bringes korrekt videre. Det er ikke alltid så lett, og journalistene løser ikke alltid oppgaven godt nok.

Sjøl er jeg etterhvert blitt en dreven språklig praktiker, men er ingen akademiker og har dårlig greie på språkteori. Jeg har stort sett glømt grammatikken jeg lærte på skolen for mer enn 30 år sia, men har holdt det gående som skrivende journalist i mer enn 25 år i dagspresse og nyhetsbyrå. I mine jobber har jeg stundom drevet med språkrøkt til husbruk i redaksjonen og regnes som mer enn middels interessert i emnet.

NTB – Norsk Telegrambyrå – er det norske nasjonale nyhetsbyrået, og tilsvarende TT i Sverige, Ritzaus i Danmark og FNB i Finland. Her jobber jeg nå som leder av avdelingen for politikk og økonomi, men har også 6-7 år bak meg som reporter og reportasjesjef i utenriksavdelingen.

NTB er en viktig normdanner for det norske mediespråket, fordi alle ledende medier er våre kunder og vår språkføring blir ofte adoptert og brukt som retningsgivende av andre redaksjoner. Svært ofte blir språklig tvil eller uenighet i en avisredaksjon avgjort ved at NTBs eksempel blir fulgt.

Et nyhetsbyrå er mer enn en avis nødt til å føre en *mainstream* språkpolitikk, for å slå an tonen for dette innlegget. Vi leses og brukes av kunder og publikum med vidt forskjellige språklig nivå, tilbøyeligheter og smak, og må skrive slik at det blir forstått og akseptert av alle. Det fører til at vi reindyrker en effektiv, likefram, men lite dristig sakprosa, iallfall i den generelle nyhetsdekningen som er vårt desidert viktigste virksomhet.

Dette stiller store krav til språklig bevissthet og presisjon hos medarbeiderne, fordi råstoffet til våre artikler i meget stor grad enten er på fremmedspråk – i hovedsak engelsk – eller er preget av en byråkratisk, komplisert, anglisert og ofte nærmest uleselig språkføring. Det er ikke bare engelske byråmeldinger fra Reuters eller AFP som trenger oversettelse og fornorsking – det kan også gjelde pressemeldinger som angivelig skal være på norsk fra næringsliv, forvaltning eller organisasjoner.

Hoveddelen av vår utenriktjeneste bygger på engelskspråklig byråmateriale. Det er her de daglige utfordringene er størst for ikke bare å oversette, men å omdanne en fremmedspråklig tekst til et ledig og presist norsk. Men når det gjelder innleggets tittel – journalistens mange engelske kvaler – så melder disse kvalene seg i alle sjangere og avdelinger.

Vi har i vårt språkhefte advarer mot slavisk oversettelse av engelske ord og uttrykk, både fordi direkte oversettelser ofte blir misvisende og fordi det bidrar til å innføre unødvendige moteord, fremmedord og rene engelske vendinger til vårt bruksspråk.

Eksempler: ”international law” heter Folkeretten på norsk – ikke ”internasjonal lov”. En ”convoy” av militære kjøretøyer er på norsk en kolonne – en konvoi beveger seg til

havs. En del språklige unoter og moteuttrykk skyldes direkte oversettelse fra engelsk – for eksempel det sørgelige uttrykket ”å ende opp med” (*end up with*).

Vårt språkhefte sier:

Rene engelske ord og begreper er det grunn til å være på vakt mot, selv om vi ikke har noe absolutt forbud mot bruk av ord som *joint venture* eller *location*. Forsøk alltid å finne norske ord, eller skriv om setningen så du unngår å få et engelsk preg på teksten.

Personlig mener jeg det ikke finnes noen aktverdig begrunnelse for å tillate et ord som *location* i en norsk nyhetsreportasje, verken i NTB eller andre steder, men det er mange eksempler som er mindre opplagte. Hovedpoenget er uansett parolen: *Forsøk alltid å finne norske ord*.

Hovedintrykket når en leser våre utenriksmeldinger, er at vi i svært liten grad bruker ufordøyde engelskspråklige vendinger. Det aller meste er på et greit, forståelig, men ikke særlig fargerikt norsk. Det mener også språklærere som vi regelmessig leier inn for å skjerpe våre språklige sanser. Men vi kan bli preget av de internasjonale byråenes setningsbygning og formelle, nokså upersonlige språkføring.

Sjøl er jeg en erklært motstander av engelsk jåleri og import av anglismer der det er ”adekvate, relevante synonymer på norsk”, som vi gjerne sier. Men i vår travle hverdag er det lite rom for både fanatisme og puritanisme i bruken av språket.

Det sjarmerende ved språket er at det konstant er i utvikling og har få absolutter og mye smak og skjønn, samme hva fanatikerne måtte mene. Men vi som har språket som arbeidsredskap og kommunikasjonsform overfor publikum, må ha normer og regler, både for at vi skal gjøre oss forstått, og for at budskapet ikke blir tåkelagt av irritasjon over språklig kaos og formspørsmål.

Vi vet alle at lånord og anglismer i fleng forlengst har invadert norsk språk, og det aller meste er kommet for å bli. Det nytter det ikke å jamre eller moralisere over. Mye av det er berikende for språket, annet er tåpelig eller unødvendig eller begge deler. Dette er ofte subjektivt, og også et spørsmål om vanens makt.

Jeg må innrømme at jeg ikke har noen sans for språkeksperternes klarsignal for å fornorske ”service” til ”sørvis”. Men jeg sier mange ganger om dagen at noe er ”ålreit”, sjøl om det saklig sett skrives og uttales *all right*. Det er neppe annen forskjell enn at det ene uttrykket ble fornorsket en generasjon tidligere enn det andre.

Likevel er jeg i motsetning til en del språklige liberalister tilhenger av å bremse og begrense anglifiseringen, ved bare å slippe den fram der det ikke er gode norske alternativer eller kreativiteten ikke er stor nok til å lage gode erstatningsord.

Jeg skal gi noen eksempler på anglifiserte fremmedord eller rene engelske uttrykksformer som vi ikke ønsker å se i NTBs tjeneste – fordi de er unødvendige, kompliserende, jålete eller litt av alt sammen. Det finnes sjølsagt utallige andre eksempler.

Implementere er blitt en sann plage. Hos oss heter det *iverksette* eller *innføre*.

Destinasjon heter hos oss *reisemål* eller *bestemmelsessted*.

Agenda er fortsatt en *kalender* eller en *dagsorden*. Men problemet melder seg f.eks. ved uttrykket ”han hadde en egen agenda” – det har et meningsinnhold der ordet til nød kan erstattes med *dagsorden* eller *strategi*, men det går an å hevde at en nyanse dermed går tapt.

Dedikert er et oppkonstruert motebegrep direkte oversatt fra *dedicated*, og finnes ikke i Bokmålsordoka.

Crew er og blir et *mannskap* eller en *stab*, og til og med enkelte i næringslivet innser at *cashflow* uten videre kan kalles *kontantstrøm*.

Snowboard er tabu hos oss, vi bruker det glimrende ordet *snøbrett*, selv om ungdommer jeg kjenner vrir seg i vånde.

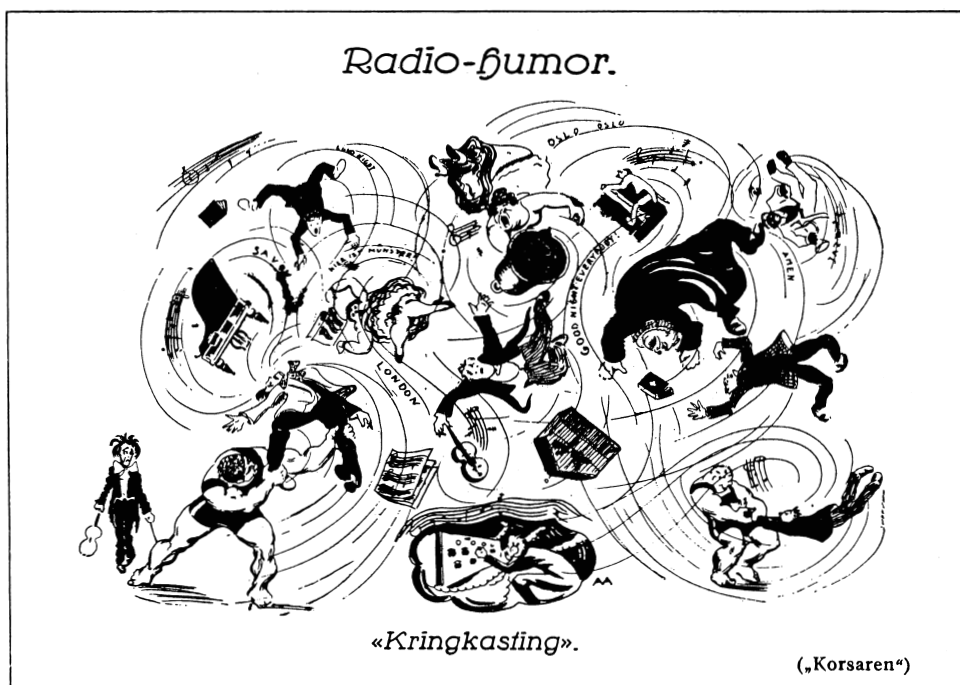
På samme måte er *skateboard* på norsk et *rullebrett*. Men problemet oppstår ved verbet: Jeg har i flere år hatt en *skater* i huset, og har sjøl også forlengst begynt å si at poden er ute og *skater*. Hva ellers? Er han ute og ”bretter”?

Link/linke heter det ikke hos oss, men den er enkel, fordi det norske *lenke* er praktisk talt likt. *Network* og *nettverk* kommer i samme kategori.

Management står vi imot, sjøl om sjefene synes det låter flottene enn *ledelse*.

Backpacker er et fortreffelig ord, men vårt eget *ryggsekkтури* er ikke stort dårligere, og altså vårt eget språk.

Vi lager i for liten grad norske nyord som kan brukes i stedet for engelske importord, sjøl om det forekommer. Dette skyldes delvis mangel på språksans, fantasi, trening eller rett og slett tid til å drive med det. Men like viktig er det at nyord som fører til jubelscener blant språklige Feinsmekere og Besserwissere (utenlandstrykket kommer ikke bare fra engelsk!) eller på Språkrådets seminarer, må brukes med varsomhet i det løpende nyhetspråket, fordi de ofte virker så fremmedartede at de ikke blir forstått, og dermed blir de mer forstyrrende enn nyskapende.

(Frå *Hallo! Hallo!* 1926.)

Jeg har for eksempel sett at Språkrådet foreslår å bruke ordet ”motemolo” i stedet for *catwalk*, noe jeg personlig hadde stor sans for. Men jeg tror at vi ville få flere negative enn positive reaksjoner dersom vi i en sak om en motemesse ga oss til å skrive om modellenes bevegelser på ”motemoloen” – fordi begrepet er helt nytt og ukjent, og det engelske *catwalk* er så grundig innarbeidet hos leserne. Men jeg mener at vi og andre normdannere nok burde gå dristigere og mer bevisst til verks for å rydde vekk engelske uttrykk til fordel for norske nyord, og følge bedre med i den jobben som språkrøktene faktisk gjør på dette feltet.

Men uansett tvil eller uenighet om enkeltteksempler, er det jo forlengst erkjent fra alle hold at et utall fremmedspråklige ord og uttrykk er kommet inn i norsk hverdagspråk for å bli. Det er nok langt flere enn vi tenker over. Er det for eksempel noen som lenger bekymrer seg over at *PC* er en forkortelse for *Personal Computer* eller at *TV* er en forkortelse for *Television*? Vi har jo også norske ord som er i bruk – *datamaskin* og *fjernsyn*. Men etter min mening er det bortkastet tid og energi å for eksempel bekjempe bruk av ordet *PC*. Og *CD* har jo ikke noe godt norsk erstatningsord. ”Album” er for meg noe jeg setter bilder i, og ”plate” assosierer jeg mest med de gamle grammofonplatene – som alt på 60-tallet bare ble hetende *LP (Long Playing)*. Så dette er ikke noe nytt fenomen.

Det samme gjelder jo en mengde innarbeidede ord som *show*, *rushtid*, *shopping*, *stressless* eller *outsider*, og på en rekke fag- og spesialområde, som for eksempel i sportens verden. Ingen tenker vel lenger over at *cupmester* ikke er et norsk begrep. *Offside* eller *curling* har såvidt jeg vet ikke noe norsk parallellord, og personlig har jeg ikke behov for å kalle en *keeper* for ”burvokter”, *corner* for hjørnespark eller *heading* for niking eller stanging. På hedmarksdialekt blir en ”burvokter” i fotball bare kalt en *kjipper*, mens ”bur” er sånt vi har høner eller kanin i. Slik har det vært i alle mine 50 år på jorda.

MC er gått inn i språket som en standard forkortelse for motorsykkel som alle bruker og forstår, sjøl om det etter norske språknormer jo skulle hett *MS*. *Walkman* er et så utmerket ord at forsøkene på å kalle oppfinnelsen *Gange-Rolv* var dømt til å mislykkes. Ord som *kul*, *hip* og *kjip* er forlengst gått inn i dagligtalen, og ikke bare i den yngre generasjon.

Min erfaring er at terskelen for innføring av nye engelske ord og begreper er mye høyere skriftlig enn muntlig. Vi som daglig omgås engelsk terminologi på områder som politikk, økonomi, IT, medier, sport eller kultur, kan ikke unngå å bli påvirket og prega av det. Sjøl er jeg mye mer slepphendt med bruk av engelsk sjargong muntlig enn skriftlig. På jobben bruker noen av oss stadig uttrykk som *by the way*, *street credibility*, *never mind*, *piss off*, *off the record*, *out of the blue*, *you name it*, *shit happens*, *make or break*, *safety first*, *keep smiling* og liknende, men det kunne ikke falle oss inn å skrive det.

Det er også et faktum at engelsk bidrar med mange slags ord og uttrykk som ikke uten videre lar seg fornorske eller oversette. Slike ord er for eksempel *hardliner*, *briefing*, *backbencher*, *timing*, *prime time*, *audition*, *container*, *outsourcing*, *case study*, *catwalk* og *mainstream*. Disse skiller seg fra lista mi over Nei-ord ved at det er manglende eller dårlige norske erstatningsord. Noen av disse ordene er helt gangbare i vår tjeneste – som *container* og *briefing* – andre ikke. Det er nok ikke alltid like stringente begrunnelser for hva som godtas og ikke.

Jeg ser at Språkrådet anbefaler å erstatte uttrykket ”must” ganske enkelt med *må*. Men for meg klirer ikke dette godt, sjøl om ordene betyr nøyaktig det samme. Det er ikke naturlig for meg å si at ”Det er et *må*” å gjøre ditt eller datt, men å si at noe er et *must* gir utvetydige assosiasjoner. Igjen blir det et spørsmål om stil og smak.

Så har vi hele begrepsapparatet knytta til den moderne informasjons- og kommunikasjonsteknologien, som virkelig er et kapittel for seg. Her gjør vi ærlige forsøk på å bremse anglifiseringen, men den tvinger seg jo fram. Terminologien blir en salig blanding av norsk og engelsk.

Som sagt heter en datamaskin *PC* hos oss, men *computer* bruker vi ikke i normalt nyhetsspråk. Vi foretrekker *e-post* framfor *e-mail*, men verbet *å maile* er nok kommet for å bli. Når "bærbar datamaskin" er alternativet, blir det fritt fram for *laptop*. Sjøl nekter jeg å kalle *punktum* for *dot*, men innser at dette mer er en personlig aversjon enn et språkpolitisk standpunkt av stor prinsipiell tyngde. *Harddisk*, *online* og *surfe* er ikke til å unngå, men ord som *screensaver* og *browser* er virkelig unødvendige og det rene dill. Vi snakker mer om *nettet* enn om *weben*, og her er *veven* eksempel på en helt utmerket fornorsking – men hos oss er det nok ikke mange som bruker det. *Chat* kan utvilsomt kalles *nettprat* og *SMS* er en *tekstmelding*, men dette viser også språkets sosiale karakter: Det blir farget av dem som bruker det mest, og det er ungdom, eksperter og de mest interesserte – altså *nerder*...

Som konklusjon etter disse betraktningene vil jeg si at språklig slapphet, fantasiløshet, klisjeer og moteord et hovedproblemer i journalistspråket enten begrepsbruken er heilnorsk eller dominert av importord. "Kvalitetssikre", "kompetanse", "konsept", "fokusere på" og "virkemiddel" er i og for seg gangbare ord, men vekker likevel avsky blant språkbevisste journalister fordi de brukes i tide og utide og uten mål og mening. For mange slike innslag skaper etter min mening dårligere språk enn om det skulle slenge en *audition på catwalken* en gang i blant.

Anpassning av lånord i Svenska Akademiens ordlista

Martin Gellerstam
Göteborg

Lånord, anpassning och SAOL

Svenska Akademiens ordlista har under lång tid haft att ta ställning till anpassningen av lånord. När vi idag diskuterar de engelska lånen – och överhuvudtaget engelskans påverkan på våra nordiska språk – så kan det vara anledning att se efter hur anpassningen gick till under den senaste vågen av utländska lån. Jag tänker på de franska lånen som har spelat en stor roll i svenskan, särskilt under 1700-talet. Också vi har haft vårt ”majonnäskrig” liksom våra danska vänner, dock lite längre tillbaka i tiden. Det franska exemplet skall få bilda bakgrund till en kort beskrivning av de engelska lånen, deras anpassning till svenskan och några särskilda problem i samband med detta. När det gäller språklig anpassning vill jag inrikta mig på stavning och i viss mån ordböjning, det senare viktigast när det gäller engelskan. Till anpassning hör väl egentligen inte utbyte av lånordet mot svenskt ord (”ersättningsord”) men några ord sägs också om detta. Dessutom vill jag säga något om SAOL:s roll i sammanhanget: jag ser SAOL dels som en lämplig materialkälla eftersom ordlistan har funnits sedan 1874 och speglar språkutvecklingen under de senaste 125 åren, dels som en aktör i diskussionen om lånords anpassning.

Anpassningen av de franska orden

Leopolds stavningslära

Jag börjar dock långt innan SAOL var påtänkt, med ett aktstycke som har betytt mycket för att svenskan ser ut som den gör idag. Det aktstycket är Carl Gustaf Leopolds *Ahandling om svenska stafsättet* som bl.a. behandlar de främmande ordens stavning i svenskan. Här utvecklas en tanke om en radikal försvenskning av de talrika franska orden. I Svenska Akademiens ordbok kan man idag se i lånordens formparentes vilken ortografisk anarki som rådde. Exempelvis kunde ett ord som *papiljott* ”rulle för lockning av hår” uppträda i en mängd former: *pappiljott*, *papilljott*, *papillot* osv. Nu föreslog man att den franska stavningen skulle ”efter en viss beständig analogi” ändras till svensk. (Tabell 1)

Däremot behöll man franskans <c> som tecken för [s], t.ex. *civil*. Likaså bevarades <g> och <j> i ord som *geni* och *jurnal* mest beroende på att vi inte hade ett enhetligt sätt att skriva sje-ljudet. För franska nasaler skrev man <m> och <n> men förutsåg att dessa ord skulle få ett uttal som följde skriften. Det var viktigt att uttalet skulle vara svenskt.

Tabell 1: *Stavningsändringar i franska ord enligt Leopolds stavningslära*

Franska	Svenska	Exempel
c- (uttalat k)	k-	<i>kaffe, kavaljer, koncert</i>
-e ("stumt e")	utelämnas	<i>princip, maxim, not</i>
-que	-k	<i>fabrik, risk, bank</i>
-ce	-s	<i>balans, excellens, existens</i>
ll	lj	<i>biljett, butelj, familj</i>
-ch	-sch	<i>affisch, mustasch, nisch</i>
ai	ä	<i>affär, porträtt</i>
ou	u	<i>jurnal, kusin, uvertyr</i>
u	y	<i>byrå, plym, staty</i>
u	u	<i>attitud, kostum, volum</i>
ieu, u, eu	öj	<i>löjtnant, flöjt, fåtölj</i>
-eur	-ör	<i>direktör, inspektör</i>
sje-ljud	ändras inte	<i>charm, jurnal, geni, kurage</i>

”Det göres ej tillfyllest, att på detta sätt genom stafningen förvandla de främmande orden till egna. Detta ändamål sökes förgäves, om ej uttalets förändring kommer efterhand till hjälp, och om ej svensk stafning, i talet, äfven med svenskt ljud uttryckes”. Man borde alltså både skriva och läsa *audiens, sentens, kadans, kompliment, briljant* etc.

I Svenska Akademiens Grammatik (1836) byttes dock <u> ut mot <y> i enlighet med uttalet, t.ex. i *attityd, blesstyr, byst, gravyr, kalkyl, nyans, uvertyr*. Dock skrev man fortfarande *frisur, karrikatur, konfus*.

Enligt språkhistoriker (t.ex. Bergman 1968) kan man beklaga att den tyska skrivningen av sje-ljudet med <sch> i ordslut istället för den franska med <ch> blev bestående, såsom i orden *marsch, plansch*.

När det gäller inlåningen av franska ord generellt varnar Leopold för överdriven purism och försvarar de främmande ord som inte kan återges med svenska motsvarigheter. Inom Akademien utarbetade man också en särskild ordlista där man bland annat talade om vilka lånord som var behövliga och vilka som kunde undvaras.

Kritiken på Leopolds förslag till anpassning av de franska orden lät inte vänta på sig (här hänvisas till Bengt Lomans redogörelse i Allén & Loman & Sigurd 1986). En insändare i Dagligt Allehanda gör sig lustig över stavningen av ordet *löjtnant* och undrar om inte ”derivationen skulle härledas från Löje”. Han frågade med vad rätt ”Tidningarne för Löjlige en Embets Titul, den Konungen Sjelf uti Sine Nådige Fullmagter helt olika benämner”.

Kungen, som var Akademiens högste beskyddare, tyckte att mycket var svårt att förstå i stavningsläran och bad om en kort sammanfattning. Leopold skrev då en kort pedagogisk version där han bl.a. visar hur försök att nyskapa svenska ersättningsord är dömda att misslyckas, t.ex. *bladgömma* för *portfölj* och *skratritning* för *karikatyr*. Å andra sidan vore det stötande att i en svensk text tillämpa två stavsätt för att inte tala om hybrider mellan fransk stavning och svensk ordböjning.

Snart utbröt dock vad som Leopold senare kallar ”det ortographiska rikstumlet”. Detta ledde till att kungen uppmanade Akademien att göra åtskillnad mellan utländska ord ”som kunna anses höra Swerige till” och sådana som ”böra såsom främmande Namn

och benämningar kunna bibehållas oförändrade till Stafningssättet”. Detta gjorde Akademien men kungen var ännu inte nöjd. I ett brev ville han att Akademien tills vidare ”och till dess utredt blifwit, huruwida sådane ord icke kunde i språket umbäras” skrev orden som förut och istället inriktade sig på ”rikta Språket med egna ord”.

Kungen handlade alltså utifrån svenska språket renhet. Han fruktade att en försvenskad form skulle underlätta de främmande ordens inblandning i svenskan. Man borde tills vidare låta de främmande orden genom stavningen markera sitt främlingskap och om möjligt försöka hitta goda svenska ersättningar. Synpunkten kan tyckas överraskande för oss idag men bortsett från hänvisningen till ”svenskans renhet” så är det precis vad som sker idag, åtminstone på stavningens område – dagens engelska ord lånas i allt väsentligt in med sin engelska ortografi och markerar därigenom ”sitt främlingskap”.

Leopold började nu vackla. Han kunde konstatera att de högre samhällsklasserna fortfarande stavade franskt, likaså pressen och offentligheten. Han såg också lite mer positivt på möjligheten att bilda svenska ersättningsord.

Men han lade inte fram någon ny ordlista och det var på den punkten som Leopolds stavningslista – på något längre sikt – ”hade sin mest odiskutabla framgång” (Sigurd i Allén & Loman & Sigurd). Kraftfull hjälp kom 1829 när Carl Jonas Love Almqvist gav ut sin *Svensk Rättstavningslära* som pedagogiskt sammanfattade allt väsentligt i Leopolds stavningslära. I denna form spreds Leopolds stavningsregler vid 1800-talets mitt, inte minst i skolorna. Idag kan vi konstatera att allt väsentligt i Leopolds stavningslära står sig fram till idag, med undantag för några mindre stavningsändringar som regleras 1906 som slutpunkt i den långa striden mellan ”nystavare” och traditionalister.

SAOL och stavningsdiskussionen

Leopolds stavningslära uppvisade så småningom brister som blev tydliga först när skolan skulle lära ut en ortografi med hundratals ord som inte följde några regler. Man ville ha en stavningsreform som tog ökad hänsyn till ljudenligheten. Bland annat därför samlades ett nordiskt rättstavningsmöte i Stockholm 1869. Till mötet kallades inte Svenska Akademiens ledande språkman vid den här tiden, Johan Erik Rydqvist, eftersom man visste att han var konservativ i stavningsfrågan. Rydqvist svarade då genom att föreslå Akademien att ge ut en ordlista baserad i huvudsak på Leopolds stavningslära. Resultatet blev Svenska Akademiens ordlista som kom ut i en första upplaga 1874.

Denna första upplaga av SAOL innehöll med avseende på de rent svenska orden bara några smärre avvikelser från 1801 års stavning. Först den sjätte utgåvan (1889) införde några väsentliga förändringar.

Ordlistan blev ett effektivt motdrag mot reformvännernas strävanden – den erbjöd en lättillgänglig och auktoritativ högsta norm som tryggt kunde följas i undervisningen. Och den blev naturligtvis en besvikelse för anhängare av en stavningsreform. Dessutom fick ordlistan kritik för att stavningen var inkonsekvent (*granfolk* men *granskap*), att urvalet ord var knapphändigt (bl.a. mycket få lånord) och inkonsekvent (*amiral*, *geografi* fanns men inte *general*, *historia*). Om lånordet sades följande i förordet: ”Främmande ord hafva till ett högst ringa antal upptagits; de flesta av dessa äro sådana som finnas i hvars mans mun”.

Bara en liten del av de försvenskade lånord som Leopold 1801 anför har sålunda medtagits – av dem under bokstaven *a* bara 15 av 104. Till de förbigångna hör *absolut*,

abstrakt, amatör, analys, anekdot, antik, aptit, artist, attack.

Ändå blev ordlistan en framgång och kom snabbt ut i fyra upplagor. 1880 hade ordlistan sålts i 21 000 exemplar. Samtidigt blev frågan om stavningsreform återigen aktuell. Det fanns en utbredd uppfattning att ortografin behövde ändras till större ljudenlighet. Bland reformisterna fanns två läger, ett radikalt under Uppsaladocenten Adolf Noreen och ett moderat som leddes av Esaias Tegnér d.y. som blivit den främste språkmannen i Akademien efter Rydqvists död (1877).

1886 publicerade Noreen ett kortfattat förslag till rättstavning (*Rättstavningslära och ordlista utjiven av Rättstavningssällskapet*. Jenom Adolf Noreen och Rolf Arpi). Huvudprincipen var ”ett ljud – ett tecken”.

Så här kunde stavningsläran se ut på några valda punkter:

Tabell 2: Några stavningsregler i Noreens rättstavningslära

Ljud	Tecken	Exempel
j-ljud	j	<i>ja, juta, jöt, jöra, jorde, jick, järta, juga; undantag: djup, djur, djärv, djävul</i>
sj-ljud	sj	<i>sju, sje, sjina, männisja, sjorta, sjuta, sjärna; sjack, punsj, mustasj, sjoklad, sjal, sjeni, sersjant, misjon, leksjon, redaksjon</i>
å-ljud	å (betonat)	<i>berså, trymå, bråsj, strof, filosåf, katalåg, ekonåm</i>
	o (obetonat)	<i>monolåg, kolåss</i>
ä-ljud	ä (betonat)	<i>läjon, modärn, karaktär, lakäj, konfäkt, septämber, eksämpel, adräss, profässor, protäst</i>
	e (obetonat)	<i>Bekasin, person, spektakel</i>

Tegnér diskuterade nu frågan i en kritisk granskning av Noreens förslag (Tegnér 1886) och framhöll att också han ville ha en ökad ljudenlighet men att han ville gå fram långsammare. Han kritiserade tanken på ”ett ljud – en bokstav” och visade hur detta stred mot ”sämhörighetsprincipen” i språket. Svenska Akademien var som helhet mer konservativ än sin medlem Tegnér och sjätte upplagan av ordlistan (1889) kom till under mycket polemik mellan Tegnér och de övriga i Akademien. Resultatet blev en hel del kompromisser. Ändå visade ordlistan åtskilliga nya drag vad ordförrådet och stavningen beträffar, bl.a. infördes många av de främmande ord som hade saknats i första upplagan. Ordlista gjordes också genom ett regeringsbeslut till norm för undervisningen i rättstavning inom skolväsendet.

Detta var en motgång för reformrörelsen. Men det kom ett nytt initiativ 1903 där skollärarna anhöll om vissa lättnader i den ortografiska normen. Detta ledde fram till 1906 års stavningsreform som gjorde ändringar som i tabell 3.

Förutom dessa ändringar gjordes sjunde upplagan (1900) av SAOL till norm för stavningen. Intressant är synen på lånord som nu kommit in på bred front:

”Medtagandet av dessa ord får naturligtvis ingalunda anses innebära en maning till bokens begagnare att mera än förut och till förfång för de inhemska orden gynna det främmande. Där vårt eget vackra, böjliga och uttrycksfulla svenska språk lämna oss tillräckliga medel att på ett fullt tillfredsställande källor.”

Tabell 3: Några viktiga ändringar i 1906 års stavningsreform

Tidigare stavning	Ny stavning	Exempel
-dt	t, tt	<i>godt</i> -> <i>gott</i> , <i>kastadt</i> -> <i>kastat</i> , <i>vändt</i> -> <i>vänt</i>
-fv-, -f, hv-	v	<i>hafva</i> -> <i>hava</i> , <i>breff</i> -> <i>brev</i> , <i>hvit</i> -> <i>vit</i> , <i>hvad</i> -> <i>vad</i>

Och vidare:

”Ingen lär kunna bestrida att det för vårt språk är bättre, om lånorden däri, äfven de som möjligen äro mindre nödiga, uppträda i hyfsadt skick, med tidsenlig stafning, riktiga böjningsformer, riktigt genus och riktig konstruktion, än att allt på detta område öfverlättes åt godtycket.”

SAOL är på väg mot en mer deskriptiv syn på språket.

Stavningsreformen väckte kritik (man talade om ”kulturskymning”) och kritikerna samlade 40 000 namnunderskrifter mot förslaget. Svenska Akademien höll fast vid sin stavning <dt> i adjektiv och particip neutrum (*godt*, *oomstridt*, *vändt*). I åttonde upplagan av SAOL (1923) fick Akademien dock bita i det sura äpplet och ange sin egen form som en rekommendation i andra hand. Men den åttonde upplagan är också känd för annat än Akademiens reträtt i stavningsfrågan. Bland annat ges svenska förslag till utbyte av lånord: *sockerbagare* (*konditor*), *förtjänst* (*merit*), *postbefordringsavgift* (*porto*) etc.

Mellan åttonde och nionde upplagan (1950) ligger över 25 år och ett världskrig. Redaktör för den nya upplagan var Peller Holm som hade en öppen och realistisk syn på språket. Upplagan blev dubbelt så tjock som den tidigare. Ordförrådet har svällt i och med den tekniska, vetenskapliga och samhällsliga utvecklingen och redaktören var betydligt mer öppen för lån, för sammansättningar, för vardagliga ord (*deppa*, *jippo*, *knasig*, *macka*, *nobba*, *paja* osv.), ord som hittills hållits utanför ordlistan. Han överger också diverse försök till försvenskingar av främmande ord: *klaun* (*clown*), *kordelogi* (*corps-de-logi*), *suvenir* (*souvenir*). Däremot gör redaktören reklam för *vaksin* (*vaccin*), *aksent* (*accent*).

Försvenskingarna *madera*, *resymé*, *vinerbröd* har helt utgått ur tionde upplagan. I andra fall har den försvenskade stavningen placerats som andra alternativ. Det gäller ord som kan stavas med <c> eller <k>, t.ex. *cancer*, *camouflage*. Det gäller ord som man kan stava <u> eller <ou>, t.ex. *boulevard/bulevard*, *nougat/nugat*, *souvenir/suvenir*. Nionde upplagan tillämpar regeln att ”i ord där franska <ou> fortfarande uttalas som [u] skrivs <u> (*bukett*, *furnera*), men där det numera uttalas som [o] bibehåller den franska stavningen <ou>”.

När det gäller de franska orden så kan man säga allmänt att det mesta som reglerades av Leopold fortfarande gäller i modern svenska. Där bruket har vacklat mellan försvenskad stavning och fransk originalstavning har normalt den senare vunnit och former som *bulevard*, *nugat* och *suvenir* har försvunnit. Franska ord som har lanserats på senare tid, särskilt inom den s.k. köksfranskan, behåller normalt den rent franska formen (*mousse*, *parfait*, *sorbet* osv.).

Anpassningen av engelska ord

Jag ska inte gå in på de engelska orden i allmänhet utan bara titta på vad vi gör med orden när de kommer in i svenskan. Vi glömmmer ibland att vi faktiskt inte tar in ord helt oförändrade utan gör Anpassningar både i stavning och ordböjning.

Tabell 4: *Anpassning av engelska ord i svenskan*

Engelsk skrift/ljud	Svensk skrift/ljud	Exempel
Oförändrad stavning men svenskt ljudvärde	[a] [o] [u]	<i>back, camping, gangster, match, tanker</i> Men alltmr engelskt uttal: <i>bag, backpacker slogan dumping, lunch, puck, tunnel</i>
Engelskt <c> för [k] behålls oftare i början av ord Inne i ord:		<i>camping, cup, cross, cowboy, clinch</i> Men: <i>konsensus</i> <i>oktan, rekord, skoter</i>
Engelskt <ch> betecknar	[tje-ljud] [sje-ljud] [sje-ljud el. tje-ljud]	<i>check, choke lunch chans, match</i>
Engelsk <sh> betecknar	[sje-ljud]	<i>shorts, finish, sherry, fashionabel, shejk</i> Tidigare: <i>scherry, schejk</i>
Engelsk slut-e faller. Märk dock slut-e efter diftong.		<i>nonsens, cyklon, detektiv</i> <i>tape, rave (tejp, rejv)</i>
Engelskt <oo>	Svenskt <o>	<i>shampo, skoter</i> Men: <i>scoop (skop), pool, cool</i>
Engelskt <le> Engelskt <ph>	Svenskt <el> Svenskt <f>	<i>djungel, singel foto, telefon</i>
Engelsk kort rotstavelse (<i>job, club, mob, web</i>)	Svensk lång konsonant Oförändrad stavning	<i>jobb, klubb, mobb, webb</i> <i>pop, jet, shop, pub</i>
Engelska enskilda ord omstavas:		<i>strejk (1870-talet), tejp, flört, vajer, intervju</i>
Engelsk akut accent bevaras i de flesta lånord (utom i sms). Tryckaccent i ord som slutar på <i>-abel, -al, -an, -ent, -ism, -ist, -ion</i> följer fransk betoning		<i>baby, bacon, service, jogging</i> <i>vegetarian, truism, television</i>

Nionde upplagan (1950) är öppen gentemot engelska ord, deras stavning och faktiskt också deras böjning (s-plural accepterades). Tionde upplagan (1973) är i behandlingen av engelska lånord mer konservativ. Där finns alternativa stavningar till *bag, jet, pop, pub, shop, smog* (men inte *set*). Denna försvenskning genom dubbelteckning (som finns i ord som *jobb, snobb*) tycks blir svårare att genomföra ju större kunskapen om engelska blir. Dubbelteckning ger lätt ett provinsieellt intryck för den som vet vad det heter på engelska. I dagens språkbruk är stavningen med enkel konsonant i grundformerna *bag, jet, pub, shop, pop* det normala.

I böjningen av engelska ord är tionde upplagan konservativ och man slopar t.ex. s-pluralen i engelska lånord (*hobbier, oldboyar, thrillrar*).

Några speciella anpassningsproblem

Stavningen av vissa engelska ord orsakar problem. Hit hör framför allt den ovan berörda stavningen av engelska kortstaviga ord som tidigare i normalfallet fått lång konsonant i svenskan (*jobb, stopp, klubb* etc). Vissa av dessa har haft en så stark skriftbild på engelska att svensk dubbelskrivning har visat sig svår att få acceptans för, t.ex. *pop, shop, jet, bag*. I SAOL finns exempel på ord inom denna kategori som befinner sig i ett av tre stadier: ett första stadium där ordet behåller sin engelska stavning i alla former (hit hör dels mycket nya ord som *hit, rap, hiphop*, dels också gamla ord som *bag, jet*); i ett andra stadium stavas ordet med enkel konsonant i grundform men med dubblering i böjda former (*shop, shoppen*); slutligen stavas orden som ett svenskt ord i alla former (*flopp, floppen*). Om man vill hitta ett skäl varför vissa ord av det här slaget är motsträviga medan andra snabbt anpassas så handlar det säkert om exponeringen av orden. Det är troligare att en svensk ser ordet *pop* överallt i just den formen medan ett ord som *flopp* inte är lika exponerat. Men det finns exempel på motsatsen: ordet *webb* som verkligen är exponerat i datasammanhang har rätt snabbt slagit igenom i Sverige, inte minst efter Datatermgruppens arbete.

Ett annat exempel på stavningsproblem är ord med stumt -e i engelskan. Tidigt (på 1950-talet) fick vi ordet *tejp* ("klibbremsa") för engelska *tape*. Detta slog snabbt igenom. Men när betydelsen "magnetband" dök upp för samma ord på 1970-talet fanns det inte samma beredskap att stava ordet i försvenskad form. På senare tid har dock svensk stavning av ord med stumt -e fått en renässans: *rejva, dejta, blejda, sajt* särskilt i ungdomsspråket. Orsaken är att orden i svenska får ett minst sagt underligt utseende (och ibland blir homografer) om man behåller den engelska stavningen: *rava, data, blada, siten*. Denna utveckling stöds av andra försvenskade former som inte har problemet stumt -e men engelsk diftong: till tidigare ord som *tajt, fajt* kommer stavningar som *mejl/mejla*.

När det gäller ordböjning är engelskt plural-s ett av de återkommande problemen. Problemet är bland annat att bestämd form plural (*containersen*) ibland uppfattas som bestämd form singular (där s-et lagts till stammen). För att inte infoga den engelska böjningskategorin i svensk grammatik har problemet hanterats på lite olika sätt. Ett gammalt sätt är att låta pluralformen förvandlas till grundform i svenskan: *en slips, en räls, ett kex*. Ett annat sätt är att helt enkelt använda en svensk pluralböjning, t.ex. *tankrar, reportrar* eller *filmer* (Strindberg talar om *films*). I ord som *partner* där plural på -ar är omöjlig har oförändrad plural rekommenderats. Den sista utvägen är alltså "eller enligt engelsk böjning". Detta kan ses som ett sätt att markera det faktum att det för många svenska råder ett slag tvåspråkighetssituation där ett engelskt ord (inklusive engelsk böjning) kan plockas in i en svensk text som ett slags citat.

När det gäller engelskt plural-s intog nionde upplagan (1950) en relativt liberal hållning och accepterade formen i många fall, åtminstone som ett alternativ. Tionde upplagan (1973) var mer återhållsam och föreslog svensk böjning generellt (*hobbier, oldboyar, thrillerar*). Elfte upplagan (1986) var återigen mer liberal men formulerade alternativet med s-plural som ”eller enligt engelsk böjning”. Samma hållning finns i den senaste upplagan, den tolfte.

Verbalsubstantiv på -ing i engelskan utgör en stor grupp av lånord. Orden lånas normalt in i sin engelska form: *jogging, spinning, stretching, mobbing, rapping, zapping, doping, shopping, camping, piercing* etc. De flesta av orden har en svensk infinitiv vid sin sida och får så småningom också ett svenskt verbalsubstantiv: *jogkning, dopning, mobbning* osv. Vissa av dessa ord har dock fastnat i den engelska formen och är svåra att anpassa, t.ex. *shopping, camping*. Andra vacklar, t.ex. *doping/dopning* som t.o.m. har utlöst oenighet mellan de stora dagstidningarna som gör på olika sätt. Problemet är att de två varianterna följer olika regler för accent och sammansättning: den engelska varianten saknar -s- i sammansättningsfogen vilket den svenska varianten regelmässigt har. Dessutom uttalas ett ord som *doping* med akut accent (liksom de flesta tvåstaviga engelska lånen) medan *dopning* uttalas med grav accent. Allt detta leder till förvirring och osäkerhet både ifråga om accent och -s- i fogen.

Något om ersättningsord

De engelska orden som ofta följer med en ny företeelse har vid sidan av sin denotativa betydelse också en laddning, ett ”tjusighetsvärde” (Margareta Westman) som är svårt att ersätta i en svensk term. Detta gäller inte så mycket vetenskapliga ord (där det finns ett annat problem, nämligen att så mycket vetenskap försiggår på engelska) utan mer ord som i vid mening är tänkta att vara säljande: det är bättre med *workout* än *gymnastik* osv.

Ett framgångsrikt försök att skapa svensk terminologi inom dataområdet – där engelskan är legio – är Datatermgruppens arbete med svenska ersättningsord: *bildläsare* (scanner), *tjatta* (chat), *diskussionsgrupp* (news group), *e-post* (e-mail), *gränssnitt* (interface), *hackare* (hacker), *wepplats* (site), *lösenord* (password), *snabel-a* (commercial at), *säkerhetskopior* (backup). En förutsättning för en sådan verksamhet tycks ha varit en samarbetsvänlig inställning inom dataområdet och snabb lansering av svenska ersättningsord för nya engelska termer. Kanske spelar ”tjusighetsvärdet” också en mindre roll än behovet av en hanterlig term.

Tendenser vid anpassning av lånord

När det gäller det franska ordförrådet gjordes en långgående anpassning redan 1801 som i allt väsentligt gäller fortfarande för svenskan. Vi skriver och säger än idag *princip, fabrik, balans, biljett, affär, kusin, retur* osv. Några anpassningar har dock gjort till uttalet: *journal, boulevard, attityd, volym*. Nya inlån från franskan, inte minst ”köksfranskan”, tenderar dock att få icke anpassad fransk skrivning: *mousse, aioli, raclette, sommelier*.

Det finns en allmän tendens idag att låta internationella ord såvitt möjligt behålla ursprungslandets stavning. Utvecklingen brukar ibland exemplifieras med följande serie: *vinersnitsel* (SAOL8) – *vinersnitsel* el. *wienerschnitzel* (SAOL9) – *wienerschnitzel* (SAOL10).

De engelska orden anpassades tidigare, under förra delen av 1900-talet, i viss mån till svenskan, bl.a. diftongerna (*streck*). Under senare delen av 1900-talet finns ett allt större motstånd mot stavningsanpassning med stigande kunskaper i engelska. En viss framgång har dock den svenska anpassningen till lång konsonant i engelsk kort rotstavelse (typen *flopp, webb*) och i viss utsträckning ersättningen av engelskt <c> med svenskt <k> (*koncept, disk*) Arbete med att föreslå ersättningsord till krångliga engelska ord och uttryck pågår, antingen helt nya ord eller översättningslån (bl.a. inom Datatermgruppen). När det gäller anpassning till svensk böjning och ordbildning pågår också aktiv verksamhet, särskilt för att minimera behovet av engelsk plural och engelsk ordbildning, t.ex. i engelska verbavledningar på -ing. Ett besvärligt ordbildningsproblem i svenskan är också sårskrivning av sammansättningar där engelskans struktur tycks vara ett viktigt mönster

Ser man på hela kartan av utländska ord i svenskan finns en tydlig tendens till ökad anpassning till det långgivande språkets egen struktur.

Referenser

- Allén, Loman, Sigurd. 1986. *Svenska Akademien och svenska språket*. Stockholm: Norstedts.
- Bergman, Gösta. 1968. *Kortfattad svensk språkhistoria*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Dahlstedt, Karl-Hampus & Bergman, Gösta & Ståhle, Carl Ivar. 1962. *Främmande ord i nusvenskan*. Stockholm: Svenska Bokförlaget.
- Edlund, Lars-Erik & Hene, Birgitta. 1992. *Lånord i svenskan*. Förlags AB Wiken.
- Johannisson, Ture & Mattsson, Gösta. 1974. *Svenska Akademiens ordlista under 100 år*. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden. 55)
- Leopold, C.G. 1801. Afhandling om svenska stafsättet. I: *Svenska Akademiens handlingar* ifrån år 1796.
- Rättstavningslära ock ordlista utjiven av Rättstavningsällskapet jenom Adolf Noreen och Rolf Arpi (*Nystavaren* 1886-91).
- Ståhle, Carl Ivar. 1970. Det nordiska rättskrivningsmötet 1869 och hundra års svensk rättstavning. I: *Språk i Norden 1970*. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård. 43.)
- Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. Upplaga 1-12 (1874-1998).
- Tegnér, Esaias d.y. 1886. *Natur och onatur i fråga om svensk rättstavning*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.

Tilpassing av importord

Tilpasning af importord i islandsk

Ásta Svavarsdóttir

Reykjavík

1. Nye ord

Når der i sprogsamfundet opstår behov for nye ord, enten for nye begreber eller for nye udtryksmåder, anvendes der fire velkendte metoder:

1. Ord lånes fra andre sprog og tilpasses efterhånden det nye sprogs fonologiske og morfologiske system i større eller mindre grad.
2. Udenlandske ord oversættes direkte så at der opstår nye ord af hjemlig form, men med betydning og struktur som er lånt fra et andet sprog.
3. Gamle ord får en ny og udvidet betydning, ofte under indflydelse udefra.
4. Nye hjemlige ord dannes uden nogen direkte forbindelse med et udenlandsk ord.

Samtlige metoder benyttes i alle sprog, men i forskellig grad. Det islandske sprogsamfund, med sin puristiske sprogpolitik, prioriterer fx højt nydannelse af hjemlige ord mens låneord er mere almindelige i de skandinaviske sprog. Det betyder dog ikke at islandsk er fri for låneord, kun at de er forholdsvis få sammenlignet med mange andre sprog. Islandske neologismer, som kommer i stedet for eller bruges ved siden af ord som stammer fra udenlandske sprog, behandles andre steder (se bl.a. Guðrún Kvarans artikel i dette nummer), og i det følgende vil jeg koncentrere mig om importord i islandsk — deres brug, karakteristika og især deres tilpasning til sproget. Termen IMPORTORD anvendes her om alle ord af udenlandsk oprindelse som forekommer i islandsk skrift eller tale. Den refererer altså til ord som man plejer at kalde låneord eller fremmedord og også til enkelte forekomster af udenlandske ord i islandsk sammenhæng, såkaldt kodeveksling, og der skelnes ikke systematisk mellem disse kategorier.

Importord i islandsk dækker hele spektrummet fra mere eller mindre offentlige forslag til islandske termer til lidt tilpassede slangudtryk. Nogle af dem fungerer som hovedbetegnelse for et bestemt begreb, mens andre eksisterer ved siden af andre synonyme eller nær-synonyme hjemlige ord, som oftest med egne konnotationer eller stilistiske egenskaber. Nogle korte eksempler viser importordenes tilstedeværelse og giver et indtryk af deres brug og deres form. Eksemplerne kommer fra fire forskellige afsnit af fire forskellige skribenter i et nummer af en islandsk avis (*DV*, 8. oktober 2002):

- (1)1 meðal annars helkti hann yfir hana heitu kaffi þegar hún var í „black-outi” (4-1; nyhedsartikel)
- 2 það er ekki svo að Tómas R. hafí stokkið heljarstökk úr *djassinum* yfir á sólarstrandastomp. [...] [hann] veit hvernig þessi og hinn bregst við hinum ýmsu brögðum og „módúleringum”. (15-2; jazzanmeldelse)
- 3 Ég tók þetta sem *djók* ... (14-1; kronik)
- 4 Umgjörð þáttarins er allt önnur, mun *huggulegri*, léttari og *flottari*. Liggur við að

Innlit – útlit þyrfti að kíkja á *settið*. (30-1; radio og TV-anneldelse)¹

I hvert afsnit er der ét eller flere importord som fremhæves med kursiv.² Ordene er meget forskellige med hensyn til deres ortografiske og morfologiske tilpasning og med hensyn til deres integrering i teksten, fx er to af dem sat i anførselstegn for at understrege deres fremmedhed. Meget typisk stammer disse ord enten fra engelsk eller fra de skandinaviske sprog, navnlig dansk, og det er også typisk at de nyere ord kommer fra engelsk mens de ældre stammer fra dansk.

2. Om tilpasning af importord og deres status i islandsk

Tilpasningen af importord kan betragtes fra to forskellige synsvinkler. På den ene side kan man stille spørgsmålet ”Hvordan *tilpasser* importord *sig*?” med hensyn til den (mere eller mindre) ubevidste tilpasning af importord hos den almene sprogbruger når han anvender ord af udenlandsk oprindelse. På den anden side kan man spørge ”Hvordan *bliver* importord *tilpasset*?” med tanke på en bevidst tilpasning hos sprogfolk, fx ved standardisering i ordbøger. Man kunne her tale om spontan versus lærd tilpasning af importord. Forskellen kan tydeliggøres ved hjælp af et citat fra Baldur Jónsson (1987:101), den forhenværende formand for islandsk sprognævn:

Til er í ensku tölvutæknimáli orðið *byte*, og sagt er, að tölvuminnið sé svo og svo mörg ”bæt” [...] Ég hefði lagst gegn því, að *bæt* verði tekið þannig inn í flokk þeirra hvorugkynsnafnorða, sem málfræðingar kalla hreina a-stofna, því mér hefir ekki fundist það falla að hljóðfarsreglum flokksins. [...] hefir mér fundist eðlilegra að gera enska orðið *byte* að tvíkvæðum ia-stofni, *bæti*, heldur en beygja það sem hreinan a-stofn. Sú hugmynd mætir þó einhverri fyrirstöðu, e.t.v. merkingarlegs eðlis.³

Argumenterne er altså hentet fra sproghistorien, og ikke kun fra det synkroniske bøjningssystem, eftersom sprogbrugerene ikke ser ud til at have noget imod formen *bæt* som de bøjer fuldstændig regulært efter islandsk mønster som citatet viser, dvs. med plural (*mörg*) *bæt* ’(mange) bytes’, lige som (*eitt*) *borð* vs. (*mörg*) *borð* ’(ét/mange) bord’.

I den sprogpoltiske diskussion i Island bliver det gerne nævnt at et bestemt importord er eller ikke er acceptabelt, at ord er eller ikke er fuldstændig godkendte i sprogsamfundet, osv. Ofte præciseres det ikke nøjere hvorfor et ord ikke kan accepteres. Det kan selvfølgelig være at ordet ikke så let lader sig tilpasse på grund af sin fremmede struktur, men det hævdes også at et ord er ”unødvendigt” eller ”overflødigt” i sproget eftersom der allerede findes et hjemligt ord med samme betydning. Men så ser man bort fra at sproget tjener flere formål end kun at formidle oplysninger, og at to ord kan have vidt forskellige konnotationer og ulige stilistiske og pragmatiske nuancer på trods af at selve henvisningen er den samme. Således henviser det gamle importord *bill* ’bil’ til akkurat det samme som det engang nydannede ord *bifreið*, men deres brugsområde og stilistiske egenskaber er ganske ulige. Begge disse ord har for resten en lang tradition i sproget, og *bill* kan godt bruges under alle omstændigheder mens *bifreið* er det mere formelle af de to og høres næppe i daglig talesprog. Der er til gengæld andre synonympar hvor man ikke er så rede til at godkende importordet. I *Íslensk orðabók* (1963, 1983, 2002), den almene islandske

ordbog, bliver mange ord markerede som uacceptable, selv om markeringen er blevet noget ændret i den tredje og nyeste udgave.⁴ Langt de fleste viser sig at være importord, nogle af dem ganske hyppige. Men der er også en mængde importord som ikke markeres på samme måde, selv ord som ikke er helt tilpassede. En jävnførelse af markerede og umarkerede ord viser at det i mange tilfælde er pragmatiske eller stilistiske træk snarere end rent sproglige egenskaber som styrer acceptabiliteten. Således bedømmes *traktor* som et uønskeligt ord, men ikke *rektor* selv om begge to har hjemlige synonymer, nemlig *dráttarvél* og *skólameistari*, og ordene *djamma* 'feste' (e. jam), *partí* 'fest' (e. party), *dóp* 'narkotika' (e. dope) og *sjó* 'show' er alle markerede selv om de for det meste er tilpassede, morfologisk så vel som fonologisk⁵.

I almen sprogbrug skelner man ofte mellem fremmedord og låneord i henhold til hvor fremmede de føles, og sprogforskere har kategoriseret importord på forskellige måder på grund af deres udbredelse og tilpasningsgrad. Alligevel findes der ikke klare grænselinjer mellem kategorier, og importord danner et kontinuum med udenlandske citatord eller kodeveksling i den ene ende og helt tilpassede og integrerede låneord i den anden. En kombination af forskellige faktorer bestemmer hvor på skalaen ordene indgår, ikke mindst i hvilken grad de er blevet tilpasset sprogsystemet, men deres alder, hyppighed, brugsområde osv. har også betydning i denne sammenhæng. I Island, hvor nydannelse af hjemlige ord prioriteres højere end importord, og hvor de sidstnævnte alment betragtes med skepsis, i det mindste i offentligt og forholdsvis formelt skriftsprog, bliver den spontane tilpasning den mest dominerende. Det vanligste er at importord efterhånden tilpasser sig sprogsystemet hvis de får udbredelse i sproget, og at de først accepteres generelt, fx som opslagsord i almene ordbøger, når de allerede er nok så etablerede og godt tilpassede.

3. Tilpasning til sprogsystemet

Tilpasningen af importord til det islandske sprogsystem har flere sider. På det fonologiske og fonotaktiske niveau er der tale om tryk så vel som udtale af enkelte lyde og lydforbindelser, dvs. hvorvidt sprogbrugere tilpasser udtalen af importord til modersmålets fonologiske system og hvordan de fortolker og udtaler fremmede lyde og lydforbindelser. Dertil kommer den ortografiske tilpasning. Selv om den er nært knyttet til udtalen, går de to ikke nødvendigvis hånd i hånd, i det mindste ikke i den første fase af tilpasningsprocessen. På det morfologiske niveau er der først og fremmest tale om tilpasning til bøjningssystemet, men også orddannelse, dvs. i hvilken grad og på hvilken måde importord indgår i dannelse af nye ord. I et fleksionsprog som islandsk er den morfologiske tilpasning temmelig indviklet fordi den implicerer mange kategorier – køn, tal og kasus for substantiver og adjektiver og tid, person, tal og modus for verber – og samtidig er den af væsentlig betydning for importordenes integrering i sproget.

Selv de mest fremmede importord bliver tilpasset i nogen grad som de følgende eksempler viser:

- (2)1 þegar hún var í „black-out“ (DV 8.10.2002, 4-1)
 • Udtale: [plahkouti] (præaspiration)

- Bøjning: præp. *í* + dat. → *-i*
  - Ortografi: *black-out* eller *blakkát* (Mörður Árnason ofl. 1982)
- 2 Það gengur ekkert hjá okkur í *leiátinu* (*Lif* 3-5, 4-2 (1980))⁶
- (3) 1 Þar ætlum við að [...] vera með *dragshow* (*Morgunblaðið* 1997)⁷
- Udtale: [traksjou]
  - Bøjning: præp. *með* + akk. → -Ø
  - Ortografi: *dragshow* eller *draggsjó* (Mörður Árnason ofl. 1982)
- 2 (nýtt) geggið *ljósasjó*. (*Visir* 1.4.1980, 18-3)
- 3 sko það átti að sýna að þetta er *sjóbissness* (ISTAL (2000; samtale))

Selv om ordet *black-out* i (2)1 markeres tydeligt som fremmed ved brug af citationstegn og den udenlandske stavemåde, er det alligevel tilpasset bøjningsmæssigt ved brugen af den hjemlige dativendelse *-i* efter præpositionen *í*. Eksemplet kommer fra skriftsproget, så udtalen er en hypotese, men den får støtte af opslagsformen i den islandske slangordbog (Mörður Árnason ofl.1982). Der findes mange importord fra slang og uformelt talesprog, og det var et redigeringsprincip at standardisere stavemåden med hensyn til ordenes vanligste udtale i islandsk. Selv om ordbogen konstaterer at ordet brugtes i islandsk allerede for 20 år siden, findes der ikke et andet skriftsprogseksempel af *black-out* i mit materiale, men et andet, lignende ord, dvs. *leiát* under (2)2, viser en temmelig stor tilpasning, både ortografisk og morfologisk, selv om det alligevel ser ganske fremmed ud. Under (3)1 er et andet eksempel på et ord med udenlandsk ortografi, dvs. *dragshow*. Det kommer fra et avisinterview, en skriftsproggenre hvor importord ikke sjældent forekommer i let tilpasset form. Som før er udtalen hypotetisk, men støttet af slangordbogen. Ordet er uden bøjningsendelse, og det kunne tyde på at det ikke er blevet tilpasset, men eftersom akkusativ af intetkønord ikke har endelse i hjemlige ord, siger eksemplet faktisk ingenting om morfologisk tilpasning. Vi har flere eksempler på orddelen *-sjó* 'show', bl.a. i *ljósasjó* og *sjóbissness* under (3)2 og (3)3, og ordets integrering i islandsk konstateres af at ordene *sjómaður* 'sømand' og *sjómennska* 'søfart' er blevet omtolket og bruges om 'showman' og 'showbusiness' i slang, dvs. man spiller på orddelens *sjó* nye tvetydighed. Islandske sprogbrugere tolker altså den engelske [ʃ]-lyd, som ikke forekommer i islandsk, som en forbindelse af *s* og *j* og [əv] som den islandske diftong [ou]. Begge to er regulære lyderstatninger i importord af engelsk oprindelse i islandsk.

Ingen af de førnævnte ord forekommer hyppigt i skriftsproget, og de har derfor ikke fået en etableret skriftform, selv om de til en vis grad er blevet tilpasset, fonologisk og morfologisk. Andre importord har en højere status i sproget alment, i skrift så vel som tale, og som regel har de efterhånden gennemgået en grundig tilpasning. Et eksempel herpå er ordet *djass* 'jazz'.

- (4)1 það er ekki svo að Tómas R. hafi stokkið heljarstökk úr *djassinum* yfir á sólarstrandastomp. (*DV* 8.10.2002, 15-2)
- 2 Það eru mjög mismunandi línur í *jassinum* sem við hlustum á og auk þess höfum við farið mjög mismunandi leiðir inn í *jassinn*. (*Þjóðviljinn* 1.11.1980, 15-5)
- 3 En ekki ætlaði ég að etja hér saman klassík og *jazzi*, markmið þessara orða minna hér er [...] að skýra út þróun og sögu *jazzins*. (Svavar Gestis 1950:3)⁸

De forskellige forekomster af ordet *djass* viser tydeligt at det har fået en fuldstændig og regulær bøjning som hankønsord, både med og uden bestemt artikel, i det mindste så tidligt som 1950. Eksemplerne viser selvfølgelig ikke udtalen, men den er [tjas:], dvs. den engelske affrikat er her tolket som en forbindelse af *d* og *j*, og den oprindelige stemte *s*-lyd, som heller ikke findes i islandsk, erstattes med den tilsvarende ustemte lyd. Dette er en almindelig tilpasning af disse lyde, men de engelske affrikater bliver også erstattet med lydforbindelserne *sj*- som i *séns* 'chance' og *tj*- som i *tékka* 'tjekke'. Eksemplerne viser endvidere hvordan ortografien har ændret sig i løbet af 50 år. Det ældste, dvs. (4)3, svarer til det som vi så under (2)1 og (3)1 ovenfor, hvor importordet har en engelsk stavemåde selv om det har fået en islandsk bøjning, mens ortografien i det yngste eksempel, (4)1, er i overensstemmelse med den vanlige islandske udtale. Desuden peger det på at ordet er etableret som et låneord i islandsk når det bruges frit i dannelsen af nye afledte og især sammensatte ord, som fx *djassisti* 'jazzist', *djassaður* '(spillet) som jazz', *djassleikari* 'jazzist', *djasshljómsveit* 'jazz band', osv.

En detaljeret beskrivelse af tilpasning af importord i moderne islandsk er endnu ikke lavet selv om mange sprogforskere har behandlet forskellige sider af tilpasningsprocessen.⁹ Her må vi nøjes med et meget kortfattet overblik i tillæg til eksemplerne ovenfor. Den fonologiske tilpasning af importord — som i dag lånes mest fra engelsk — sker umiddelbart når ordene kommer i brug. Fonemer som svarer nogenlunde direkte til islandske lyde, tilpasses naturligt, og selv når der ikke findes tilsvarende fonemer i islandsk, erstattes de udenlandske lyde forholdsvis systematisk af islandske lyde eller lydforbindelser som ligner dem, som fx de stemte og palatale *s*-lyde og affrikater i engelsk (se eksempler ovenfor) og [w] som gengives regelmæssigt med [v] i islandsk, fx *whisky* (el. *viski*) [visci]. Fonologiske træk som er karakteristiske i islandsk, overføres også regelmæssigt til importordene, fx præaspiration i ord som *popp* 'pop' [p^hɔhp] og *rokk* 'rock' [rɔhk] og ustemte likvider og nasaler som i *pönk* 'punk', *tromp* 'trumpf' og *starta* 'starte', samt tryk på den første stavelse. Det betyder dog ikke at alle udenlandske ord tilpasses fuldstændigt og omgående, navnlig ikke flerstavellesord, men det er ofte den fonotaktiske struktur snarere end udtalen af enkelte lyde som røber den fremmede oprindelse.

Langt de fleste importord er enten substantiver, verber eller adjektiver og tilhører dermed de ordklasser som har fleksion i islandsk, og de må derfor tilpasses bøjningssystemet for at blive integreret i sproget. Det sker også ganske systematisk, om end i forskellig grad fra en ordklasse til en anden og fra ord til ord. Verber bruges næppe uden at få den islandske *-a*-endelse i infinitiv, og de bøjes vanligvis lige fra starten, uanset hvor meget eller lidt de er tilpassede fonologisk og ortografisk. Næsten alle bøjes regelmæssigt som svage verber (med præteritumsendelsen *-aði*). Størstedelen af substantiverne tilpasses også i et tidligt stadium, til en vis grad i hvert fald. Det betyder at de får morfologisk køn og bøjes i kasus og tal. Formelle så godt som semantiske egenskaber bestemmer substantivernes køn, og langt de fleste bliver neutrum. Bøjningsmønstret for plural- og kasusbøjning beror bl.a. på hvilket køn ordene har fået, og de indgår næsten alle i de fem største og mest regelmæssige bøjningsklasser (ud af ca. 20–30). Alligevel er der en del substantiver som ikke eller næsten ikke bøjes selv om det i mange tilfælde skyldes et begrænset brugsområde, dvs. at de udelukkende anvendes i bestemte sætningsomgivelser. Adjektiver skiller sig fra andre importord idet mange af dem tilpasses kun lidt eller ikke morfologisk. Islandske adjektiver bøjes vanligvis for køn, tal og kasus, har

forskellige former i bestemte og ubestemte sætningsled og gradbøjes, men blandt importord er det først og fremmest adjektiver med sidsteled som svarer til et islandsk suffix eller endda er blevet erstattet med ét, som bøjes fuldt ud, fx *dramatískur* 'dramatisk', *sterill* 'steril' og *vatteraður* 'vatteret'. I andre tilfælde er der en tendens til at adjektiver enten er helt ubøjede eller kun bøjes delvis, fx sådan at de får gradbøjning, men bøjes ellers ikke. I modsætning til verber og substantiver kan adjektiver være godt tilpassede både fonologisk og ortografisk, mens den morfologiske tilpasning er meget begrænset, selv i forholdsvis gamle og etablerede ord som *smart* 'smart, flot' der gradbøjes, men derimod kun undtagelsesvis bøjes i køn, tal og kasus. Denne forskel på ordklasser er ikke blevet forklaret på en tilfredsstillende måde, men samme tendens viser sig i andre sprog, bl.a. de skandinaviske.

Noter

1. 1. Blandt andet hældte han varm kaffe over hende da hun var i "blackout" [på grund af beruselse]; 2. Det er ikke således at TR har sprunget fra jazzen til strand-, "stomp" [jazzmusik med fast rytme]. ... [han] ved hvordan den eller den reagerer på forskellige trick og moduleringer; 3. Jeg tog det som en vittighed... 4. Programmets sceneri har ændret sig meget, er meget mere hyggeligt, let og flot. Innlit – útlit [et andet TV-program] burde næsten kigge på sættet.
2. De fleste af ordene er lånt efter ca. 1945. Nogle er ældre — der er belæg på adjektiverne *huggulegur* 'hyggelig' og *flott(ur)* 'flot' fra sidste halvdel af det 19. århundrede — men de er alligevel indkluderet her eftersom de først er taget med i 1983-udgaven af *Íslensk orðabók* og selv da markerede som "uønskelige" i islandsk (se afsnit 2).
3. I engelsk computersprog findes der ordet *byte*, og man siger at computeren har en hukommelse på så og så mange "bytes" [...] Jeg har været imod at man på den måde accepterer *bæt* som en del af den gruppe intetkønssubstantiver som lingvister kalder for rene a-stammer, fordi jeg ikke finder at de følger gruppens fonotaktiske regler. [...] Efter min mening er det naturligere at gøre det engelske ord *byte* til en tosyllabisk ia-stamme, *bæti*, i stedet for at bøje det som en ren a-stamme. Den idé har imidlertid mødt modstand, måske af semantiske grunde.
4. I de første to udgaver markeres de pågældende ord og vendinger med et spørgsmålstegn hvis betydning ifølge brugervejledningen er "vont mál, orð eða merking, sem forðast ber í íslensku (yfirlæitt aðeins sett þar sem betra orð er sýnt í skýringu" (dårligt sprog, ord eller betydning man bør undgå i islandsk (vanligvis kun sat hvor et bedre ord vises i forklaringen)) (*Íslensk orðabók* 1983; se nærmere Ásta Svavarsdóttir 1994:131–34). I den nyeste udgave (2002) er markeringen mere nuanceret. Her er spørgsmålstegnet i mange tilfælde blevet erstattet med bemærkninger som slang, uformelt osv.
5. I 2002-udgaven en *traktor* umarkeret, *djamma* og *sjó* har bemærkningen "slangur" (slang) og *partí* og *dóp* "øformlegt" (uformelt).
6. 1 da hun var i "black-out"; 2 det går ikke godt hos os i layouten.
7. 1 Der skal vi ... holde et dragshow; 2 et (nytt) sindssygt "lightshow"; 3 det skulle sgu vise at det her er "showbusiness".
8. 1 Det er ikke således at TR har sprunget fra jazzen til strand-"stomp"; 2 Der er mange forskellige linier i den jazz som vi lytter til, og desuden er vi kommet ind i jazzen på mange forskellige måder; 3 Men jeg ville ikke sammenstille klassisk musik og jazz her, formålet med mine ord er [...] at forklare jazzens udvikling og historie.
9. Se fx Kress 1966 om fonologisk og morfologisk tilpasning af engelske importord, Eyvindur Eiríksson 1982 og Helga Hilmisdóttir 2000 om morfologisk tilpasning og Jón Hilmar Jónsson 1980 om morfologisk og ortografisk tilpasning. Et oversigt over

engelske importord, bl.a. deres tilpasning, findes i Ásta Svavarsdóttir og Guðrún Kvaran 2002.

Referencer

- Ásta Svavarsdóttir. 1994. Sprogsamfund, sprogpolitik og ordbøger. I: *LexicoNordica* 1:19–37.
- Ásta Svavarsdóttir og Guðrún Kvaran. 2002. Icelandic. I: Manfred Görlach (red.), *English in Europe*, s. 82–107. Oxford: Oxford University Press.
- Baldur Jónsson. 1987. Íslensk orðmyndun. I: *Andvari* 112 (Nýr flokkur 29):88–102.
- Eyvindur Eiríksson. 1982. English Loanwords in Icelandic: Aspects of Morphology. I: Filipović, R. (red.), *The English Element in European Languages*. Vol. 2., s. 266–300. Zagreb: Institute of Linguistics, University of Zagreb.
- Görlach, Manfred (red.). 2001. *A Dictionary of European Anglicisms*. Oxford: Oxford University Press.
- Helga Hilmisdóttir. 2000. Den morfologiske anpassning av främmande inslag i isländskt ungdomsspråk. I: Anna-Brita Stenström, Ulla-Britt Kotsinas og Eli-Marie Drange (red.), *Ungdommers språkmøter*. Nord 2000:26, s. 141–156. Nordisk Ministerråd, København.
- Íslensk orðabók handa skólum og almenningi*. 1963. [1983: 2. udg. forøget og revideret.] Red. Árni Böðvarsson. Reykjavík: Menningarsjóður.
- Íslensk orðabók – tölvuútgáfa*. 2000. [3. udg.; CD-udgave.] Red. Mörður Árnason. Reykjavík: Edda – miðlun og útgáfa.
- Íslensk orðabók*. 2002. 3. udg., forøget og revideret. Red. Mörður Árnason. Reykjavík: Edda.
- Jón Hilmar Jónsson. 1980. Om skrivemåte og bøyning av fremmedord i islandsk. I: *Språk i Norden* 1980:61–67.
- Kress, Bruno. 1966. Anglo-Amerikanisch und Isländisch. I: *Nordeuropa* 1:155–165.
- Mörður Árnason, Svavar Sigmundsson og Örnólfur Thorsson. 1982. *Orðabók um slangur slettur bannorð og annað utangarðsmál*. Reykjavík: Svart á hvítu.

Data

- DV. [avis] 8. oktober 2002. Reykjavík.
- ISTAL — *Íslenskur talmálsbanki*. En islandsk talesprogsdatabank. (Þórunn Blöndal, Ásta Svavarsdóttir ofl.)
- Líf. Tískublað. [Tidsskrift] 3. árgangur, 5. tölublað. (1980). Reykjavík.
- Morgunblaðið. [Avis] 1. mai 1997. (<http://safn.mbl.is/>)
- Svavar Gest. 1950. *Þróun jazzins og nútíma jazz*. Reykjavík: Jazz-klúbbur Íslands.
- Vísir. [Avis] 1. april 1980. Reykjavík.
- Þjóðviljinn. [Avis] 1. november 1980. Reykjavík.

Oljeterminologien: røynsler med vinning og tap

Johan Myking

Bergen

Innleiing

Det skal ein gong ha hendt at ein nordmann tilsett i eit større norsk oljeselskap sende eit brev til ein norsk bransjeorganisasjon innanfor fiskerinæringa. Brevet var skriva på engelsk, og mottakaren vart så provosert at han svara på islandsk. Det vart såleis ingen stor PR-vinst for avsendaren. Seinare på 1980-talet gjekk statsoljeselskapet Statoil i spissen for å fornorska oljespråket, då norsk vart innført som arbeidsspråk på oljefeltet Gullfaks. Dette har vore rekna som ei språkpolitisk storhending og varsel om ei radikal kursending. Men då underskrivne og to kollegaer i ettertid vart intervjuet om dette arbeidet i internbladet i februar 2002, vart intervjuet trykt på engelsk ("Norwegianisation was worthwhile", *Status. House journal for the Statoil group. February 2002*, s.13).

Tittelen på innlegget er såleis bra motivert, for det har vore både vinningar og tap på dette området. Temaet er ikkje valt fordi det har "nyhetens interesse", derimot har vi no fått fornorskingsarbeidet i oljeverksemda såpass på avstand at det går an å stilla kritiske spørsmål om kva som vart oppnådd: Kva plass har norsk oljeterminologi hatt i arbeidet for å unngå domenetap for norsk? Kom det varige og sikre resultat ut av dette arbeidet, og har den modellen for terminologisk språkplanlegging som vart vald, noko ikkje-særnorsk å læra oss ved inngangen til eit nytt tusenår? Kan det overførast erfaring frå dette prosjektet til nye store terminologiske utfordringar for neste hundreår?

Lærdommar må eventuelt finnast på minst tre nivå: terminologimetodisk, språkpolitisk og språkstrukturelt, med vekt på dei to siste i denne samanhengen. Det språkpolitiske er viktig fordi oljespråket tidleg fekk ein sterk symbolfunksjon knytt til overlevingsevna for norsk språk, det språkstrukturelle fordi terminologioverføring medfører at kvaliteten på fagtermane må vurderast i lys av norsk språkkultur, normer for god orddanning og handtering av innlån generelt, sjølv om det er fagspråk det handlar om.

Terminologi: funksjonar og tilnæringsmåtar

Oljeterminologien (sjå Roald 1985) vart til som ein kombinasjon av to viktige prototypiske tilnærmingar til terminologi. Vi kan kalla dei

- den "klassiske", Wüster-baserte tilnærminga til terminologiarbeid, med basis i Wien og Nord-Europa, mellom anna sterkt knytt til standardisering,
- den språkplanleggingsorienterte, slik den kjem til uttrykk i språksamfunn som Katalonia og Quebec, i nordisk samanheng særleg Island.

”Symbolfunksjonen” ved terminologiarbeidet, er viktig i denne samanhengen: Eit terminologisk utbygd nasjonalspråk som kan brukast på avanserte område av samfunnslivet, er viktig for heile språksamfunnet fordi det gjev språkpolitisk sjølvkjensle. Denne funksjonen kan vi setja opp mot den ”kommunikative” funksjonen: Terminologiarbeidet ordnar fagleg kunnskap og gjer han tilgjengeleg for bruk og utveksling på tvers av språk. I norsk samanheng har oljeterminologien fungert overmåte viktig på det symbolske planet, som kulturpolitisk manifestasjon. Men denne terminologien er samstundes utvikla på grunnlag av etablerte terminologiske metodar og prinsipp.

Overflattisk sett kunne kanskje ”symbolfunksjonen” seiast å vera kjennemerket på språkplanleggingsorientert terminologiarbeid, i motstrid til ”kommunikativ”. Det finst utan tvil dei som ser på ”Wüster-orientert” terminologi berre som eit sett av metodar og teknikkar, og motsett, dei som meiner at språkplanlegginga har eit utilstrekkeleg metodeapparat for terminologiarbeid. Dette er ei grov overforenkling som ikkje passar på den faglege forståinga som dominerer i det nordiske terminologimiljøet, men som likevel vert diskutert. Etter mi vurdering er det ingen tvil om at den sosiolingvistiske dimensjonen er tydeleg og aldri langt borte frå det nordiske terminologiske medvitet, slik det m.a. kjem til syne i Nordterm-samarbeidet.

Blandingsøkonomi og ”inntrykksstyring”

På 1970-tallet var oljeselskapa lite interesserte i økonomisk eller språkleg fornorsking. Men på 1980-talet vart den amerikanske dominansen utfordra av fornorskingssprossar, både i økonomisk og i språkleg-kulturell meining. Multinasjonale oljeselskap fekk i større grad konkurranse av norske oljeselskap, og både i dei multinasjonale og dei norske selskapa vart det stadig fleire nordmenn i leiande stillingar. Den formelle og teoretiske opplæringa auka sterkt, og det vart teke i bruk norskspråkleg opplæringsmaterieill.

Som det første norske oljeselskapet fekk Statoil operatørsansvar for eitt av felta på norsk sokkel, Gullfaks-feltet, som vart sett i drift i 1985. Dette skulle få ein viktig språkleg-kulturell effekt i og med at Statoil vedtok å bruka norsk som arbeids- og administrasjonsspråk for Gullfaks. Konsekvensen var såleis at det totale arbeidsmiljøet på mange plattformer vart prega av norsk språk: Ikkje berre av norske fagtermar i trong tyding, men av norskspråkleg skilting og anna språkleg materiale, likevel alltid med terminologien i sentrum.

Statoil si rolle i denne samanhengen er interessant. I eit breitt perspektiv kan fornorskingssprossen tolkast som ei form for *inntrykksstyring*. Uttrykket er henta frå det som i sosiologien gjerne kallast ”symbolsk interaksjonisme” og viser til at individ eller grupper medvite forsøker å presentera eit bilete av seg sjølv som er gunstig (Sæbøe 1999, Myking og Sæbøe 2000). Statoil handla ut frå straumdrag og haldningar som gjorde seg gjeldande i samfunnet tidleg på 1980-talet. For Statoil var det viktig å profilera seg som eit norsk oljeselskap, med norsk som arbeids- og administrasjonsspråk, for å innfri dei forventningane samfunnet hadde.

Samstundes vart dette eit viktig signal til dei andre oljeselskapa. Det er gode grunnar til å tru at Statoil fungerte som ein språkleg-kulturell ”avant-garde” og rollemodell overfor andre oljeselskap, i første rekke operatørselskapa. Om det såleis var Staten som sette sin språkpolitikk direkte ut i livet gjennom Statoil, er eit definisjonsspørsmål, sjølv om dette på

mange måtar samsvarer med klassisk norsk sosialdemokratisk blandingsøkonomi. Det er òg nærliggjande å retta søkjelyset mot den rolla einskildindivid spelte internt i Statoil. Selskapet hadde fleire aktive pådrivarar i form av unge norske ingeniørar med stor grad av påverknadsmakt og idealistisk innstilling. Når dei verkelege premissane bak fornorskingsarbeidet skal klårleggjast, må vi rekna med eit samansett bilete, der kulturelle motiv hjå einskildmenneske får innverknad på dei økonomisk-strategiske prosessane.

I dag kan vi slå fast at den rollemodellen som var effektiv på 1980-talet, ikkje fungerer slik lenger. Suksessen er ikkje absolutt, og på mange måtar er fornorskingsprosessen sett i revers: Det store Troll-feltet er både prosjektert og sett i drift med engelsk som arbeidsspråk, trass i at mange av dei miljøa som har stått bak, er identiske med dei som dreiv fram Gullfaks-utbygginga. Det har ikkje skjedd endringar i offentleg lovgjeving som sikrar domenet for norsk, og alt i 1998 varsla Statoil-leiinga overgang til engelsk som konsernspråk (Statoil-direktør Harald Norvik til *Dagens Næringsliv* 8.8.98), noko som seinare er gjennomført. Det andre store industri- og oljeselskapet, Norsk Hydro, gjorde vedtak om dette endå tidlegare (internbladet *Profil*, 11/1998).

I tillegg til dette vart det tredje norske selskapet, Saga petroleum, seld og delt opp mellom dei to store, Norsk Hydro og Statoil i 1999. Saga Petroleum var eit heilprivat og heilt ut norskeigd selskap. Det mest kjende oljefeltet selskapet hadde ansvaret for, Snorre, har norsk arbeidsspråk. Det er litt interessant å notera seg at dette selskapet i 1998 opna lokalkontor i Tórshavn, og noko av det første dette kontoret gav støtte til, var utviklinga av ei færøysk teknisk ordbok. Om dette kunne ha ført Saga inn i ei "modellrolle" for færøysk oljespråk, tilsvarende den Statoil hadde for norsk, vil vi altså ikkje få svar på.

Desse eksempla viser at terminologisk språkplanlegging på godt og på vondt i høg grad er styrt av tendensar og endringar i marknadsøkonomien. Statoil vart børsnotert frå 2001 og har no ein internasjonal marknadsstrategi, medan rolla på 1980-talet var å sikra norsk kontroll med ressursane på norsk kontinentalsokkel. Desse grunnleggjande ulike marknadsstrategiane kjem til uttrykk i to heilt ulike språkpolitiske strategiar.

På kort sikt kan ein likevel oppsummera at dei dei mest negative spådommane ikkje slo til. Det er eit faktum at norsk språk er i bruk i ikkje liten grad i dei store operatørselskapa. Det rår pragmatiske haldningar til språkspørsmålet, og det finst ingen konsekvent ideologi verken for eller mot norsk språk i seg sjølv. Norsk språk er truleg best og mest gjennomført i leiarsjikt og landbaserte organisasjonar i selskapa. Bruken av engelsk, både som kommunikasjonsspråk og som innslag i norske tekstar, er vanlegare di nærare det praktiske grunnplanet ein kjem. Norsk er det saklege, nøytrale og skriftspråksbaserte registeret, medan engelsk er vanlegare i mindre gjennomarbeidde, meir spontane og munnlege samanhengar. Ein "moderat" språkvernpolitikk er synleg hjå styresmaktene, særleg i Oljedirektoratet (*Statsspråk* 2/2002). I lys av den nye språkpolitikken i Statoil og Hydro kan utviklingstendensen sjølvstøtt verta meir negativ innom kort tid, og biletet er derfor svært samansett. Alt etter kva for aspekt ein tek for seg, kan den såkalla 'domenedynamikken' i oljespråket analyserast ulikt.

Domenetap og domenedynamikk

Omgrepet 'domene' er nytta både innanfor fagspråkteori og sosiolingvistik. Det kan definerast på to måtar, som er nært samanknytte: som 'fag'- eller 'kunnskapsområde',

eller som 'sosialt bruksområde for eit språk'. For å kunna auka beskrivingskrafta av det prosessuelle ved språkplanlegging, er det gjort framlegg om desse spesifiseringane av omgrepet (fullstendig oversyn med definisjonar i Laurén, Myking, Picht 2002):

- *domeneerobring* (domæneerobring/domänerövring/domain conquest/Domäneneroberung) – det at eit språk utviklar dei faglege kommunikasjonsmidla som trengst for å kommunisera på alle faglege nivå på eit område som til dess ikkje (eller ikkje fullnøyande) har rådd over slike middel.

Fornorskinga av oljeterminologien på 1980-talet passar som døme på dette. Det naturlege neste steget burde då ha vore konsolidering gjennom *domeneutviding* eller *domeneopdyrking*, men vart i staden følgt av varsel om det motsette, nemleg

- *domenetap* (domænetab/domänförlust/domain loss/Domänenverlust): Tap av evna til å kommunisera på morsmålet på ALLE faglege nivå innanfor eit kunnskapsområde på grunn av manglande vidareutvikling av dei fagspråklege midla som trengst.

Stansen i terminologiarbeidet på 1990-talet er ein naturleg indikasjon på ein slik fase, medan overgangen til engelsk som konsernspråk må tolkast som noko endå sterkare, som

- *domenefråskrivning* (/domænefraskrivelse/domänövergivande/domain renouncement/Domänenaufgabe): Frivillig eller tvungent avkall på å bruka morsmålet i fagkommunikative samanhengar i fleirspråklege miljø.

Domenedynamikken i oljespråket må derfor beskrivast slik: Frå domeerobring til ei bryting mellom domenetap og domeneutviding, og vidare mot ein tendens til domenefråskrivning. Frå normativ språkpolitisk synsstad var det sjølvsagt å vona at det neste logiske steget vart 'domenegjenerobring'.

Kulturskiftet og blandingspråket

Etter dei første oljefunna på slutten av 1960-talet gjekk norsk arbeidsliv inn i eit "kulturskifte", fordi Noreg måtte importera kapital, teknologi og kompetanse frå den anglo-amerikanske kultursfæren. Mange ottast at oljeverksemda dermed skulle fungera som eit bruhovud for språkleg og kulturell "kolonisering", manifestert som blandingspråk og språkleg "smitte" på norsk allmennspråk, til dømes ord som *blowout* og *offshore*, *engineering* o.fl.

Det oppstod ein spontan språkbruk som kom til å prega den fagspråklege kommunikasjonen, både munnleg og skriftleg. Det utvikla seg eit blandingspråk mellom engelsk og norsk, ein prosess som med nokon rett kan kallast "pidginisering". Denne spesielle språkbruken er ei kodeblanding som byggjer på norsk syntaks, norsk bøyingsmorfologi og i hovudsak norsk fonologi, men med innlånte leksikalske element frå engelsk. Fleirtalet av desse leksikalske elementa er termar, særleg som substantiv.

I slikt autentisk blandingspråk kan det m.a. heita "å skifte spoolpiecen downstream" i staden for "å skifte rørstykket nedstrøms", og "rougnecknen disconnecter drill pipe på

(drill) flooren” i staden for ”boredekkarbeideren kopler fra (bore-)rør på (bore-)dekket”). Og ”Når borerørene koples sammen, kjøres den ”automatiske tool joint inspection device’en” for å sjekke at rørkoplingene er rutinemessig utført” (Sæbøe 1999). Dette er eksempel på direktelån: Orda er frå éin synsvinkel norske — dei kan få norske bøyingsendingar og brukast i vanlege norske setningar.

Mange nordmenn reagerte negativt på den ”cowboy-stilen” som kjenneteikna den nye arbeidskulturen, men blei etter kvart sosialiserte inn i den. Det utvikla seg ein sterk og kollektiv identitet som ”oljearbeidar” og denne identiteten byggjer opp om både det kollektive medvitnet og stoltheita i gruppa (Sæbøe 1999, Myking og Sæbøe 2000). I denne samanhengen spelar språket ei svært viktig rolle: Blandingsspråket er ikkje noko som berre vert brukt for å omtala saksforhold, det har ikkje berre ein referensiell funksjon. Blandingsspråket har i tillegg ein viktig *sosial* funksjon. Det vert eit uttrykk for dei normene og verdiane som eksisterer i kulturen, samstundes som det verkar til å styrkja kulturen si tru på seg sjølv. Når dette er sagt, så var ikkje alle innanfor verksemda sjølv like positive til denne språklege varieteteten: ”Og for all del få vekk blandingsspråket,” skreiv ein sentral aktør i *Språknytt* nr 4, 1983.

Ordnormering i allmennspråk og fagspråk

Det har i norsk samheng vorte vanleg å operera med to typar tilpassing av lånord (Sandøy 2000):

- 1) ’Norvagisering’ – ortografisk og fonologisk tilpassing. Døme frå oljespråket: *kelly* og *driller* (med norsk uttale), *derrick*
- 2) ’Fornorsking’ – det å laga eit norsk avløyingsord på sjølvstendig grunnlag. Døme frå oljespråket: *derrick* → *boretårn*, *kelly* → *drivrør*

Desse døma viser at dei to strategiane i praksis konkurrerer, og at ein i ein strengt normativ terminologisk prosess må prioritera mellom dei. ’Fornorsking’ har vi òg i døme som *rørkoplingshylse* og *drivrørshylse*, men det er usikkert om dei konkurrerande norske ekvivalentane *musehull* og *rottehull* fell inn under omgrepet ’norvagisering’, sidan dei er omsetjingslån som resulterer i ein ”tom” semantikk. I alle fall kan vi seia at ’fornorsking’ som strategi står i klår motsetnad til det vi kunne kalla ”minimumstilpassing”, om så denne minimumstilpassinga er fonologisk, ortografisk eller morfologisk.

Når det gjeld løysingane som vart føretrekte i arbeidet med oljeterminologien, kan vi kort og godt slå fast at ’fornorsking’ dominerer totalt, og at systematisk, medviten norvagisering ikkje var noko reelt alternativ. Norvagiseringsløyningar vart tvert om systematisk valde vekk når det i det heile fanst slike alternativ, men norvagisering som planfast strategi hadde heller ikkje på den tida fått nokon fagleg eller språkpolitisk status som gjorde det til eit konkurranseført alternativ, i alle høve ikkje i stor skala.

Det finst derimot ei rekkje haldepunkt for å hevda at fornorsking svarer til ei rekkje fagleg motiverte behov hjå brukarane og til aksepterte, idealiserte terminologiske løysingar og prinsipp. Samleis kan det hevdast at norvagisering i denne konteksten ofte vart oppfatta som artifielle ”språkrådske” løysingar og dermed vart ein negativ godtakingsfaktor hjå brukarane.

Dei reelle vala stod derfor i praksis mellom autentisk hybridnorsk og/eller direktelån- ing på eine sida, og ulike typar fornorskingsløyningar – altså avløyingsstrategiar – på den andre. Samstundes kan det påvisast at vi i nokre tilfelle gjekk lenger enn Språkrådet tilrådde i å velja vekk minimumstilpassinga, som i tilfelle *rottehull*, *musehull* og *kelly*, kanskje òg *derrick* m.fl. – og at vi på den måten la grunnlaget for våre aller største konflik- tar og protestreaksjonar. (Jamfør *Oljeordliste*, 1983.)

Allmennspråkleg ordnormering må gje rammer, men orda vert ikkje tekne i bruk etter formelle vedtak, og dei kan heller ikkje gjerast absolutt forpliktande i spesifikke bruks- kontekstar. I dette lyset kan både norvagisering og fornorsking fungera som produktive strategiar som gjev språkbrukarane i det norske språksamfunnet eit *tilbod*. Språkfagleg ekspertise utstyrer desse strategiane med fagleg legitimitet, og norvagisering er ikkje nokon produktiv mekanisme som er driven fram nedanfrå, dvs. frå den vanlege språk- brukaren utan lingvistisk skulering eller metaspråkleg medvit.

Terminologisk ordnormering nøyter seg derimot ikkje med å vera eit tilbod, for termi- nologi kan styrast inn i forpliktande bruk fordi kontekstane let seg avgrensa og definera mykje strammare (men ikkje fullstendig). Språkfagleg ekspertise er ikkje einerådande, tvert om helst underordna den ekspertfaglege tenkinga innanfor sjølve det fagområdet det er tale om. Det vil seia at utforminga av det språklege uttrykket òg er underlagt ekspertfa- gleg refleksjon, men då av dei som ”eig” sjølve omgrepet og skal kommunisera om det. Då er det to omsyn som står mot einannan:

- Omsynet til det kjende og innarbeidde, der uttrykket sjølv ikkje skal sperra for omgrepsinnhaldet, men berre vera ein ”message conveyor”.
- Omsynet til at omgrepsinnhaldet skal komma til syne i uttrykket på ein klår, systema- tisk og onomasiologisk korrekt måte, dvs. det omsynet vi samanfatar under omgrepet ’motivasjon’.

Motivasjon krev bruk av dei vanlege produktive orddanningsmekanismane i språket som alle rår over – motivasjon er derfor ikkje ein mekanisme som krev språkfagleg legiti- mitet og starthjelp, det er nok at eksperttanken innanfor fagfeltet vert skjerna.

Sluttproduktet av den eine eller den andre strategien derimot, det må byrnast mot dei vanlege akseptfaktorane. Og det er slett ikkje sikkert at prinsippet om motivasjon, som ofte står sterkt i ein terminologisk *produksjonsprosess*, er det som resulterer i suksess i *resepsjonsfasen*. Ofte er det tvert om slik at motiverte løyningar som terminologen vil ha, ikkje vert godtekte av brukaren. Dette kan òg variera frå term til term.

Mottakarproblemet – eit akseptproblem

Eitt av dei vanlege problema når ein lagar avløyningar er at strategien lett fører til uheldig lange uttrykk. Det er inga uvanleg oppfatning at avløyingsord er lange, tungvinne og kunstige, medan dei er *meinte* å vera velforma, meiningsberande og lette å forstå, og dette dilemmaet er ei gammal innsikt.

Det finst både folkelege oppfatningar av kva ”godt” og ”dårleg” er, og prinsipielle ret- ningslinjer som eit stykke på veg kan brukast. Uheldige eigenskapar ved lånord kunne ein forklara som manglande evne eller vilje til å følgja slike retningslinjer. Eller ein kunne forklara dei som resultat av typologiske og strukturelle skilnader mellom det långjevande språket (dvs. engelsk) og dei nordiske språka (folkeleg uttrykt: ”norske ord er så klum-

pete, engelske er så korte og hendige”). Begge desse forklaringsmåtene er normative på ein negativ måte.

Eg gjer derfor framlegg om at diskusjonen om ”godt” og ”dårleg” prøver å byggja på noko meir enn dårleg ordlagingssevne, og at vi i staden prøver å gjera oss nytte av innsikter frå nyare språkbruksteori. Denne teorien har teke opp mange problem som terminologisk teori lenge har prøvd å løysa, og formulert nyttige innsikter om kommunikativ kvalitet. Grices teori om samtaleprinsipp er kanskje det fremste dømet. Kognitivt orientert lingvistik har diskutert omgrep som motivasjon og transparens, og ei viktig innsikt frå nyare språkbruksteori er prinsippet om *ikonisitet* slik det t.d. er formulert av Talmy Givón (1985, ”the iconicity metaprinciple”. Sjå Myking 1998 for nærare diskusjon). Problemet med unødvendig lengd og kompleksitet bør i alle fall eit stykke på veg kunna forklarast ut frå dette prinsippet.

Eit døme: norsk boreterminologi

Som døme kan vi ta nokre utvalde autentiske termar frå romanen *Svart regn* (Magnar Johnsgaard 1995), og jamføra dei med normerte synonym frå databasen NOT ved Norsk termbank. Termar i venstre kolonne er henta frå romanen, og vi må rekna dei som norske i og med at dei er morfologisk integrerte i teksten, gjennom artikkel for genus og numerus (som eg har sløyfa her). Norsk oljeboringsterminologi er eit godt døme på terminologi som har vore sterkt utsett for normative inngrep gjennom tradisjonell terminologisk prosedyre i komitear der fagfolk og språkfolk samarbeider (ikkje alltid konfliktfritt). Engelsk er derfor i svært stor grad skifta ut, både som lingvistisk modell og når det gjeld dei konkrete uttrykka:

SVART REGN

kick
tripp
joint
riser
floor
kelly
mudpit
derrick
driller
catwalk
doghouse
drawwork
musehull
piperack
drill bit
boresjef
rottehull
drillpipe

DATABASEN NOT

BRØNNSPARK
*KJØRING (av borestreng)
SKJØT
STIGERØR
BOREDEKK
DRIVRØR
SLAMTANK
BORETÅRN
BORER
RØRBRO
BAKROM TIL BORERHYTTE
HEISESPILL
RØRKOPLINGSHYLSE
RØRLAGER
BOREKRONE

DRIVRØRSHYLSE
BORERØR

roustabout	DEKKSARBEIDER
monkeybord	TÅRNPLATTFORM
borestreng	
shaleshaker	VIBRASJONSSIKT
rotasjonsbord	

Reknar vi i bokstavar eller stavingar, ser vi lett ein tendens til at dei normerte termene er lengre enn dei opphavlege, streken representerer ei grov oppdeling. Dette er eit vanskeleg kriterium å operera med, og det er meir forsvarleg å definera 'lengd' som *morfologisk kompleksitet*. Verksame mekanismar i overføringa til norsk har her vore:

1) *Ekvivalent kompleksitet – eitt eller to element:*

joint	SKJØT
mudpit	SLAMTANK
driller	BORER
catwalk	RØRBRO
drawwork	HEISESPILL
piperack	RØRLAGER
drill bit	BOREKRONE
shaleshaker	VIBRASJONSSIKT

2) *Morfologisk ekspansjon:*

a) *ellipse i engelsk:*

(well) kick	BRØNNSPARK
(drill) floor	BOREDEKK
(drilling) derrick	BORETÅRN

b) *frå opak til kompleks:*

tripp	KJØRING
kelly	DRIVRØR
roustabout	DEKKSARBEIDER

c) *frå semantisk til morfologisk motivasjon:*

doghouse	BAKROM TIL BORERHYTTE
musehull	RØRKOPLINGSHYLSE
rottehull	DRIVRØRSHYLSE
monkeybord	TÅRNPLATTFORM

d) *frå avleiing til samansetjing:*

riser	STIGERØR
-------	----------

e) *auking av talet på samansetjingsselement:*
 monkeybord TÅRNPLATTFORM

Her er ikkje poenget om dei normerte termene kvar for seg har ein kompleksitet eller andre eigenskapar som gjer dei akseptable eller mindre akseptable. Det er vel tvilsamt om treledda samansetningar av typen *tårnplattform* i seg sjølv er spesielt vanskelege eller uhandterlege i norsk. Poenget er rett og slett at dei normerte termene viser ein tendens til å vera meir morfologisk komplekse enn dei meir spontane og synonyme variantane som dei konkurrerer med i kvart termpar. Dette er utan tvil tilfelle i det vesle materialet vi ser på her.

Ifølgje pragmatisk og kognitiv teori skal motivasjon av den typen vi ser her, resultera i auka kommunikativ effektivitet: Språkbrukarane har ein tendens til å velja uttrykk som på eitt eller anna vis gjev att røynda, er meir relevante, eller er effektive i kommunikasjon på annan måte. Men prisen er at dei er lengre, dvs. språkleg mindre økonomiske. Konkurransen mellom dei to omsyna resulterte i alle fall i to ulike register, kvar med ulik kommunikativ effekt:

- Det systemrette norskspråklege registeret, prega av allmennorsk morfologi og vekt på transparens: Det fungerte kanskje spesielt godt i ein innlærings- eller opplæringsprosess, samstundes som dette sett frå utsida kunne bidra til at språksamfunnet ikkje vart språkleg splitta. Preget av ”særsmål” vart altså mindre synleg.
- Det gruppespesifikke blandingsregisteret, som – NB – ikkje var norvageringsløyser, men blandingskode. Pragmatisk sett har dei engelske orda den fordelan av dei er kortare enn dei systemrette motsvara. Det er dette som er viktigast for brukarane når dei er skikkeleg sosialiserte inn i kulturen og har tileigna seg den kunnskapen som høyrer til.

Denne registerblandinga har òg ein paradoksal sosial effekt: Det som har vore kalla ”borekulturen” har ei sterk motstandskraft mot språklege endringar, og er kjend for å halda stand mot fornorsking. Det var berre blandingsregisteret som kunne fungera som teikn på fullverdig sosialisering. Den systemrette fornorskingstrategien kan altså fungera samlande på språksamfunnet, men brytingsproblema og konfliktane vert lesste over på brukargruppene. Samstundes som ein samlar *språksamfunnet* på grunnlag av ’god norsk’, risikerer ein å kløyva *diskurssamfunnet*, som identifiserer seg med blandingsmålet.

Frå ein terminologisk synsstad fører denne språkbrytinga til endå eit paradoks, nemleg til synonymmauke og auka variasjon, medan målet var det motsette. Målet om eit einsarta og terminologisk homogent oljespråk var altså både overoptimistisk og urealistisk, men dette er ein lærdom som alt terminologi- og standardiseringsarbeid før eller seinare må ta inn over seg. Vi må såleis alt i alt sjå oljeterminologien som ein type språkvern med *relativ*, men ikkje *absolutt*, suksess.

Oljespråket — ein utdatert modell?

Det er truleg alltid meir ”spektakulært” å kunna visa til erobring av domene enn å bidra til å hindra domenetap eller vedlikehalda og utbyggja domenet i ein langsiktig ”driftsfase”.

Det ligg innebygd i sjølve retorikken at 'erobring' er meir interessevekkjande enn 'forsvar'. Symbolfunksjonen av det første norske oljeterminologiarbeidet var spektakulær fordi omfanget var så stort, og fordi sjølve næringa har så sterk samfunnsøkonomisk symbolverdi. I dag er det mange nye terminologiske utfordringar, men terminologiarbeid av den meir tradisjonelle typen er ikkje like spektakulært og får dermed ikkje like lett ein sterk symbolfunksjon.

Oljeterminologien er såleis eit effektivt døme på kva resultat som kan vera mogeleg å oppnå, kvalitativt som kvantitativt, under dei rette konjunkturane og med den rette politiske viljen. Nokon "universell" modell for terminologiarbeid er oljeterminologien derimot ikkje, og heller ingen "nasjonal" – tvert om ville det vera ei skadeleg avsporing om norsk terminologiarbeid generelt vart identifisert med oljeterminologien. Ein oljeøkonomi er som kjent ikkje universell, og i norsk samanheng er han dessutan tidsavgrensa.

Referansar

- Johnsgaard, Magnar. 1995. *Svart regn*. Oslo: Cappelen.
- Laurén, Christer & Johan Myking & Heribert Picht. 2002. Språk och domäner: ett förslag till taxonomi för domändynamik. I: *Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-symposium XXII. Vasa 9.–10.2.2002*. Vasa: Vasa universitet. 225–233.
- Myking, Johan & Randi Sæbøe. 2002. Språkplanlegging, identitet og marknad – Nordsjøen som språkleg-kulturelt laboratorium. I: Andersen, Håkon & Sissel Lie & Marit Melhus (red.) *KULT – i kulturforskningens tegn. En antologi*. Oslo: Pax Forlag A/S. 18–196.
- Myking, Johan. 1998. "Kunnskap" som ikonisk variabel I: Laurén, Christer & Marianne Nordman (red.) *Nation och individ i fackspråk*. Vasa: Vasa universitet. 39–50.
- Oljeordliste*. 1982. Oslo: Norsk språkråd og Rådet for teknisk terminologi.
- Roald, Jan. 1985. Faglig sluttrapport. I: *Terminol. Sluttrapport fra et terminologisk prosjekt*. Norske språkdata 11. Bergen, UiB: Norsk termbank – Avdeling for norsk leksikologi. 6–29.
- Sandøy, Helge. 2000. *Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk*. Oslo: Cappelen. *Språknytt*. Oslo: Norsk språkråd.
- Sæbøe, Randi. 1999. Funksjon som forklaring – eksemplet norsk petroleumsterminologi. I: *Nordica Bergensia 20/1999*. Bergen: Nordisk institutt. 247–267.

Nordisk eller engelsk – eller begge delar?

Engelsk vs. morsmålet i norsk popmusikk

Tarald Lie

Oslo

Bruken av engelsk i norsk popmusikk har lenge vært et omdiskutert tema. Spørsmålet om språkvalg rører ved noe som hos mange setter sterke følelser i sving, og med jevne mellomrom dukker debatten opp i media. Mer dyptgående studier av emnet har man imidlertid hittil hatt til gode å se. Med en sosiolingvistisk tilnærming har jeg valgt å se nærmere på det, i manges øyne, paradoksale fenomen at mange norske artister velger å uttrykke seg på et språk som ikke er deres eget morsmål, nemlig engelsk. Et stort antall nordmenn synes å betrakte det engelske språk som et nærmest uunværlig virkemiddel når det gjelder å oppnå troverdighet som artist, mens andre latterliggjør norske engelskspråklige artister for nettopp denne holdningen. Jan Eggum har bl.a. kalt dem ”inkompetente latsabber” (Puls 1985). Dagens innlegg bygger på deler av hovedoppgaven ”The use of English in Norwegian pop music”, som vil bli presentert for Institutt for britiske og amerikanske studier ved Universitetet i Oslo våren 2004. Følgende spørsmål vil nå bli diskutert:

Hva motiverer nordmenn til å synge på engelsk?
Hva slags holdninger har vi til dette?

Metode

I tillegg til selv å være aktiv musiker, har jeg i en årrekke vært ”observatør” når det gjelder norsk pop og rock. Jeg befinner meg daglig i et miljø hvor jeg støter på norsk musikk, f.eks. via radio, fjernsyn, videoer, CD’er og konserter. I mitt første band skrev jeg alle tekstene på engelsk og ble siden konfrontert med det ved to anledninger i forbindelse med radiointervju (Ungdommens radioavis og Telemarksendinga). Med dette som bakgrunn har jeg valgt en framgangsmåte med vekt på kvalitativ metode hvor jeg benytter meg av intervjuer (29) med sentrale aktører innen norsk musikkliv de siste 40-50 år. Diskusjonen baserer seg på informasjon som er blitt samlet inn under intervjuene, men jeg har også tatt i bruk en del supplerende kilder, f.eks. avisartikler, leserinnlegg, plateanmeldelser o.l. fra bl.a. A-teksts nettarkiv.

Hva motiverer nordmenn til å synge på engelsk?

Tidlig i intervjufasen oppdaget jeg at enkelte motiver gjentok seg. Fire stikkord har vist seg å være sentrale for norske artisters valg av språk: a) tradisjon, b) ambisjon, c) intonasjon, d) emosjon.

a) Hvor viktig er tradisjonen?

Rocketradisjonen har vært engelskspråklig helt fra starten, og engelsk blir av mange sett på som pop-musikkens morsmål. Imitasjon av denne tradisjonen har vært et vanlig fenomen innen norsk musikkliv. Mange har følt en sterk tilhørighet til en ungdomskultur som har vært gjennomsyret av engelsktalende forbilder og idoler. Musikken og språket den brakte med seg har hatt en identitetsskapende funksjon: Man har tilnærmet seg sine idoler i alt fra livsstil og musikkstil til moter og språk. Etterligning av prestisjetunge aksenter har innen mange sjangre vært vanlig også blant engelskspråklige artister både i England og USA. The Beatles og andre samtidige britiske band hørte mye på de første amerikanske rockerne og ble meget inspirert av dem, også uttalemessig. The Rolling Stones hørte tilsvarende mye på blues-artister fra sørstatene i USA (f.eks. Howling Wolf og Muddy Waters) i tillegg til gammel rhythm'n'blues. Mick Jagger (the Rolling Stones) har alltid hatt en "southern drawl". The Beatles' uttale forandret seg mye utover 60-tallet. Ettersom musikken ble mer og mer dreid mot "kunst-pop", ble uttalen stadig mer britisk. (Trudgill 1983)

Pop og rock består i dag av et mylder av sub-sjangre, og det engelske språk blir av mange sett på som en viktig bestanddel av uttrykket i disse. Sjangeren man opererer i, bestemmer ofte hvilken variant av engelsk det er mest nærliggende å prøve seg på. Den norske språkdrakten har ofte blitt sett på som mer funksjonell til visesang, folketoner og revytekster.

Pop- og rockearven blir av enkelte opphøyet til å omfatte noe mer enn bare musikk: "(D)en er også mytologi – en mytologi mange elsker, en mytologi enkelte vier hele livet sitt til, og en mytologi som vil vare evig. Det blir liksom litt feil å krysse USA i en sliten Cadillac med Halvdan Sivertsen som akkompagnement. Bruce Springsteen passer bedre." (Ørjan Greiff Johnsen, Aftenposten, 3/5 – 99)

Inspirert av amerikanske band/artister som Velvet Underground, the Doors, Neil Young, Bob Dylan og Sonic Youth, har det fremadstormende norske bandet Madrugada USA som sin fellesnevner. Vokalist Sivert Høyem hevder dette er grunnen til at han synger på engelsk: "Teksten må stå til musikken, som et slags stemningsbilde på hvor vi befinner oss. Og med referanse til vår musikalske oppvekst er engelske tekster derfor det mest naturlige." (NTB, 26/8 – 99)

Åge Aleksandersens første storsatsing, Prudence, hadde de første årene engelske tekster og også her ble mye av inspirasjonen henta fra Statene. Han hadde et engasjert forhold til Chuck Berry, Bob Dylan og the Band, men også britiske band som Deep Purple og Jethro Tull stod høyt i kurs: "Vi var en del av noe (på begynnelsen av 70-tallet), noe som så ut sånn, hørtes ut sånn og var sånn. Det var nesten sånn at vi gikk rundt og snakka engelsk også."

Trond Graff, gitarist og låtskriver fra det legendariske bandet the Pussycats, følte ikke at han hadde noe valg når han først valgte å spille rock på 60-tallet:

Vi som skulle spille rock'n'roll, vi måtte syng på engelsk. Det holdt ikke å komme med norsk da. Og dessuten, det bakgrunnsmaterialet vi hentet stoff fra.. Der var det skandinaviske språkområdet uinteressant. Det svingte ikke av det. Hva slags rock'n'roll er det? (...) Vi lyttet på Radio Luxembourg og planket engelske og amerikanske låter, så det ble en helt naturlig affære det å syng på engelsk. (...) Det er bakgrunnen, for der ble man jo foret med engelskspråklig popmusikk. Popmusikken var jo engelskspråklig i stor grad. Ønskekonserter med Monn-Keys var norsk, og det var greit. Der var jo vår språkgruppe definert, men

det var jo ikke det vi var ute etter. Vi var jo ute etter rock'n'roll: Elvis, Cliff, Chuck Berry (...) og det var såklart engelsk. Og så får du det skrudd inn i bakhodet ditt at popmusikk, det er engelsk, og det er tøft!

Mange synes å være styrt av et ønske om om å tilnærme seg eller bli en del av den "sagnomsuste" anglo-amerikanske rockeverden. Da Bjørn Müller, vokalist i Backstreet Girls, begynte sin musikk-karriere, hørte han ikke en eneste rockeplate på norsk: "Alt jeg har vokst opp med har vært på engelsk. Derfor var det helt naturlig, for alle stjernene og drømmene var på engelsk. (...) Backstreet (Girls) er bare sånn. Det skal være på engelsk. Backstreet er A4 det, vettu! Du har visse oppfatninger om Fantomet, ikke sant. Sånn er den og den tegneserien. Backstreet Girls har veldig mye tegneserie over det. Det er sånn og sånn og sånn. Nå kunne man kanskje ha forandra det, men da (på 80-tallet) var det helt uhørt. Erru gæærn!!"

Ingrid Bjørnov måtte bearbeides ganske kraftig for å synge på norsk sammen med Benedicte Adrian i Dollie:

"Våre store idoler var ABBA, Kate Bush og the Beatles, så det skulle jo synges på engelsk på godt og vondt. En sang som illustrerer dette veldig bra, er Trond Viggo Torgersens "Hjalmar". Den forteller alt om norske artister som skal synge på engelsk. Vi ville synge på engelsk og var faktisk såpass iherdige på det der at vi en stund sa at vi ville heller synge på svensk enn å synge på norsk. Det synes jeg forteller alt om dimensjonene på hva vi ville og bevisstheten rundt valget."

Hjalmar – Hjalmar gikk på skolen i fjerde
 Rocka som Elton John, trodde han
 Hjalmar – Hjalmar han lot leksene være
 Synes selv han låt som en engelskmann
 Når han sang, ropte han

Oho – oh – you gonna rapsoly take a ly
 Oh – villy brake along sack a by
 Hey – calling sip and I big a ring
 Taking ree boy, racksely toy
 Blue sorry love you hey fickany loo

Hjalmar – Hjalmar slutta skolen I fjerde
 Reiste fra Norge til Engeland
 Hjalmar – Hjalmar hadde mye å lære
 Ingen syns han låt som en engelskmann
 (For) når han sang ropte han

Oho – oh .....
 (Keller/Torgersen)

I løpet av de siste 50 åra har imidlertid Norge etter hvert fått en egen tradisjon av norskspråklig pop og rock. Det finnes i dag en norsk rocketradisjon med forbilder som synger på norsk, som spesielt har gjort seg gjeldende fra 80-tallet og framover: Åge Aleksandersen, Terje Tysland, Jahn Teigen, The Kids, Ole I'Dole, Dollie, Vazelina Bilopp-

høggers, Dum Dum Boys, Raga Rockers, Jokke og Valentinerne, De Lillos, CC Cowboys, Anne Grete Preus, Seigmen, Ingenting, Postgirobygget, Vamp, Something Odd, D.D.E. og Hellbillies har alle vært viktige bidragsytere. Det er også i ferd med å bygges opp en tradisjon innen norsk rap, f.eks. Tungtvann, Klovner i Kamp, Pen Jakke, Apollo og Gatas Parlament. Arne Moslåtten, tekstforfatter i Norges desidert mest populære country-band, Hellbillies, mener at disse rap-artistene har endret hele nasjonens innstilling til det å bruke norsk språk i musikken: ”Du blir ikke lenger stigmatisert av å synge sanger på morsmålet. (...) Jeg tilskriver rap-bevegelsen æren for at språket vårt er ’godtatt’ igjen.” (Aftenposten, 27/2-02)

En rekke utøvere er kritiske til argumentet om ”tradisjonen” for å synge på engelsk i Norge. Ingrid Bjørnov er blant de som ser på det som et spørsmål om autentisme og troverdighet:

Jeg synes at når de da er så integrerte (i tradisjonen), så synes jeg de i større grad låter som kopier av det de forsøker å være. (...) Hvis rock skal være et uttrykk for noe i nærheten av det den utgir seg for å være, så må den ha det vi på godt norsk kaller ’credibility’; den må ha en troverdighet, og den forsvinner sabla fort når du bare tar på deg den ’cred’n’ som dine idoler har hatt. Du får ikke noen troverdighet med mindre du får den i relasjon til ditt eget miljø og din egen situasjon.

Jan Eggum mener at det å skrive engelske tekster nærmest er noe som man bør ”vokse fra”, dvs. en prosess man må gjennom:

Jeg begynte å skrive da jeg var en sytten-atten år gammel, og da skrev jeg to tredjedeler av alle sangene på engelsk. Det var fordi at pop-musikk er engelsk/anglo-amerikansk, og da er det naturlig å bruke det. Men det var mest fordi jeg hadde musikken som utgangspunkt, og på en måte ikke hadde kommet lenger i prosessen enn til at disse linjene skulle fylles med ord, og da var det naturlig med engelsk, for det var det jeg hadde hørt på. Og siden jeg er veldig stor fan av engelsk/amerikansk pop-musikk, (...) så følte jeg meg i den tradisjonen musikalsk. Og det gjør jeg forsåvidt fremdeles. Men så gjorde erfaringene med publikum at jeg skjønnte at jeg absolutt nådde bedre og lettere frem til publikum live på direkten, i alle fall, ved å synge på norsk. Så dermed gikk jeg gradvis over i norsk, og så ble det bare norsk etter hvert.

Eggum har skrevet et pent knippe med engelske låter, men de har til nå aldri blitt brukt av ham selv. Han mener de ikke holder den standard han vil sette for seg selv og sine utgivelser.

b) Hvor viktig er ambisjon?

Mange artister og band har et mer eller mindre lønlig ønske om å slå gjennom internasjonalt. Man har ofte store ambisjoner: en drøm om å kommunisere til andre markeder og selge plater ute i verden. Dette ser ut til å være et vanlig motiv for å velge en engelsk språkdrakt.

Trond Graff hevder at bakgrunnen for at the Pussycats skrev på engelsk nettopp var at de ville legge grunnen for internasjonal lansering i håp om å gjøre det store lykkevarpet:

Alle som driver i bransjen håper på å skyte gullfuglen. Det handler kort og greit om at man håper på å finne bøtta med gull ved regnbuens ende. (...) Dette ligger

nedfelt i mennesket. Ambisiøse 18-åringer håper selvfølgelig på å bli internasjonalt berømt. (...) Fine biler og et liv i luksus, hvem drømmer ikke om det? Du ville jo være tulling i hodet hvis du ikke tenkte sånn! Da bygger du grunnmuren, for det er den du skal bygge huset ditt på, og hva er da mer naturlig enn at du skriver på et internasjonalt språk? Du selger ikke skiver i Spania på norsk!

Åge Aleksandersens band Prudence satsa også mye på å bli store på begynnelsen av 70-tallet: "Alt gikk på engelsk. Det var veldig naturlig. Det lå i korta at vi skulle ut og bli verdensberømte."

Mange sub-sjangre innen pop og rock er i tillegg så smale at man ikke finner et stort nok publikum her i landet. Hardrock-band får f. eks. mye lettere platekontrakt hos selskaper og labeler i land som Tyskland, Østerrike, England og Italia, enn i Norge. Bjørn Boge mener at norsk i verdenssammenheng blir like marginalt som samisk i Norge, og at man ekskluderer seg selv fra veldig mange sammenhenger ved å bruke morsmålet: "(Utenfor Norges grenser) er det helt uinteressant for andre enn helt spesielt interesserte." Vokalisten Hans Olaf Solli har aldri gjort noe forsøk på å få platekontrakt i Norge: "Det høres kanskje litt overlegent ut, men det er faktisk sant, for så lenge du driver med hardrock, så er markedet for lite her i landet. Det er ikke noen vits i å gi ut noen hardrock-plate i Norge. Det har det aldri vært. Nå går det i hvert fall ikke. Hvis man vil operere i det markedet, så må man tenke globalt." Anneli Drecker og Bel Canto innså også tidlig at de ikke hadde noen mulighet til å overleve i Norge med musikken sin: "Vi hadde nesten bare hørt på utenlandske band og henvendte oss med en gang til utenlandske plateselskaper. For oss var primærmålet internasjonal lansering, ellers hadde ikke vi hatt mulighet til å kunne leve av musikken vår."

Dag Ingebrigtsens første store suksess-band i Norge, The Kids, ga først ut meget godt mottatte plater på morsmålet, før de med varierende hell prøvde seg med oversatte versjoner både i Sverige og England. Før den tid var han med i band som Burn og Subway Suck: "Til å begynne med gikk det kun på norskspråklige ting i Subway Suck, men etter hvert skrev vi kun på engelsk. Ambisjonsnivået steg; vi skulle bli verdensberømte!"

Når årene går og drømmen om gjennombrudd i utlandet slokner og smuldrer bort, hender det at norske artister tar konsekvensen av dette og begynner å skrive på norsk. Dag Ingebrigtsen gikk etter hvert over til norske tekster på sine soloprojekter, etter å ha skrevet engelske tekster til både TNT og Tindrum. Åge Aleksandersen, Terje Tysland, Jan Eggum og Jahn Teigen har alle hatt livslange norskspråklige karrierer selv om de begynte med stjerner i øynene og en engelsk språkdrakt.

Det finnes likevel eksempler på at pop og rock ikke nødvendigvis må være på engelsk for å være internasjonalt kommersiell, f.eks. "popifisert" gregoriansk munkesang, som har blitt veldig godt mottatt de siste årene. Bruk av morsmålet er også vanlig innen den bredspektrede World Music-sjangeren, representert ved artister som f.eks. Mari Boine, Salif Keita og Yousou N'Dour. Spanskspråklig musikk har et stort publikum, og mange artister, bl.a. Bon Jovi, Phil Collins og Roxette, har valgt å lage spanske versjoner av platene sine. Ricky Martin, Marc Anthony og Shakira fikk imidlertid et større internasjonalt gjennombrudd etter at de gikk over fra spansk til engelsk. Tekno-bandet Kraftwerk og det mer aggressive og industrielle Rammstein bruker begge tysk og har oppnådd stor suksess med det, mens det kritikerroste slovenske bandet Laibach har utgivelser bak seg på både slovensk, tysk og engelsk. Enya og Sinéad O'Connor er eksempler på artister som har gått fra å synge på engelsk til å bruke keltiske språk som uttrykksmiddel.

c) Hvor viktig er intonasjon?

Det engelske språks egenart, dets vokabular, intonasjon og grammatiske muligheter blir ofte trukket fram som argument for bruk av engelsk i Norge. Det er en utbredt holdning at språkets beskaffenhet har vært utslagsgivende for selve formen innen pop og rock. Harald Are Lund er blant de som mener at den språklige strukturen har vært med på å gjøre rockemusikken til det den er:

Selve formen: Hvordan det er lagt opp, hvordan det høres ut; det har sitt utgangspunkt i det engelsk språk og den amerikanske musikkformen. Det er en anglo-amerikansk form. Det kan man ikke nekte for. Som oftest så glir det bedre på engelsk. Jeg har jo også hørt popmusikk på norsk eller andre skandinaviske språk, som høres helt ålreit ut, men i det store og det hele så synes jeg at det svinger best på engelsk. Det er mulig at det bare er en fordom, men i så tilfelle så er det en fordom som har satt seg grundig hos meg.

Helge Gaarder er enig i at det kan være en sammenheng mellom melodien og rytmen man finner i engelsk og musikkuttrykkets egenart:

Det engelske språket er en del av det musikalske uttrykket. Deler av det musikalske kommer også av at man synger på engelsk. Jeg tror faktisk du finner en sammenheng mellom hvordan det musikalske materialet oppfører seg og hvordan det musiske i språket ligger der. Det er en annen musikk i det norske språk enn i det engelske språk, så derfor kan det bli helt naturlig at man synger på engelsk og snakker på norsk! (...) Det må være et slektskap mellom hvordan setningsstrukturen og melodien er i et språk og musikken som er knytta til dette språket.

Morten Harket mener at stemningen og tonefallet som idolene formidler gjennom språket sitt, har stor innflytelse:

Når en engelsk gruppe synger på engelsk (...), så plukker man opp dette fonetisk selv om man ikke forstår det, og det får relevans fordi det representerer på en måte en hel verden som man assosierer seg med. (...) Hva er det som gjør dette fengende? Hvorfor plukker jeg det opp? Hvis man skjønner innholdet i teksten, kan det på en måte stenge for at man skjønner hvorfor den er fengende fonetisk, fordi man da fokuserer på innholdet i teksten. Andre som driter litt i teksten, merker at det er et eller annet rent fonetisk som skjer med deg når det blir sagt på den måten. Det som avgjør hvorvidt en låt fenger, det er hvorvidt den kommer under huden på deg og rører ved noe og gjør noe med deg.

Pop- og rock-tradisjonens formspråk er i stor grad tuftet på klisjéer, også innenfor tekst, som vi i alle fall inntil de siste 20 årene synes å ha manglet motstykke til på norsk. De engelske tekst-klisjéene ligger klare til bruk, akkurat som de musikalske klisjéene gjør det. Noen av disse er generelle, mens andre er veldig spesielle for sjangeren de tilhører. Alle sjangre har sine gjengangere innen metaforer og annen bruk av verbale bilder. Klisjéer blir ofte godtatt som en del av formen, og bestemte uttrykksformer blir en del av en sangers faste vokabular. Mange artister legger stor vekt på å ha ”et riktig uttrykk”. De fleste sjangre har sine ”leksikalske teddybjørner” som blir grepet fatt i så fort sjansen byr seg. Tidligere Beat-redaktør Tom Skjeklesæter humrer når han tenker på norske band som har prøvd å skaffe seg et internasjonalt lydbilde, i betydning påkosta ”flashy sound”:

Tomboy husker jeg hadde masse sånne 'tight in the night'-tekster og rim, som er sånne ord som man vet flakser rundt i en sånn disco/dance-verden. Det er sikkert det samme innen metal. Blant de 100 mest brukte orda i metal er sikkert 'scream', 'mayhem', 'death' og alle sånne ord som du automatisk kobler. Slikt finner man nok i country-musikken også.

Ole Evenrud er opptatt av at vokabularet på norsk er begrenset sammenlignet med engelsk:

Man er mer kritisk til norske tekster pga. smaken av orda. På engelsk så finnes det fem forskjellige ord som betyr det samme, mens på norsk så er det ett ord, ikke sant! Når man skal få det til å rime, så er det jævlig vanskelig på norsk. På engelsk er det mange flere ord som kan rime fordi det er flere ord som betyr det samme, mens på norsk så er det ett ord for hver ting, liksom.

Bjørn Boge mener derimot, i likhet med Skjeklesæter, at det er de samme ordene som gjentar seg, og stiller spørsmålsteget ved at norske tekstforfattere flest virkelig benytter seg av det engelske språks uttrykkspotensiale:

Jeg tror ikke du trenger å kunne så veldig mange engelske ord for å kunne skrive en bra rocketekst. Hvis du analyserer ordforrådet på et par hundre plater, så ville du ikke endt opp med så veldig mange varianter.(...) Det er vel heller kombinasjonen av de rette banalitetene som gjør at det fungerer.

Terje Mosnes har oversatt en rekke utenlandske slagere til norsk, og synes jobben kan være besværlig: "Som tekstforfatter på norsk så vil jeg si at norsk kan være et plundrete språk å sitte og sy sammen tekster på, i forhold til rockens musikalske særtrekk, fordi vi har mye konsonanter og få av de der gode vokalene og diftongene å synge på." Lars Lillo Stenberg (De Lillos) klager også over at norske vokaler er så "flate" og hevder at det er mye lettere å synge rent på f.eks. fransk: "En gang sang jeg franske tekster i kor. Det var helt utrolig hvordan en fikk plassert tonen framme i hodet, slik at hele ansiktet vibrerte. Da kunne en ikke annet enn synge rent." (Nye Takter, 191, okt. – 86)

Da Håvard Rem gikk over til å skrive på engelsk i forbindelse at han ble hyret som tekstforfatter til Morten Harket's Wild Seed-utgivelse i 1995, opplevde han plutselig at han kunne skrive med den samme enkelheten i en alder av trettifire på engelsk som han hadde kunnet gjøre i en alder av atten på norsk:

Da jeg var atten år, så kunne jeg skrive helt enkle tekster hvor jeg ikke blandet inn så mange dobbeltbetydninger, ironi og allusjoner, men bare skrev tekstene rett ned. Det har blitt mye vanskeligere for meg på norsk etter hvert, fordi jeg har blitt så flink i norsk. Det var en veldig stor befrielse for meg å begynne å skrive på engelsk, fordi da måtte jeg – fordi jeg ikke er så veldig flink i engelsk – holde meg langt unna ironi, ordspill osv., fordi det sitter ti tusen engelske tekstforfattere i engelskspråklige land som er mye flinkere til det enn det jeg er. Det var som om en billedkunstner som har gått seg vill i fargepaletten, plutselig går over til sort-hvitt grafikk.

Ingrid Bjørnov er blant de som er skeptiske til Rems erfaringer og begrunnelser. Hun mener at han "skyter seg sjøl i foten" når han velger å uttrykke seg på et språk han behersker dårligere enn sitt eget:

Rem sier han mener han holder seg til 'det enkle'. Er da grunnen til at det skal foregå på engelsk at han i større grad kan akseptere det enkle på engelsk, men ikke klarer å akseptere det enkle på norsk? Hvis han ikke aksepterer det enkle på norsk, er det fordi han ikke forstår hvor dumt det enkle kan låte på engelsk? (...) Det er klart at også for engelskmenn så er dette med pop-tekster en helt egen kategori og det skal på en måte forbli en sånn litt naiv form. Det morsomme er jo at det har utviklet seg på norsk de siste årene, den type språk som Lars Lillo Stenberg og De Lillos har gått i bresjen for. Men det ligger nok likevel ganske mye arbeid bak å finne de enkle formuleringene, og jeg synes det blir for lett å si at er så mye lettere å gjøre det på engelsk. Ja, for da veit du ikke bedre, ikke sant! Da kan du jo ikke de vanskelige formuleringene. Det blir som at jeg skulle begynne å skrive låter på gitar fordi jeg er såpass dårlig til å spille gitar at jeg hadde måttet konsentrere meg mer om å spille melodiene enn noe annet.

d) Hvor viktig er det emosjonelle aspekt?

Er det slik at vi er et iskaldt folkeferd som undertrykker følelsene våre her oppe i nord? På norsk blir tekster som omhandler kjærlighet og sterke personlige følelser ofte ansett som svulstige og pretensiose. Norge er et ganske oversiktlig lite land der det kan tyde på at det er visse stramme tradisjonelle føringer og retningslinjer for livsførsel, moral og følelser. Noen mener at engelske språket fungerer som et kjærkomment distanseskapende, fremmedgjørende redskap som man benytter av redsel for å blottstille seg selv og sine følelser på norsk, dvs. et hjelpemiddel til å få fram disse følelsene. Forfatteren Einar Økland omtaler denne funksjonen i novellesamlingen *Rock* (1984):

Eg hørde aldri anna enn drittprat frå meg og dei hine om norske artistar, anten dei sang om 'Nordlandsnetter' eller 'Møllerens Iren'. Nei, det skulle vere på eit anna språk, sjølv sagt. (...) Og så var det at den sjølmedlidande amerikanske country-songaren stilte sine sjeleul til disposisjon for den som hadde noko å uttrykke. Ein kunne fritt identifisere seg utan å ble avslørt, for det heile skjedde jo på engelsk. Hank Williams (...) opna munnen og bringa i mikrofonen og sa det som skulle seiast for så mange av oss: I'm so lonesome I could cry! Og det var Carl Smith og det var Tennessee Earnie Ford og ein heil gjeng som hulka: Only you! (...) I USA, der dei fabrikerte desse lydane og fortærte dei ferske, der kunne dei aldri i livet ha funne på å gjere som vi gjorde. DEI kunne aldri tenkt seg å konsumere songar på norsk. Ikkje finsk eller tysk heller, for den del. Ikkje i det store offentlege rom. Men her måtte vi altså importere våre uttrykk. Eg vil ikkje beklage dette. Det var funksjonelt. Vi hadde hjelp og nytte og mykje glede av det, vi som fekk lufta våre kjensler på dette viset. (S. 115-116)

Jan Eggum mener at man i de fleste tilfellene synger på engelsk fordi man ikke våger å blottstille seg på norsk for nordmenn. Hans låt "Baby, I Love You" er en kommentar til dette:

"Det kommer på en måte inn under at man ikke vil blottstille seg så mye at man sier det på norsk når man har noe virkelig alvorlig – paradoksalt nok – det mest alvorlige å si. Derfor sier man det på engelsk. Da har man en viss avstand, samtidig som man får sagt det man vil si. Det er en måte å pakke ting inn i og gå en liten omvei, mens meningen jo er ganske klar. Det er jo ofte enkle ting, likevel, som sies. Jeg er jo enig i det. Jeg skjønner at det på en måte blir en omskrivning som gjør deg i stand til å fortelle ting som du kanskje ikke ville tort."

I likhet med Eggums "Baby, I Love You", er det også andre sanger innen norsk pop som

refererer til og kommenterer denne funksjonen som engelsk tilsynelatende har for nordmenn. Kine Hellebust og Anders Rogg har komponert en låt med den treffende tittelen ”Det er lett å si ’jeg elsker deg’ på engelsk”, og når Odd Børretzen gjør Bob Marley-låta ”Is This Love” i ”nesten-norsk” versjon (på albumene ”Marley på norsk” og ”Kelner!”), blir saken ytterligere belyst:

Vinteren før jeg fylte 15 år, satt jeg på pulten bak en pike med verdens
 Bruneste øyne – så brune som... og hår så svart som vann
 Og hver skoledag satt jeg og hadde sånn lyst
 Til en gang å si til henne
 I wanna love you and treat you right
 I wanna love you every day and every night
 We'll sleep together in my single bed
 ...ville jeg si. På engelsk. Jeg måtte jo si det på engelsk,
 Jeg visste jo jeg ikke torde si sånt på norsk. Du kan ikke si sånt på norsk.
 Det går – på engelsk. (...)

(Teksten er omskrevet av Odd Børretzen og Lars Martin Myhre.)

Terje Mosnes har også opplevd denne følelsesmessige barrieren:

”Ja, det er mye lettere å synge ’I love you’ enn ’jeg elsker deg’. Vi lever i en verden av film, fjernsyn, video og internett – you name it! – hvor all den kommunikasjon som har med følelser og de mer intime delene av folks liv og ikke minst forholdet mellom mennesker å gjøre, går på engelsk. Den sperra der er alltid en god beskyttelse. Der tror jeg Eggum har helt rett. Synger du norsk, må du liksom mene det. Når du synger engelsk, kan det være mer en slags.. noe som er der.. men har en distanse til seg sjøl.”

For noen fungerer bruken av engelsk nærmest som å ta på seg en maske og innta en annen personlighet. Dag Ingebrigtsen synes det er lettere å skape seg selv, som et alter ego, ved å uttrykke seg på et annet språk eller en annen dialekt enn den han til daglig snakker: ”Når man synger på sin egen dialekt er man plutselig ikke Mick Jagger lenger. Dette er et sjokk for mange.”

Selv om engelsk står høyt i kurs hos veldig mange norske artister, så har også visse norske dialekter og ikke minst nynorsk en tilsynelatende høy stjerne i en del norske musikkmiljøer. Etter Bjørn Boges mening er engelsk generelt sett mer melodisk enn norsk, på samme måten som nynorsk, i hans hode, klinger mye bedre enn bokmål: ”En eller annen dialekt er nesten alltid lettere å få til enn bokmål.” Jørn Lande er opprinnelig telemarking og har også en forkjærlighet for nynorske tekster:

”Hvis jeg skulle ha sunget på norsk, bortsett fra ’Alt for Norge’, så ville jeg nok ha sunget på nynorsk. Du kan tenke deg så tøft det er å synge ’eg vaknar, eg vaknar’. Det er tøft! Men å si ’jeg våkner, jeg våkner’; det er dårlig. Nynorsk er perfekt fonetisk sett. Det er gode ord å synge på. Bra å kjøre bluesete greier på.”

Anneli Drecker er forarget over at det først er når vi får lov til å arrangere OL at vi virkelig blir klar over vår egen kultur: ”Det virker som om det er bare gjennom sport og folke-

musikk at Ola Nordmann kan bevisstgjøres sin egen kultur. Jeg hørte ei som sang på nynorsk på radioen nå, og det var jævla fint!”

Det er uansett en ganske vanlig oppfatning at mange dialekter har noe av den samme plastiske egenskapen som ofte blir tilskrevet engelsk, og som bokmål synes å mangle, når det gjelder å få ”vridd til” en god rocketekst. Willy B. har et anstrengt forhold til tekster på bokmål og har bastante meninger om saken: ”Jeg tror at enkelte språk er bedre egna (til pop/rock) enn andre, men du har også det at det til og med er enkelte norske dialekter som er bedre egna enn andre. Jeg tror Oslo-dialekt er noe av det verste som er.” Band som Raga Rockers, Jokke og Valentinerne og De Lillos har imidlertid vist at det går an å få massiv aksept for nettopp bruk av Oslo-dialekt, de to førstnevnte for sin østkant-slang og sistnevnte for ”fifefint” Frogner-mål.

Andre grunner til språkbytte

Foruten de fire faktorer som hittil er omtalt (tradisjon, ambisjon, intonasjon og emosjon), finnes det også andre grunner til å synge på engelsk.

Valget av engelsk som uttrykksform kan rett og slett forklares som en naturlig følge av den stadig økende internasjonaliseringen i samfunnet ellers. Mange nordmenn har lange utenlandsopphold bak seg og kommuniserer kanskje vel så mye med utlendinger som med nordmenn. De føler at den posisjonen engelsk har som verdensspråk gjør det vel så naturlig å velge akkurat det når man skal skrive låter som flest mulig skal forstå. Engelsk blir ansett som ”hipt” og ”kult” av den yngre generasjonen, noe som i høy grad skyldes engelskspråklige filmer, musikkvideoer og den økende bruken av internett og engelskspråklige dataspill.

Et lite antall norske sangere er tospråklige, som f.eks. Claudia Scott og Sidsel Endresen, og uttrykker seg følgelig i utgangspunktet med like stor letthet på begge språk. Scott ble født i England, har skotsk far og norsk mor, og i oppveksten snakket hun engelsk hjemme med familien og norsk ute blant venner, dvs. en ganske kjent situasjon for tospråklige mennesker. Hun føler likevel at engelsk er hennes ”emosjonelle språk” og at det er enklere å uttrykke følelser på engelsk enn norsk.

Innen mange sjangre har dessuten teksten en sekundær funksjon. Arild Rønsen mener det er sannsynlig at mange artister ender opp med å synge på engelsk rett og slett fordi man må synge NOE. Man trenger ikke å ha noen særlige ambisjoner om lansering utenlands, men benytter seg av engelsk fordi det er mest nærliggende:

”De fleste som har begynt å lage låter i Norge – hvis du holder toppsjiktet av låtskriverne unna (Ole Paus, Jan Eggum) – har begynt å skrive låter fordi de har begynt å spille elektrisk gitar og har ikke hatt noen intensjoner om å være diktere, og siden de da jobber innen en tradisjon som til de grader er anglo-amerikansk, så har det på en måte vært naturlig, samtidig som det er mulig å skjule alle klisjéer. ”I love you, baby” er helt godtatt på engelsk, men det å gjøre det om til norsk blir straks verre. (..) Min erfaring er vel at når tekstene er dårlige, så funker de i hvert fall mye bedre på engelsk. Dårlige norske tekster er virkelig noe som føles dårlig.”

Man slipper unna med mer på engelsk, og man slipper som regel å stå til ansvar for det man har sunget. Tekstene blir sjelden analysert.

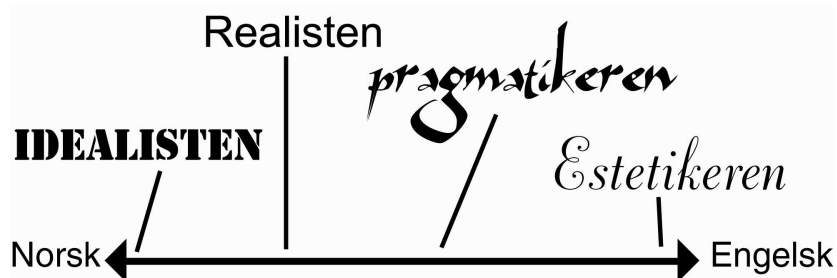

Noen ser på det som et rent kulturelt uhell at de tilfeldigvis ble født i Norge og føler ikke at de har noen norsk identitet, men ser heller på seg selv som en del av den vestlige kulturkretsen. Anneli Drecker føler seg fremmedgjort overfor den norske kulturen i utgangspunktet, noe som har gitt seg utslag i en viss bitterhet. Hun føler at hun ikke har blitt lært opp til å ha noe bevisst forhold til det norske språket:

”Det er bare noe jeg bruker i hverdagen for å gjøre meg forstått, ferdig med det! (...) Man må bruke språket som et virkemiddel i stedet for å gå så analytisk og konkret til verks og fokusere på grammatikk. Det klandrer jeg skoleverket for. (...) Hvis lærerne hadde tatt seg selv i nakken så hadde det garantert vært flere som sang på norsk her i landet.(...) Det å synge på norsk er en konkretisering, men det er akkurat sånn den norske moralen er. Vi er veldig staute og rett frem. (...) Vi har ingen kultur. Vi kjenner til Shakespeare, Jean Paul Sartre, George Orwell og Oscar Wilde, men vi kjenner ikke til Ibsen, egentlig. En franskmann har lest det meste, uansett hvor på samfunnsstigen de befinner seg. Han er ekspert på vin-sorter, ostesorter, poeter og forfattere. Og da spør man seg egentlig hvem det er som er fattig her. Det mener jeg er hovedgrunnlaget til at folk som jobber med musikk og som kanskje er litt mer estetisk av seg bare snur ryggen til norsk.”

Hva slags holdninger har vi til bruken av engelsk?

Selv om de fleste evner å se en sak fra forskjellige sider og har meninger/holdninger som ofte går på tvers av konstruerte kategorier, kan man dele folk inn i fire leire, etter hvilke grunnsyn de har på saken:

1) Mennesker med *idealistiske* hensyn mener det er riktig og viktig at nordmenn i Norge synger på norsk og synes at kritikken som norske tekster ofte blir gjenstand for er urettferdig. En rekke norskspråklige låter har dessuten blitt bannlyst fra norsk radio, bl.a. ”Dra til Helvete” (Beranek – Espen Holm), ”Ayatollah” (Ole I’Dole), ”Dong” (Tom Mathiesen og Herodes Falsk), ”Myggen” (Åge Aleksandersen) og ”Bransjehora” (Tungtvann). Denne typen sensur skjer praktisk talt aldri med engelskspråklige artister. ”Bobby Brown” med Frank Zappa ble eksempelvis i sin tid nektet spilt på amerikansk radio og ville neppe kommet gjennom vår hjemlige eters nåløye hvis språkdrakten hadde vært norsk.

Sigbjørn Nedland, mangeårig musikkansvarlig i NRK, leverer følgende kraftsalve:

”Norskspråklig musikk nedvurderes og utraderes av journalister, musikkprodusenter og programledere, som på grunn av egen mangel på språkkompetanse lar seg dupere av alt som låter flott og utenlandsk. Kritikken går på det faktum at de synger på norsk. Samtidig slipper de som synger på engelsk unna med de utroligste språklige blundere uten at det blir påtalt. Resultatet blir at hverken norskspråklige eller engelskspråklige artister får det korrektiv en konstruktiv kritikk kan gi.” (Aftenposten, 5/12 – 99)

Kritikerne er, til en viss grad, i stand til å ta selvkritikk: Puls-redaktør Arild Rønsen er enig i at kritikerne oppdager ting mye lettere når det er på norsk:

Vi som driver og kritiserer plata har jo også et forhold til engelsk som fremmedspråk. Man slipper igjennom med mye mere tullball på engelsk enn på norsk, rett og slett. Det er jo ikke rart det blir sånn, i og med at både vi som skriver om dette her og utøverne har norsk som morsmål! Det skal mere til før man griper fatt i en engelsk tekst og kritiserer den tekstmessig; delvis fordi det er vanskeligere og delvis fordi du faktisk er på gyngende grunn. Du kan risikere at det er ting som er veldig godt undersøkt, men som kanskje kan virke rart for deg og som du ikke har tid til å sjekke med kollegaene dine om er riktig.

Idealistene ser også på seg selv som kulturbevarere og brenner ofte for at det skal spilles mye mer norskspråklig musikk på radioen. Hans Rotmo, mangeårig forkjemper for og utøver av norskspråklig musikk, er lei av å bli sett på som ”litt utenom det vanlige” fordi han uttrykker seg på norsk: ”Jeg bruker språket mitt. Det er jeg som er normal! Det er de andre som er unormale, de som synger på engelsk, de som importerer alle ting. Jeg tar fatt i lokale tradisjoner, språket mitt, norsk folkemusikk...ikke irsk! (NRK, TV-program om distriktsteater, 15/11 – 00) Han er en av mange idealister som gjør det de kan for å jobbe mot ”det angloamerikanske presset”, i redsel for at Norge i ytterste konsekvens kulturelt skal ende opp som en amerikansk koloni. De frykter at hvis færre og færre gir ut plater på norsk, vil det føre til en litterær nivåsenkning fordi norske låtskriveres engelskkunnskaper er dårligere enn deres norskkunnskaper. Mange mener man bør innføre en minimumskvote av musikk med norske tekster på eteren hver dag og etterlyser mer proteksjonistiske regler i tråd med land som Spania, Canada og Frankrike.

NRK skapte rabalder i norske artistkretser da nye regler ble lansert for det helnorske radioprogrammet ”Norsktoppen” i 1986. Etter at det ble tillatt å sende inn bidrag på engelsk, startet Vidar Lønn-Arnesen opp med programmet ”Norsk på norsk”, forbeholdt norske artister som synger på morsmålet.

I forbindelse med at det ble tillatt å synge på engelsk i den norske Grand Prix-finalen i 1998, uttalte tidligere NRK 2-sjef Stein Roger Bull følgende til Dagbladet (28/2 – 98): ”Syng norsk! I vår tid, med massiv påvirkning utenfra, er det viktig å holde fast på selve bærebjelken i vår kultur, det norske språket. NRK har som kulturinstitusjon et spesielt ansvar for å verne om språket.”

På sin debutplate ”Sylvspente boots”(1992) kom Hallingdal-bandet Hellbillies med en megetsigende programerklæring:

”Ved hjelp av country-musikk, filmer og bøker har vi alle vorte kjende med den amerikanske country-kulturen. Vi kjenner alle klisjéane, men dei er ikkje våre.

Dei er amerikanske klisjéar som skildrar kvardagslivet og tankane til grasrota i Amerika. Det er ein folkekultur, men den er ikkje representativ for norsk folkeliv. Sylvspente Boots prøvar å skapa eit norsk motstykke til denne grasrotkulturen. Musikken og stilen er amerikansk, men tekstane speglar bygdekultur og tradisjonar. Det er lite meningsfylt å syngja om revolverduellar, rodeo-show og typiske amerikanske besteforeldre på norsk. Me kjenner eigentleg betre til småbrukarar, reinsjakt og våre eigne tradisjonar og besteforeldre. Ein sylskarp Fender-gitar kan vel òg nyttast til å understreka ein norsk røyndom!”

Låten ”Spel Jonny, Spel” fra deres siste studioalbum ”Urban Twang” (2001) eksemplifiserer ytterligere deres idealistiske standpunkt:

Spel Jonny, spel! Ta ein te – dudelidei.
 Go Jonny, go! Hey, hey, hey. What did I say?
 Norske poprefreng dei lukte skog og hei.
 Sha-la-lee bee dubi dua.
 Ein poplåt på norsk det æ’kji beine å få te.
 For teksten den bi kritisert og dømt nord og ned.
 Då æ’re lettare med Baby, please don’t go.
 Ell kansi: Wait for me, I love you so.
 Ref.
 Eg æ heilt forelska. Baby can’t you see?
 Eg elska’re pusen, for du æ godjenta mi
 In plain Norwegian: Fallera og falleri
 It sounds so cool to sing sha-la-lee.
 Ref.
 Dei trauste norske orde, dei virke dum og tom
 Men alt med ein engelsk tekst,
 det tåla repetisjon.
 (Aslag Haugen, Lars Håvard Haugen, Arne Moslåttén)

2) *Realistene* er er nært ”ideologisk beslektet” med idealistene, men er mest mot bruk av engelsk av kvalitetshensyn. Vi snakker norsk her i landet. Alle nordmenn forstår norsk. Bruker man engelsk, er man underlegen i utgangspunktet, for det er vanskelig å få det til å høres autentisk ut. Realistene er ofte veldig evnebevisste og hevder at engelske tekster skrevet av nordmenn stort sett ikke holder den standard man bør sette for seg selv og sine utgivelser. Resultatet har lett for å bli pinlig.

Sigbjørn Nedland: ”Det store flertall av norske artister bør likevel være realistiske nok til å innse at deres publikum i all hovedsak består av nordmenn. – Og når nordmenn møtes, kommuniserer de faktisk best på norsk.” (Aftenposten, 5/12, 1999)

Realistene mener ofte at det er meningsløst å syngje på engelsk hvis man ikke har ambisjoner nok eller er flink nok til å slå gjennom i utlandet. I noen tilfeller kan norsk lansering i utlandet bli sett på som å ”sende brød til bakeren”.

3) De med *estetiske* hensyn legger stor vekt på formen og synes det klinger best når norske artister synger på engelsk, så lenge det blir gjort noenlunde overbevisende. Estetikerene kan, i likhet med både idealistene og realistene, være opptatt av kvalitet og

prestasjon. De er generelt opptatt av rocken som estetisk fag, uttrykksform mer enn innhold.

Harald Are Lund ser på det som viktig å benytte seg av de riktige uttrykksmidlene, at f.eks. instrumentene spiller et arrangement som har en viss gjenkjennelsesfaktor:

Det bør ha en viss likhet med du har hørt før å gjøre. Man kan godt snu litt på ting, ta ting litt opp ned osv., men det er viktig at det har en struktur som man kjenner igjen basisformen på. Vokalen må være miksa rett i forhold til musikken utifra de formforutsetninger som eksisterer. (...) Noen har klart å finne en vri som fungerer, og så tar andre også med seg den vrien med seg i sin oppfatning når de skaper musikk. (...) Når mange nok har lært seg å beherske formen, så vil man etter hvert også ha lært seg å beherske språket og vil kunne gjøre det interessant. (...) Jeg har kommet dithen at det ikke er så veldig viktig hva de synger lenger, så lenge formen stemmer.

I motsetning til idealistene og realistene, så vil estetikerne hevde at det faktisk er mange som synger på engelsk i Norge som behersker det rimelig bra, av forskjellige grunner; enten fordi de har lært seg det grundig på egen hånd, eller har bodd lenge i engelskspråklige land. De er generelt oppgitt over folk som prøver å gjøre det til en konsekvent regel at nordmenn ikke kan syng bra engelsk. I følge noen estetikere vil de som velger å kun holde seg til norsk, fort kunne ende opp som provinsielle bakstrebere som får den marginale menigheten de fortjener.

4) *Pragmatikerne* har mye til felles med estetikerne og mener at språkvalg helt og holdent er artistens/låtskriverens egen sak, noe ingen andre har noe med. De er opptatt av at man skal kunne bruke hvilket språk man vil for å nå ut til flest mulig. Dag Ingebrigtsen ser på gleden ved det å få uttrykt noe verbalt som det viktigste: "Jeg synger fordi jeg liker å syng, og språket er uvesentlig så lenge det smaker godt i min munn." I mange sjangre kan det dessuten være helt andre faktorer enn teksten som er sentrale. Mange pragmatikere føler at idealistene og realistene undervurderer nordmenns engelskkunnskaper. Morten Harket anser kritikken som han til tider møter mot det å syng på et språk som ikke er hans morsmål, som helt meningsløs:

"Det er ikke noe annerledes enn å velge å være skulptør framfor det å være maler. Det er bare den drakten du velger å putte tingene i. (...) Det er en helt malplassert kritikk. Her kommer det en artist og velger å gjøre det på engelsk, tysk, fransk eller urdu. Det er helt uinteressant hvorvidt det er det ene eller det andre. Det er uttrykket som kommer ut som er saken. Det er meningsløst å diskutere om det heller burde vært en rød traktor enn en gul, altså!"

Pragmatikerne er individualister; vil man prøve å kommunisere med større deler av jordens befolkning, så er dette helt akseptabelt og forståelig, uansett språkkunnskaper:

"Vi skriver 1999 – snart 2000, godammit! – og ideen om verden som en 'global landsby' er sakte, men sikkert i ferd med å gjøre kloden mindre. Og kulere. At noen kunstnere faktisk velger å henvende seg til jordens vel snart drøyt fem milliarder innbyggere – og ikke bare 'våre egne' fire-og-en-halv million, eller hva det nå er – er ikke bare lett å forsvare, det er svært forståelig. Selv om dette i norsk musikk tilfelle ofte blir med teorien, liksom. Det er lov å drømme om å bli hørt av et internasjonalt publikum. Men det er også lov å faktisk synes at det fungerer

bedre å synge på engelsk. Smak og behag og sånn. At mange norske artister selvfølgelig skriver elendige engelske tekster, er egentlig helt på siden av saken. Saken er denne: Hvor lenge skal disse gretne menneskene få lov til å angripe og forulempe sine kunstnerkolleger på det groveste? På en så meningsløst generaliserende måte? Er det ett felt hvor man bør ha lov til å få gjøre og prøve hva man vil, er det selvfølgelig i kunsten.” (Innlegg i Bergens Tidende, 26/5-99.)

Sluttord

Motivene og holdningene som har blitt presentert i dette innlegget vil bli ytterligere drøftet i min kommende hovedoppgave, som etter planen skal være klar våren 2004. Oppgaven vil bl. a. også inneholde en sosiolingvistisk vinklet historisk framstilling av norsk pop/rock fra starten på midten av 50-tallet fram til i dag.

Referanser

- Trudgill, Peter. 1983. Acts of conflicting identity: The sociolinguistics of British pop-song pronunciation. I: Peter Trudgill, *On Dialect: Social and Geographical Perspectives*, s. 141-160, Blackwell.
- Økland, Einar. 1984. Sweet little sixteen og big bad sixteen. I: Haakon Bull-Hansen (red.), *Rock*, s. 109-124, J.W. Cappelens Forlag.

Vedlegg

Informanter/intervjuobjekter:

- Åge Aleksandersen: artist, låtskriver, tekstforfatter. Bakgrunn i Mads Inc., Tunes, Whoopee Choop, Prudence på 60 og 70 tallet. (8/12 – 98)
- Anne Marie Almedal: vokalist, låtskriver i Velvet Belly. (10/11 – 97)
- Willy Bakken (“Willy B”): forfatter, ”rockesyner”, musikkjournalist, gitarist i Willy B Review og Crowdaddy Simone. (25/11 – 97)
- Ingrid Bjørnov: tekstforfatter, vokalist, komponist i Dollie De Luxe, Which Witch, solo. (11/12 – 97)
- Bjørn Boge: bassist, vokalist, låtskriver, produsent. Har vært med i bl.a. Sunwheels, Youngblood, Jannicke, Chris Candy, Da Vinci, Texas Twisters, Street Legal, Bad Habitz, Bad Sneakers, Vestlandsfanden. (3/11 – 97)
- Martin Caspersen: gitarist, låtskriver, tekstforfatter i bl.a. Z-Off, OCD (Organized Crime Division), the Omen, Quadromachetas, Guttane (aka Syndicate of Swing), Toini & the Tomcats, Phantom, Speed of Sound, Skrujern. (15/5 – 97)
- Anneli Drecker: vokalist, låtskriver, tekstforfatter i Bel Canto. Korist for A-ha, solo. (7/1 – 98)
- Ivar Dyrhaug: tekstforfatter, låtskriver (bl.a. for Lava, Trond Granlund og Dance With a Stranger), lang karriere som programleder i NRK: Grammoforum, Pop 73, Pop 74,

- Pop Special, Ungdommens Radioavis, Halvsju, Zikk Zakk, Pick Up, I.D. Året, Beat For Beat. Har vært direktør for Norsk Plateproduksjon. (22/9 – 98)
- Jan Eggum: artist, låtskriver, tekstforfatter. (3/10 – 97)
- Ole Evenrud: artist, låtskriver, tekstforfatter, produsent, talentspeider (PolyGram). Ble kjent som "Ole I'Dole", senere "Evenrude", på 80-tallet. (4/6 – 97)
- Herodes Falsk: tekstforfatter, låtskriver, stand-up komiker. Var bl.a. Jahn Teigens personlige assistent og tekstsmed på 70- og 80-tallet. (6/10 – 98)
- Trond Graff: tekstforfatter, låtskriver i the Pussycats (60-tallet), Septimus (70-tallet). (3/12 – 97)
- Helge Gaarder: vokalist, låtskriver, tekstforfatter i bl.a. Kjøtt, Circus Modern, Geitost, Montasje. Jobber i dag for Rikskonsertene. (5/11 – 97)
- Morten Harket: vokalist, låtskriver i A-ha/solo. (15/10 – 97)
- Thor Rune Haugen: musikkjournalist (bl. a. Puls og Nye Takter), "plateprater" med egne program på NRK (1001 Watt, Rockpeil, Riff '88, Riff '89), manager. (14/10 – 97)
- Dag Ingebrigtsen: artist, låtskriver, tekstforfatter i bl.a. Burn, Subway Suck, The Kids, TNT, Tindrum, the Travelling Trønders, solo. (E-mail, 10/11 – 97)
- Kjartan Kristiansen: gitarist, låtskriver, tekstforfatter i bl.a. Wannskrækk og Dum Dum Boys. (29/10 – 97)
- Jørn Lande: vokalist, låtskriver, tekstforfatter i bl. a. Hydra, Vagabond, Snakes, Ark, Yngwie Malmsteen, Mundanus Imperium, Jorn, Masterplan, Uli Jon Roth, Millennium, Thunderlords, Beyond Twilight, Nostradamus. (15/3 – 97)
- Kim Ljung: bassist, låtskriver, tekstforfatter i Seigmen og Zeromancer. (3/12 – 97)
- Harald Are Lund: "radioprater", produsent for NRK siden 1968, i bl.a. Platespiller'n, Blå Minutter, Grammoforum, Grå Minutter, Regnbuen, Radioskopet, Musikk Under Stjernene, Kveldsrocken, Nattrocken, Piggtrådpaviljongen, Råttågått, Roxrevyen, HAL9000. Har skrevet tekster for Junipher Greene, norsk "progressivt" rockeband, på 70-tallet. (10/12 – 97)
- Terje Mosnes: tekstforfatter, oversetter, musikkjournalist (Dagbladet). (22/12 – 97)
- Bjørn Müller: vokalist, tekstforfatter i bl.a. Backstreet Girls, Schweinhund, Speed of Sound, Z-Off, Easterbunnies. (20/5 – 97)
- Håvard Rem: forfatter, lyriker, oversetter, låtskriver (for bl.a. Morten Harket). (21/8 – 97)
- Arild Rønsen: musikkjournalist, redaktør (Puls) med bakgrunn som musiker (bl.a. i Oslo XI) på 70- og 80-tallet. Drev Oslo Rockeklubb i 1983-84. (28/10 – 97)
- Claudia Scott: (tospråklig) artist, låtskriver. (E-mail, 20/11 – 97)
- Tom Skjeklesæther: musikkjournalist, redaktør (Beat), manager. (8/12 – 97)
- Hans Olaf Solli: vokalist i Sons of Angels, Psycho Motel, 21 Guns, solo. Har vært inne i bildet som vokalistkandidat både for Mötley Crüe (USA) og Iron Maiden (UK). (10/3 – 97)
- Ronnie Le Tekrø: gitarist, låtskriver, produsent i TNT, Vagabond, Bad Habitz. (13/2 – 97)
- Line Torstensen: artist, låtskriver, tekstforfatter (3/2 – 98)

Omfanget av moderne importord i nordiske aviser

Endre Brunstad

Bergen

Innleiing

Denne artikkelen vil gjere greie for eit pågåande forskingsprosjekt der målet er å samanlikne omfanget av moderne importord i skriftspråka i Norden. Det er her tale om importord som er komne inn i perioden etter 1945, og om å talfeste frekvensen av desse orda. Kjeldematerialet er løpande avistekstar frå Noreg, Sverige, Finland, Danmark, Færøyane og Island.

Når vi gjer ei samanlikning, er det òg eit mål å få fram nokre generelle sider ved importordprosessen, og vi er interesserte i kva *retning* språk- og kulturpåverknaden går i. I den samanhengen vil prosjektet fokusere på fem problemstillingar med generaliserande siktemål:

1. Kva språk kjem importorda frå? Vi veit alt at engelsk er hovudleverandøren av moderne importord. Det er samtidig relevant å få identifisert andre aktuelle långivarar (t.d. tysk, fransk og spansk), og i kva samanhengar det kjem lån frå andre språk.
2. Korleis fordeler omfanget av importord seg i ulike emneområde i avisene (underholding, sport, kultur, lokalstoff, ungdomsstoff etc.)? Her er vi ute etter pragmatiske og kontekstuelle opplysningar.
3. Korleis er fordelinga av importord i ulike avistypar? Her er det relevant å skilje mellom hovudstadsaviser, regionaviser og lokalaviser, og mellom abonnementsaviser og laussalsaviser. Også ved denne problemstillinga er vi ute etter pragmatiske og kontekstuelle opplysningar. I tillegg kan ein kanskje få fram eventuelle ulikskapar mellom by og land og mellom regionar.
4. Korleis har omfanget og fordelinga av importord utvikla seg i etterkrigstida? Målet er her å få meir kunnskap om utviklingstrekk i avisspråket generelt, og om det i den samanhengen er ein del ulikskapar mellom dei ulike nordiske språksamfunna. Såleis vil prosjektet velje aviser frå to år, 1975 og 2000, og gjere ei jamføring mellom desse to åra.
5. Kva likskapar og ulikskapar er der mellom dei ulike skriftspråka i Norden når det gjeld omfang og fordeling av importord? Kva språk har minst og kva språk har mest importord? Her er vi direkte inne på den nordiske samanlikninga.

I denne artikkelen skal vi setje fokus på bakgrunnen for prosjektet, og kva framgangsmåtar som vert valde. Men før vi kjem så langt, skal vi gå litt nærmare inn på tidlegare forskning på omfanget av importord i Norden.

Eksisterande forskning

På 1980- og 1990-talet vart det i fleire nordiske språksamfunn sett i gang forskingsprosjekt om omfanget av importord (fyrst og fremst frå engelsk), og desse prosjekta tok utgangspunkt i løpande tekstar.¹ Framgangsmåten var då å telje alle orda som fanst i tekstane, registrere alle importorda, og rekne ut omfanget av importord i høve til det totale talet på ord. I desse undersøkingane ser vi ein del interessante tendensar.

Svensk

Ei av dei fyrste omfattande undersøkingane vart gjort av Magnus Ljung, og er presentert i *Lam anka – ett måste?* (1985) og *Skinheads, hackers & lama ankor* (1988). Ljung tok utgangspunktet i eit korpus på kring 500 000 ord henta frå aviser og tidsskrift i 1983 og 1984. Han inkluderte berre nyare direkte lån, dvs. ordformer som ikkje var registrerte i *Svenska Akademiens Ordlista* frå 1973 og tidlegare. Ljung kom fram til eit gjennomsnitt på 4,24 engelske importord per 1000 ord. Frekvensen varierte etter sjanger og teksttype: I datablad var der eit snitt på 19,3 engelske ord per 1000 ord. I allmennskrifter var talet så lågt som 1,88 ord per 1000 ord. I avistekstar var engelskfrekvensen 3,3 av 1000 ord.

Judith-Ann Chrystal har i avhandlinga *Engelskan i svensk dagspress* (1988) granska 48 aviser frå heile Sverige i 1984. I desse avisene finn ho 2,5 engelske importord for kvar 1000 ord (dvs. 1,3 ord per 1000 ord i redaksjonell tekst og 5,9 ord per 1000 ord i reklame-tekst). Chrystal har sett *Svenska Akademiens Ordlista* frå 1950 som grense. At hennar tal så er lågare enn Ljungs tal, forklarar ho mellom anna med at Ljung har konsentrert seg om storbyavisene.

Chrystal skil mellom ulike område både for redaksjonelt stoff og annonsestoff. Dei tre områda med flest engelske importord i redaksjonell tekst er *underhaldning*, *sport* og *allmennreportasjar*. (Dei utgjer 44% av redaksjonsstoffet og har 70% av alle engelske importorda.) Dei tre områda med flest engelske lån i annonsetekstane er *bil/båt*, *underhaldning* og *teknikk*. (Dei har der til saman 62% av alle engelske importorda.)

Kristina Jämtelid har i *Engelska lånnord förr och nu* (1996) jamført avistekstar frå åra 1965 og 1995 innanfor emneområda teater, film og musikk. Studien viser at der på tretti år har skjedd ein liten auke i talet på importord, t.d. har talet på direkte lån gått frå 8 til 12 per tusen. (Jämtelid viser ein interessant skilnad i at dei engelske låna i 1965 i større grad vart markerte metaspråkleg eller gjennom forsøk på omsetjingar [s. 28]. I 1995 merker ein ikkje så lett at det er tale om eit engelsk lån.)

Finlandssvensk

Finlandssvensk er granska mellom anna av Judith-Ann Chrystal (1988). Det viser seg at dei finlandssvenske avisene hadde færre engelske lån enn dei sverigesvenske, nemleg 1 av 1000 ord (s. 180). Verdt å merke seg er at mange ordformer som i sverigesvensk kom som direkte lån, vart omsetjingslån i finlandssvensk (s. 186). Den sistnemnde tendensen kjem òg fram i Christina Melin-Köpiläs doktoravhandling *Om normer och normkonflikter i finlandssvenskan* (1996). Finlandssvensken tek i fylgje Melin-Köpilä over den finske tradisjonen med omsetjingslån for engelske ord (og omset så frå finsk igjen).

Dansk

I dansk er innslaget av engelske importord dokumentert av Sørensen (1973, 1995). Ei av

dei fyrste statistiske bearbeidingane av eit tekstmateriale er gjort av Lars Brink (1988), og han fann mellom 0,1% og 0,2% direkte importord i utvalde tekstprøver (kvar på 200 ord) frå ulike sjangrar. Pia Jarvad har i *Nye ord – hvorfor og hvordan* (1995:108 f) gjort ei stikkprøve på over 100 000 ord i 13 danske bøker skrivne på 1980- og 1990-talet, og der viser det seg å vere ein gjennomsnittleg del av engelske ord på kring 2 av 1000 ord. Det er i samsvar med tendensen elles i Skandinavia. I ei anna gransking har Jarvad, etter mønster av Gellerstam (1973), dessutan nytta *Dansk frekvensordbog* (Bergenholtz 1989), som dekkjer perioden 1987 til 1988, som kjelde. Ho har teke føre seg dei 5000 mest frekvente orda, dei som dekkjer kring 80 % av ordbruken, og funne at 33 av desse er direkte engelske lån (dvs. 8 av 1000 ord).

Norsk

I Noreg kom det i samband med prosjektet *Engelsk i norsk språk og samfunn* (Institutt for britiske og amerikanske studiar, Universitetet i Oslo) ein del hovudfagsoppgåver i engelsk. Ingrid Ann Devenish (1990) har undersøkt poppspaltene i *Aftenposten*, *Arbeiderbladet* og *VG*, Inger Valberg (1990) har undersøkt motestoff i osloaviser og vekeblad, og Grethe Grønli (1990) har undersøkt reklamespråk i *Aftenposten* og *A-magasinet*. Det handlar her om direkte engelske importord, og frekvensen av desse utgjer mellom 12 per 1000 ord (Valberg) og 23 per 1000 ord (Devenish). Grethe Grønli har i si oppgåve vist til at det i perioden frå 1969 til 1989 har skjedd ei dobling i talet på direkte engelske lån i annonsetekstane. Når ein tek omsyn til at det samla annonsevolumet har auka, vert også det samla talet på anglisismar høgare (jf. Johansson 1992:78).

Det må understrekast at desse hovudfagsoppgåvene tek føre seg spesielle tekstemne der ein veit at talet på anglisismar er høgt. Tala er såleis ikkje heilt representative for norsk språk ”som heilskap” i høve til dei andre skandinaviske språka.

Seinare har Hanne K. Johannessen (1999) undersøkt tekstar frå Luftfartsverket, og funne i gjennomsnitt 21 engelske importord pr. 1000 ord. Kobberstad (1999) har samanlikna fotballspalter i *Aftenposten* og *Dagbladet* frå tre år, 1938, 1968 og 1998, og sidan han inkluderer både eldre og nyare lån, får han eit ganske høg tal på importorda, 19,2 per 1000 ord. Påfallande er det kanskje at der er fleire importord i den konservative *Aftenposten* enn tabloidavisa *Dagbladet*, men det forklarar Kobberstad med at *Aftenposten* er meir fokusert på det saklege ved fotballspelet, ved teknikkar og handlingar, og at desse oftare har ei engelsk nemning.

I skjønnlitteraturen er talet på anglisismar lågt. I Anne Kristin Eriksen (1992) si hovudfagsoppgåve vert det på grunnlag av ti nyare norske romanar og noveller i krimsjangeren kome fram til eit snitt på 1,9 lån per 1000 ord.

Færøysk

I færøysk har ein inga frekvensgransking basert på løpande tekstar. Ulla Clauséns *Nyord i færøiskan* (1978) og Tórður Jóansson si doktoravhandling *English loanwords in Faroese* (1997) er døme på leksikografiske arbeid vinkla mellom anna mot importord, men desse har inga statistisk testing.

Finsk

Noka statistisk testing finst, såvidt eg veit, heller ikkje for finsk. Engelskpåverknad på finsk er granska av fleire, men ikkje ut frå dei nemnde problemstillingane.

Islandsk

For islandsk har Ásta Svavarsdóttir (2002) gjort ei gransking av engelske importord. Ho har teke utgangspunkt i løpande tekstar (frå innanriks-artiklar) i den største avisa på Island. Av til saman 65 000 ord er 220 engelske importord, dvs. 3 per 1000 ord. Eit såpass høgt tal (jamført med t.d. granskingane i Sverige) skuldast mellom anna kriteria som er lagde til grunn: Både eldre og yngre lån frå engelsk er tekne med. I tillegg har Ásta Svavarsdóttir inkludert namn (t.d. *Bill Clinton*, *American Beauty*) og kodeveksling. Ut frå same kriteria kjem ho i ein studie av dagbøker (med 77633 ord) fram til at om lag 8 av 1000 ord er av engelsk opphav.

Generelt om undersøkingane

Undersøkingane som her er nemnde, gir verdfull innsikt, ikkje minst om fordelinga av anglisismar i høve til emne, og om stilistiske og pragmatiske aspekt. Vi ”veit” i dag at der t.d. er større innslag av engelske importord i stoffområde som har med underhaldning, mote, sport og teknikk å gjere, og at bruken er knytt til ulike pragmatiske funksjonar der språkkulturelle verdiar, haldningar og orientering kjem til uttrykk.

Samtidig er det ut frå den eksisterande forskinga vanskeleg å gi klare svar på kva for eitt av dei skandinaviske språka som har størst eller minst omfang av importord. Kriteria for frekvensmåling er ulike, likeins kan kriteria for kva lån ein inkluderer, og korleis ein klassifiserer desse, variere. Der er også avgrensingar og ulikskapar som gjeld val av teksttypar, sjangrar og kontekstar. Omfanget av tekstmaterialet er også ulikt. Samla sett er dermed undersøkingane ikkje stringente nok til å brukast som grunnlag for nordiske jamføringar.

Prosjektet Moderne importord i språka i Norden

Ei komparativ undersøking må take føre seg eit spesifikt utval av domene eller innhalds-område og deretter skilje mellom ulike sjangrar innanfor kvart av domena. På det grunnlaget kan ein så gjere jamføringar. Det er ei slik komparativ undersøking vi arbeider med i prosjektet *Moderne importord i språka i Norden*.

Prosjektet er initiert av Nordisk språkråd, og involverer forskarar frå alle dei aktuelle språksamfunna. Skriftspråka som skal granskast er norsk (både bokmål og nynorsk), svensk, finlandssvensk, dansk, finsk, islandsk og færøysk.² Grønlandsk og samisk vert, etter samråd med dei respektive språknemndene, ikkje inkluderte i studien.³

Kjeldegrunnlaget er aviser frå dei same dagane i dei ulike språka, og avisene skal ha ein nokolunde lik profil, dvs. abonnementsavis, tabloidavis, stor regionavis og lokalavis. Der er fleire grunnar til å bruke nettopp aviser som kjeldemateriale. Aviser dekkjer for det fyrste ulike emneområde: underhaldning, sport, kultur, politikk, livsstil etc. Også ulike sjangrar og ulike stilartar er representerte, dessutan finn vi også annonsstoff. Ved val av aviser set vi òg grenser mot fagspråket. Aviser er dessutan relativt lette å få tak i.

Det er vidare verdt å streke under at dette prosjektet fokuserer på importord generelt, ikkje berre på anglisismar. Dermed får vi mellom anna fram importorda frå spansk (*tor-tillas*), italiensk (*pasta*) og meir ”eksotiske” språk (*karaoke*, *kebab*) som har kome inn gjennom matvegen dei siste tiåra. I tillegg kjem internasjonalsmar med, t.d. prefiksa *hyper-*, *in-*, *inter-*, *makro-*, *maxi-*, *mega-*, *mikro-*, *mini-*, *mono-*, *non-*, *post-*, *super-* og *ultra-*, som alle har vore involverte i fleire av importorda frå engelsk.

Når undersøkinga tek føre seg aviser frå to år, 1975 og 2000, er det rimeleg å forvente at det i 2000 vil vere fleire importord. Poenget er likevel ikkje så banalt som å påpeike ein generell auke, men å vurdere utviklingstrekk i bruken av importorda, og korleis utviklinga fordeler seg mellom ulike sjangrar, emneområde, aviser og språk. Her er det viktig å sjå på fordelinga mellom ulike sjangrar (t.d. mellom notis, nyhendeartikkel, intervju, kommentar etc.) og mellom ulike emneområde (t.d. sport, utanriks, lokal, kriminal, kultur etc.). Som bieffekt kan denne vinklinga også ha medieanalytisk interesse, i alle fall dersom ho får fram ulikskapar i aviskultur mellom dei nordiske språksamfunna.

Ei felle ein lett kan hamne i, er å operere med så vide kategoriar som t.d. ”ungdomsstoff” og ”vaksent stoff”. At det er ei felle, har Harriet Sharp (2001) vist. Ho har samanlikna bruk av importord og kodeveksling i eit uformelt ungdomsmiljø (ungdom mellom 19 og 25 år frå ulike delar av Sverige) med eit forretningsmiljø prega av mellomaldrande menn. Det viser seg at den sistnemnde gruppa hadde langt meir kodeveksling til engelsk enn ungdomen. Det illustrerer at alder ikkje er ein avgjerande faktor, og at ein må trekkje inn fleire fleire kontekstuelle aspekt.

Metodiske utfordringar

At undersøkinga berre inkluderer *moderne* importord, dvs. ord som er registrerte etter 1945, er basert på målet om å få meir kunnskap om *låneprosessane* i dag. Samtidig inneber ei slik avgrensing ein del problem og utfordringar.

Vi har for det fyrste aktualitetsproblemet: Ord som er komne inn før andre verdskrigen, t.d. *keeper*, *dobbeltsculler* og *service*, er også i dag aktuelle i språkdebatten. Det har mellom anna vist seg i samband med spørsmålet om nasjonalisering av skrivemåten (ved ord som *service* og *sightseeing*) eller ved spørsmål om avløyarord.

Dernest har vi komparasjonsproblemet: Tidsavgrensing gjer at ein kan misse jamføringsgrunnlaget med ein del andre frekvensundersøkingar (og som har inkludert importord frå før 1945). At til dømes mesteparten av den engelske fotballterminologien (som kom inn i ordbøkene før andre verdskrigen) ikkje vert teken med, gjer at frekvensen av importord truleg vil verte lågare enn i fleire andre studiar. Samtidig har den kanskje viktigaste omfangsgranskninga (Chrystal 1988) berre teke med importord frå perioden etter 1945. Det må òg poengterast at mange av dei andre undersøkingane ikkje fylgjer dei same kriteria for å definere importord, slik at komparasjonen med desse vil i alle tilfelle ha vore avgrensa.

For det tredje er der aldersbestemningsproblemet: Der må veljast mest mogleg objektive kriterium for å skilje mellom ord frå perioden *før* andre verdskrigen og ord som kom i perioden *etter*. Ein mogleg grensemarkør er ordbøker. Chrystal valde t.d. SAOL 9 (1950): Engelske ord som eksisterte der, oppfatta ho som etablerte, og dermed som uaktuelle for hennar studie av nyare anglisismar i svensk. For dansk er *Retskrivningsordbog* (1955) ein mogleg grensemarkør. For norsk kan *Norsk riksmålsordbok I–IV* (1937–57) danne ei grense. Ulempa er at ordbøkene for dei ulike språka i Norden er redigerte ut frå ulike ekserperingsprinsipp og ulik normeringspolitikk, og dermed er dei ikkje heilt samanliknelege. Ein anna mogleg grensemarkør er nyordbøker, men heller ikkje her er tilfanget heilt samanlikneleg. Løysinga i dette prosjektet har vore ganske pragmatisk, nemleg å konferere ulike kjelder for fastsetjing av kronologi, dvs. både ordbøker, nyord-

bøker og eksisterande forskning om lånord. Det vert så gjort grundigare undersøkingar i dei tilfella det er tvil. For islandsk og færøysk må ein take særlege omsyn.

Eit fjerde problem gjeld ny tyding for ord som vart etablerte i perioden før 1945/1955. Chrystal (1988:31) nemner dømet med *pacemaker* som ho vel å handsame som nytt direktelån. Eit anna døme er *obstruksjon* som har eksistert som latinsk importord i norsk, men fått ei ny tyding via engelsk gjennom fotballterminologien (jf. Kobberstad 1999:12). Denne studien vil fylgje Chrystal sin praksis med å tolke nytydingar som *nye* ord.⁴

I tillegg kjem kjeldeproblema. Eitt moment er at jamvel med eit såpass uniformt kjeldemateriale som aviser vil der vere ulikskapar mellom språksamfunna: For det fyrste skil avisstrukturen seg frå land til land, med ulik vektlegging av t.d. kulturstoff og distriktsstoff. For det andre har ei avis ofte fokus på visse emne på spesielle dagar, mellom anna gjennom bilag. Denne bilagsfordelinga kan ymse (t.d. har *Bergens Tidende* hatt utelivsbilaget *Tid og sted* på torsdagar, medan *Dagbladet* har hatt sitt utelivsbilag på fredagar, likeins har norske aviser hatt eigedomsbilag på fredagar, medan det i andre land ofte er på sundagar). Dersom målet er å få eit relativt representativt utval av emneområde, bør ein unngå ei skeivfordeling. Ein kan likevel ikkje take det målet altfor bokstaveleg. Ein måtte då ha eit langt større utval av aviser, og det ville ha sprengt tidsrammene for undersøkinga.

Ei meir metodisk utfordring er knytt til bruken av *namn*. Det vanlege i frekvensgranskningar er at ein utelet namn. *Coca Cola*, *Seven Eleven* og *Monica's hairdesign* (frisørsalong i Bergen) er vanlegvis ikkje rekna med i oppteljingar. Grunngevinga er at namn ikkje kan klassifiserast som ord, og at namn har avgrensa innverknad på det lingvistiske nivået (jf. Chrystal 1988:18). Utelatinga er likevel problematisk, mellom anna av di i det totale omfanget av ord, dvs. det ein bruker som grunnlag for å måle prosent eller promille med importord, inkluderer ein også som oftast namn. Her har vi altså ei potensiell feilkjelde. Denne treng rett nok ikkje å vere så stor. Dersom vi tenkjer oss eit snitt på 20% namn i kvar tekst, vil ein anglisismedel på 2,5 per 1000 ord stige til 3,1, dersom vi ekskluderer namna. Er engelskdelen 19 per 1000 vert han i det tilfellet 23 per 1000. Det er samtidig grunn til å tru at vi nettopp i namneinventaret finn ein god del utanlandske former, og dersom ein hadde inkludert namna, kunne talet på importord ha stige.

Metodisk utfordrande er òg innslaga med *kodeveksling*. Ei setning som t.d. "Love is in the air" i ein norsk reklametekst for mobiltelefonar (frå *Dagbladet* 7. april 2000) må (slik eg ser det) klassifiserast som kodeveksling, og det vil i praksis seie at *heile setninga* vert registrert som eitt importord. Eit anna døme har vi frå ein reklametekst for *Max-Bar kjekssjokolade* (også *Dagbladet* 7. april 2000) der heile reklameteksten er på engelsk, medan konteksten er norsk (reklame for norsk produkt i norsk avis). Det einaste som ikkje er på engelsk, er ordet *kjekssjokolade* (som vert nemnt saman med *Max-Bar* fleire gonger). Er teksten så i det tilfellet på engelsk eller norsk? Her er løysinga å klassifisere alle setningane med engelsk som kodeveksling. Alternativet, å registrere dei ulike engelske orda som individuelle importord, vert ikkje rett, av di ord som *your* og *can* ikkje har funksjon som importord her. Poenget er at tekstblokka med engelsk vert brukt stilistisk som del av ein tenkt monolog frå ein utanlandsk person.

Der er fleire metodiske utfordringar knytte til studien, dei som er nemnde her får sjåast på som illustrasjonar av desse.

Inneber importord noko problem?

I løpet av dei seinare åra har det språkpolitiske fokuset generelt skifta. Dei språkpolitiske organa i dei ulike nordiske landa er vortne mindre opptekne av korpuspåverknad, og meir opptekne av domenetap og *statusen* for nordiske språk i høve til engelsk. Det har mellom anna kome til uttrykk i den svenske utgreiinga *Mål i mun* (2002). Færre oppfattar omfanget av importord *isolert sett* som noko stort problem.

Ut frå dei undersøkingane som alt finst, er det då heller ikkje noko som tyder på at dei nordiske språka er *truga* av importord. I staden kan det vere grunn til å peike på dei *moglegheitene* som importord gir til å drive språkleg eksperimentering.

Det vil likevel ikkje seie det same som at spørsmålet om omfanget av importord er uaktuelt eller uproblematisk. Men andre problemstillingar står i fokus, t.d. samanhengen mellom importord og kontekst, funksjon, formell tilpassing til heimespråket, bruk i spesielle emneområde og sjangrar. Derfor vil ein studie av importordomfanget tene mange ulike føremål og interesser.

Notar

1. I tillegg til studiane av løpande tekstar har ein i Norden ein tradisjon for meir leksikografisk orienterte omfangsgranskingar. Då har ein gjerne teke utgangspunkt i nyord-samlingar og ordbøker, og vurdert importordomfanget i høve til det totale ordtilfanget (jf. Gundersen 1990, Jarvad 1995 og Sandøy 2000). Denne framgangsmåten kan òg få fram interessante tendensar, men har avgrensa verdi for kunnskapen om faktisk språkbruk. Ordbøker er nemleg redigerte på ulike puristiske grunnlag, og er såleis ikkje heilt samanliknbare. Dessutan kan ei ordbok aldri få med seg alle orda som er i bruk. I ordbøkene vil der særleg vere eit etterslep i høve til importord.
2. At finlandssvensk skal granskast separat, tyder ikkje at finlandssvensken vert oppfatta som eige språk i høve til sverigesvensk (som her vert kalla 'svensk'). Utgangspunkt er heller at at finlandssvensk vert brukt i eit anna språksamfunn, og dermed vert dei sosiolingvistiske utfordringane ulike.
3. Årsaka til utelatinga er for det fyrste praktiske omsyn, t.d. problemet med å skaffe relevant kjeldemateriale for komparasjon, og for det andre at spørsmålet om moderne importord ikkje har like stor aktualitet i desse språksamfunna. Andre språkpolitiske og sosiolingvistiske spørsmål vert oppfatta som langt meir prekære.
4. Ikkje alle nydanningar/tydingsforskyvingar av eldre importord vert registrerte, der- som desse inneheld ordstoff som kan seiast å ha vorte "heimleg" etter 1945; det gjeld t.d. den nye tydinga av *urbanisme*.

Referansar

- Ásta Svavarsdóttir. 2002. English borrowings in spoken and written Icelandic. Innlegg ved konferansen Globe 2002, Warszawa 19.–21. september 2002.
- Bergenholtz, Henning. 1992. *Dansk frekvensordbok*. København: Gads Forlag.
- Brink, Lars. 1988. Nordens folkesprog i fare? I: *Nyt fra Sprognævnet* 4. København, 4–7. (Også prenta i Jørgensen 1991, 107–110.)
- Chrystal, Judith-Ann. 1988. *Engelskan i svensk dagspress*. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 74. Stockholm: Esselte Studium.

- Clausén, Ulla. 1978. *Nyord i färöiskan. Ett bidrag till belysning av språksituationen på Färöerna*. Stockholm studies in Scandinavian philology. New series 14. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Eriksen, Anne Kristin. 1992. *English loanwords in some recent Norwegian novels*. Upublisert hovudfagsavhandling i engelsk språkvitenskap. Oslo: Institutt for britiske og amerikanske studiar, Universitetet i Oslo.
- Gellerstam, Martin. 1986. Engelskinspirerad svenska i översättningar. I: *Språkvård 1*, 11–14.
- Graedler, Anne-Line og Stig Johansson. 1997. *Anglisismeordboka. Engelske lånord i norsk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grønli, Grethe. 1990. *The influence of English on Norwegian advertising*. Upublisert hovudfagsavhandling i engelsk. Oslo: Institutt for britiske og amerikanske studiar, Universitetet i Oslo.
- Gundersen, Dag. 1990. Norwegian lexicography. I: Hausmann, Franz Josef et al. *Dictionaries. An international encyclopedia of lexicography*. 2. volume. Berlin: de Gruyter, 1923–1928.
- Jarvad, Pia. 1995. *Nye ord – hvorfor og hvordan?* København: Gyldendal.
- Jarvad, Pia. 1999a. *Nye Ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955–1998*. København: Gyldendal.
- Jarvad, Pia. 1999b. Den engelske påvirknings art og mængde. I: Davidsen-Nielsen, Niels et al. (red.), *Engelsk eller ikke engelsk? That is the question*. København: Gyldendal, 103–118.
- Jóansson, Torður. 1997. *English loanwords in Faroese*. A thesis presented for the degree of Doctor of Philosophy at the University of Aberdeen. Aberdeen: Department of English, University of Aberdeen.
- Johannessen, Hanne K. 1999. *On the Role of English in Norwegian Civil Aviation Administration*. Upublisert hovudfagsavhandling i engelsk. Oslo: Institutt for britiske og amerikanske studiar, Universitetet i Oslo.
- Johansson, Stig. 1992. Engelsk – et *must* i norsk? On the Role of English in Norwegian language and Society. I: Olsen, Anne Marie Langvall og Aud Marit Simensen (red.), *Om språk og utdanning*. Festskrift til Eva Sivertsen. Oslo: Universitetsforlaget, 65–84.
- Jämtelid, Kristina. 1996. Engelska lånord förr och nu. En jämförande studie av tidningsartiklar från 1965 och 1995. TeFa nr. 15. Uppsala: Uppsala universitet.
- Kobberstad, Nils. 1999. *The influence of English on Norwegian in the football columns*. Upublisert hovudfagsavhandling i engelsk. Oslo: Institutt for britiske og amerikanske studiar, Universitetet i Oslo.
- Ljung, Magnus. 1985. *Lam anka – ett måste?* En undersökning av engelskan i svenskan, dess mottagande och spridning. EIS Report No. 8. Stockholm: Department of English, Stockholms universitet.
- Ljung, Magnus. 1988. *Skinheads, hackers & lama ankor*. Engelskan i 80-talets svenska. Stockholm: Bokförlaget Trevi.
- Melin-Köpilä, Christina. 1996. *Om normer och normkonflikter i finlandssvenskan*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 41. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Sandøy, Helge. 2000. *Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk*. Oslo: Cappelen og LNU.

- Sharp, Harriet. 2001. *English in Spoken Swedish. A Corpus Study of Two Discourse Domains*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Mål i mun. 2002. Förslag til handlingsprogram för svenska språket. SOU 2002:27. Internett: www.spraknamnden.se/SSN/handl.html.
- Sørensen, Knud 1973. *Engelske lån i dansk*. Dansk Sprognævns skrifter 8. København: Dansk Sprognævn.
- Sørensen, Knud. 1997. *A Dictionary of Anglicisms in Danish*. Historisk-filosofiske skrifter 18. København: Det Kongelige Danske Videnskabers Selskab.
- Valberg, Inger. 1990. "The perfect look". *A study of the influence of English on Norwegian in the area of fashion and beauty*. Upublisert hovudfagsavhandling i engelsk. Oslo: Institutt for britiske og amerikanske studiar, Universitetet i Oslo.

Ordsmedar i arbeid

Engelsk eller ikke engelsk – *is that the question ?*

Stig Johansson

Oslo

1. Ett nytt ord kommer in

För några dagar sedan blev den tvivelaktiga nya leken *streetracing* beskriven på förstasidan i *Aftenposten*:

Gaterace. I opptil 250 km/t gjør de unge bilførerne vanlige veier til sine racerbaner. Etterpå legger de skrytevideoer ut på Internett. Politiet er i villrede, og vet ikke hva de skal gjøre. [...] *Streetracing*, på norsk må det bli *gaterace*, kalles fenomenet den unge sjåføren og mange andre er del av over hele landet. Miljøet, som bruker store deler av sin tid og penger på å mekke frem fartsuhyrer, har ifølge Arild Dyrkorn eksplodert de siste to-tre årene i hele Skandinavia. Han er journalist i bilblader, og en del av *streetracing*miljøet. (*Aftenposten* 7.10.02)

Redan nästa dag tog *Aftenpostens* tecknare Inge Grødum upp ordet i en kommentar till den norska budgetdebatten. I hans karikatyrteckning ser vi hur kungen och kronprinsen i Fremskrittspartiet och den nye medlemmen, rallycrossföraren Martin Schanche, håller på att köra förbi en bekymrad statsminister Bondevik.

Exemplet visar hur fort ett nytt ord kan sprida sig. Det visar också hur en språkmedveten journalist kan föreslå en norsk beteckning: *gaterace* (intressant nog innehåller detta ordet det gamla engelska lånet *race*). Men förhoppningsvis försvinner snart både ordet och den livsfarliga leken.

2. Projektet "Engelsk i norsk språk og samfunn"

I många år läste jag texter på detta sättet, både tidningar och andra texter, och samlade in ett stort material. Det blev utgångspunkten för projektet "Engelsk i norsk språk og samfunn". Meningen med projektet var att se på vad som sker med de två språken som är i kontakt: Vilka engelska element tas upp? Hur förändras de i form, betydelse och bruk? Vad sker med det mottagande språket, norskan? Hur kan vi förklara utvecklingen?

Jag hade glädjen att få duktiga studenter vid min sida. Ett ganska stort antal hovedfagsstudenter har skrivit hovedfagsoppgaver om olika sidor av utvecklingen. Framför allt fick jag en duktig doktorand, Anne-Line Graedler, som skrev sin doktorsavhandling om anpassningen av engelska lånord (Graedler 1998). Tillsammans har vi också skrivit en ordbok, *Anglisme-ordboka* (1997), och en helt ny bok där vi sammanfattar resultaten från vår verksamhet: *Rocka, hipt og snacksy. Om engelsk i norsk språk og samfunn* (Johansson & Graedler 2002).

Givetvis är vi inte de enda som har varit upptagna av saken. Redan 1945 publicerade Aasta Stene sin bok om *English Loan-words in Modern Norwegian: A Study of Linguistic Borrowing in the Process* (Stene 1945). Men bortsett från Stenes arbete har det – fram till de allra sista åren – i huvudsak varit fråga om kortare arbeten, speciellt artiklar där det engelska inflytandet diskuteras från ett språkvårdsperspektiv. Vår projekt var tänkt som ett *deskriptivt* projekt. Det var inte för att vi menade att språkvårdsperspektivet var oviktigt, men för att en kartläggning borde vara en förutsättning för en meningsfull debatt.

I den nya boken där vi sammanfattar resultaten av vårt projekt blev det naturligt att inte bara beskriva utvecklingen, men också diskutera konsekvenserna av det engelska inflytandet. En fråga som vi tar upp är förhållandet mellan lånord, eller importord, och norska avlösarord. Det är det som jag har fått i uppdrag att diskutera här. Jag är medveten om att jag – för att använda ett engelskt uttryck – ”stick my neck out”, eller – för att använda ett norskt uttryck – ”stiller meg laglig til for hogg”.

3. Norsk språkråds arbete med avlösarord

Det pågår ett viktigt arbete med avlösarord under ledningen av Norsk språkråd. Två initiativ är den elektroniska diskussionsgruppen Ordsmia (<http://www.sprakrad.no/ordsmia.htm>) och den nya Ordlabben som har etablerats i samarbete med Dagbladet i tidningens nätutgåva (www.dagbladet.no/kunnskap/ordlabben). Senare kommer andra att tala i detalj om Ordsmia. Jag vill bara understryka att jag har stor sympati för arbetet, även om jag kommer att framföra en del kritiska synpunkter.

4. Se på språket

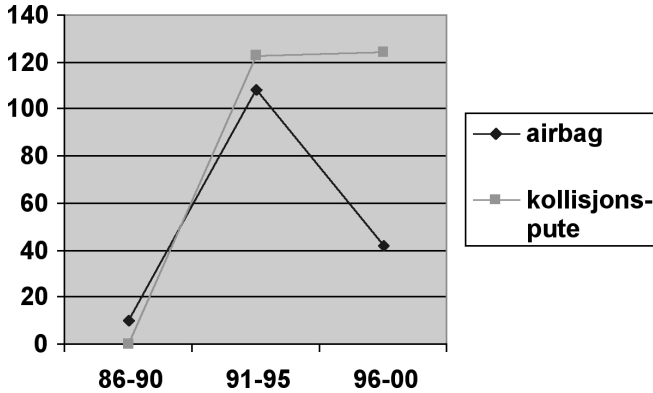
Min grundhållning som språkforskare är: se på språket! Hur används språket? Det borde vara en självklar fråga för en lingvist, men alla som känner till modern språkvetenskap vet att det inte nödvändigtvis är så. Min första kritiska synpunkt när det gäller diskussionen av avlösarord i Norge, som jag uppfattar den, är att den är alltför lite baserad på en undersökning av språkbruk. Hur används orden som ska ersättas? Hur kan man använda de föreslagna avlösarorden? Finns det redan goda norska alternativ? Ska man över huvud taget ersätta alla importord?

I min diskussion kommer jag att referera till den elektroniska databasen A-tekst, som jag har använt flitigt i ca. 10 år. Databasen innehåller den redaktionella teksten från *Aftenposten* sedan april 1984, och där finns nu också flera andra källor: *Dagsavisen*, *Dagbladet*, *Bergens Tidende*, *Dagens Næringsliv*, årsboken *Hvem, Hva, Hvor* och text från Norsk Telegrambyrå. Det är ett mycket värdefullt material, också för en lingvist. Jag är förvånad över att det inte tycks ha blivit använt i diskussionen av avlösarord.

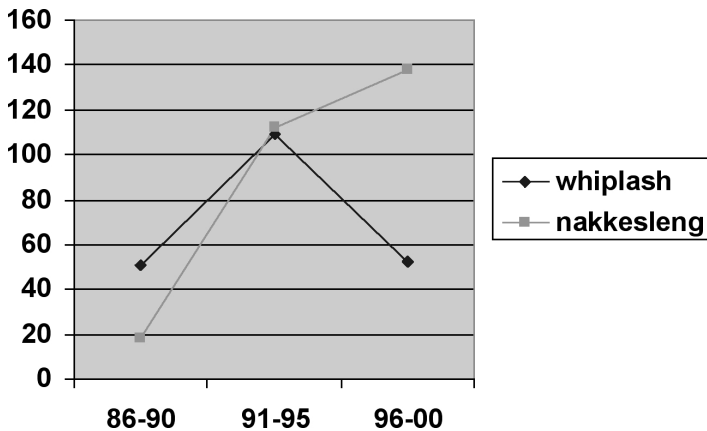
5. Konkurrenten mellan importord och avlösarord

En slags undersökning som man lätt kan göra med utgångspunkt från A-tekst är att studera konkurrenten mellan importord och avlösarord. Jag tar upp ett par exempel från

vår nya bok. Figur 1 och 2 jämför antalet artiklar i *Aftenposten* som innehåller orden *airbag* och *kollisjonspute* samt *whiplash* och *nakkesleng* under tre femårsperioder: 1986-1990, 1991-1995, 1996-2000. Vi ser att de norska avlösarorden har bågge segrat i konkurrensen med de engelska orden. De två senaste åren (2001-2002) visar samma tendens i alla de stora tidningarna, med undantag av *Dagens Næringsliv*, som hade ungefär samma frekvens för de norska och de engelska orden.

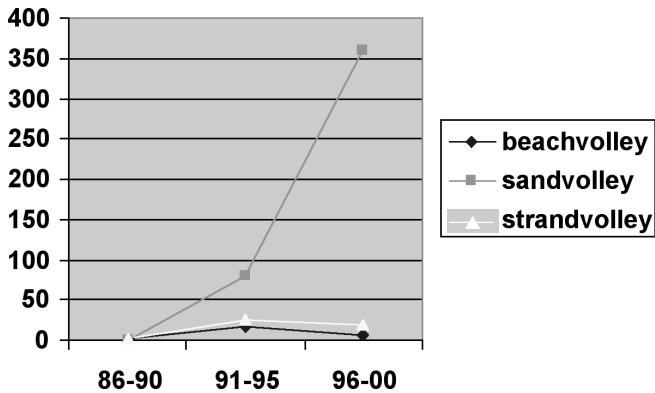

Figur 1 Frekvens i *Aftenposten* 1986-2000: *airbag* vs. *kollisjonspute*

Figur 2 Frekvens i *Aftenposten* 1986-2000: *whiplash* vs. *nakkesleng*

Figur 3 visar ett annat exempel: *beachvolley* vs. *sandvolley* och *strandvolley*. Också här har ett avlösarord vunnit i konkurrensen med det engelska ordet.

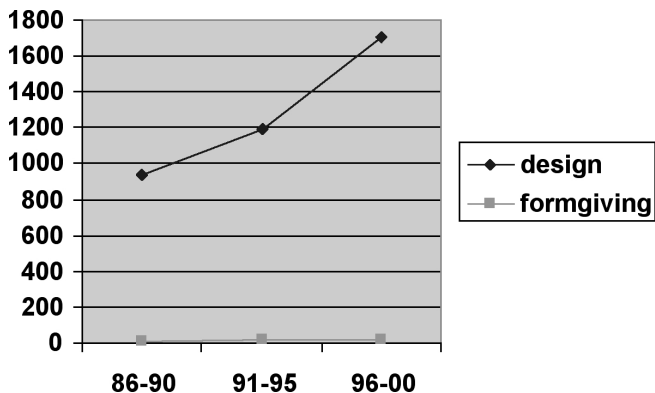

Figur 3 Frekvens i *Aftenposten* 1986-2000: *beachvolley* vs. *sandvolley* och *strandvolley*

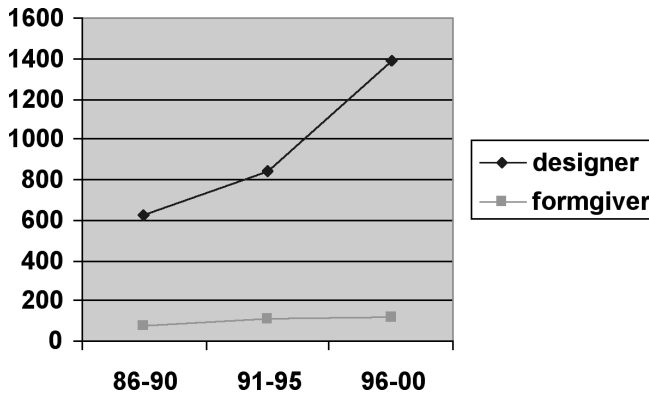
De tre segrande norska avlösarorden i exemplen är alla kreativa omskrivningar. Det är inte fråga om en passiv efterrapning av den engelska förebilden. Orden följer norskans regler och ger tydligen god mening för norrmän. *Sandvolley* förefaller naturligare än *strandvolley* därför att sporten utövas på sand, men inte nödvändigtvis på en strand. Upplysningar från Norsk volleyballförbund visar att valet av term går tillbaka till ett beslut i förbundet i början av 1990-talet. Ordsmeder: Var inte bundna av den engelska modellen! Bilda allianser!

A-tekst gör det inte bara möjligt att studera konkurrensen rent kvantitativt, vi kan också studera själva processen. När kommer de engelska orden in? Hur introduceras de? När kommer norska avlösarord in? Är det konkurrens mellan olika avlösarord? Hur kan vi förklara utvecklingen? Här är det utrymme för många nya studier.

Ett exempel som inte står i vår bok är *fringe benefits*. I A-tekst från 1984 och till oktober 2002 finner vi bara 5 artiklar som innehåller det engelska uttrycket *fringe benefits*, den sista från 1992. Under samma tidsperiod var det nästan 1500 artiklar som innehöll det norska ordet *frynsegoder*. Många exempel visar att det lönar sig att finna avlösarord. Men inte alltid; se figur 4 och 5.

Figur 4 Frekvens i *Aftenposten* 1986-2000: *design* vs. *formgiving*

Figur 5 Frekvens i *Aftenposten* 1986-2000: *designer* vs. *formgiver*

De engelska orden är tydligen alltför väl inarbetade för att kunna ersättas. Konklusionen blir: Ordsmeder, smid medan järnet är varmt!

6. Hur används ordet som ska ersättas?

När importord och avlösarord blir diskuterade, sker det alltför ofta utan att de sätts in i en naturlig kontext. Jag föreslår att en diskussion av avlösarord tar som utgångspunkt några exempel som visar hur importordet som ska ersättas faktiskt används. Då kan man undgå många hopplösa förslag.

Outsourcing

Det engelska ordet används ofta i nyare norska texter. Första förekomsten i A-tekst är från *Dagens Näringsliv*, december 1991. I A-tekst förekommer ordet i cirka 120 artiklar från början av 2001 till november 2002. I ett exempel från 1994 används *funksjonsinnleie* som understöd (se avsnitt 11). Senare finner vi också: *innleie (av arbeidskraft)*, *utsetting (av tjenester)*, *konkurransutsetting*, *utskillelse*, *utkontraktering* och *utflagging*.

Outsourcing er problematisk ur formell synpunkt. Det uppfattas som ett främmande ord och föregås ofta av *såkalt* eller används med anföringstecken. Allt detta tyder på att det är behov för avlösarord, och det finns också goda förslag bland orden som förekommer som understöd.

Norsk språkråd har föreslagit *driftsutsetting*, och *Norsk dataordbok* använder *funksjonsinnleie/funksjonsinnleige*, men dessa lösningarna är knappast tillfredsställande. *Outsourcing* följs ofta av ett prepositionsuttryck: *outsourcing av arbeidsoppgaver / tjenester / ansatte / arbeidsplasser*. Här passar inte *funksjonsinnleie* eller *driftsutsetting*. Dessutom är det också behov för ett verb: *outsourc* *oppgaver / tjenester* osv. Den bästa lösningen är att använda ord och uttryck som både kan användas som substantiv och verb: *sette ut/bort*, *utsetting/bortsetting (av arbeidsoppgaver, tjenester)*; *skille ut*, *utskillelse (av ansatte, arbeidsplasser)*. Orden följer norskans regler och passar in i naturliga sammanhang där substantivet *outsourcing* och verbet *outsourc* förekommer. Dessutom förekommer de redan i naturliga texter. Ordsmeder: Se på det levande språket!

Mail

Mail blir ofta använt i norskan. I A-tekst från januari 2001 till september 2002 förekommer ordet i omkring 800 artiklar. Motsvarande tal för det norska ordet *epost* är cirka 3100. Andra norska konkurrenter är marginella: *skjermbrev* 5, *skjermpost* 1, *ebrev* 19. Verbet *maile* är också ganska vanligt, medan den norska konkurrenten *eposte* är marginell. Livskraften i det engelske verbet visar sig genom att det används i många olika konstruktionstyper: *maile henne / til lederen / meg en liste / trusler direkte til ... / TV3 sin vrede / meg om et problem / med Doddo / hverandre*.

I svenska och tyska har det engelska ordet fått fotfäste både som substantiv och verb. Om vi ska döma av resultaten från A-tekst, är det goda skäl till att acceptera lånorden också i norska, eventuellt med anpassad stavning.

Det är viktigt att inte se på varje ord för sig. *Outsourcing* måste ses i sammanhang med *outsource*, *mail* i sammanhang med *maile*. Ordsmeder: Tänk på att ord inngår i nätverk!

7. Måste ett engelskt ord ersättas av ett norskt ord?

Vi har sett exempel på att det redan finns goda norska ord, så att det inte är nödvändigt att hitta på något nytt. Ett annat exempel är *spinoff*, som tidigt blev diskuterat i Ordsmia.

Spinoff

Spinoff är problematiskt ur formell synpunkt. Det är osäkerhet om genus: *en* eller *et spinoff*? Det första är vanligast i A-tekstmaterialet. Det är variation i stavningen av sammansättningar: *spinoffeffekt*, *spinoff effekt*, *spin-off effekt*, *spinoff-effekt* och *spin-off-effekt* förekommer alla i A-tekst. På norska används ordet mest i sammansättningar, särskilt *spinoffeffekt*, *spinoffprodukt* och *spinoffserie* (på TV). Det enskilda ordet *spinoff* kan användas på samma sätt, och det måste då framgå av sammanhanget vilken slags "spinoff" det är fråga om. Bland möjliga avlösarord i A-tekstmaterialet (med *spinoff* som omvänt understöd; se avsnitt 12) finner vi: *tilleggsgevinst* (för *spinoffeffekt*), *biprodukt* (för *spinoffprodukt*) och *avlegger* (för *spinoffserie*).

I diskussionen av *spinoff* i Ordsmia kom det fram en lång rad förslag: *sidevirkning/sideverknad*, *biprodukt*, *følgeprodukt/prosjekt*, *knoppskudd*, *kjølvann/kjølvatn*, *avspinn*, *avfresning/avfresing*, *avsprett* osv. De sista förslagen är mer eller mindre direkt baserade på det engelska ordet, och en av deltagarna i diskussionen har följande kommentar: "När vi skal finne gode, norske ord, må vi også kunne fri oss fra det opprinnelige (utenlandske) ordet" (Trygve Monsen, på desken! i *Aftenposten*). Det engelska ordet kommer ursprungligen från verbfrasen *spin off* "to throw off by or as if by centrifugal force in spinning" (*Oxford English Dictionary*), men det är nog oklart för den som använder språket, och det blir säkert inte klarare för norrmän som måste tolka ett norskt avlösarord via den ursprungliga betydelsen på engelska.

Ett av de bästa förslagen från Ordsmia är *kjølvann/kjølvatn*. Det passar bra i sammansättningar (*kjølvannseffekt*, *kjølvannsprodukt*, *kjølvannsserie*), men som det blev sagt i diskussionen kan det inte användas som ett enskilt ord. Vi kan inte säga *et kjølvann*. Eftersom *spinoff* inte är en fäckerterm, skulle det inte vara nödvändigt att finna *ett* norsk ord som precis motsvarar det engelska uttrycket. Förslagen som vi finner i naturliga texter

visar att det finns flera olika möjligheter att fånga upp det väsentliga i betydelsen på norska, med lite olika associationer.

Stayer

Nyligen blev *stayer/stayerevne* diskuterade i Ordsmlia. Før *stayerevne* kom det fram flera bra förslag på ord som redan finns i språket: *sisu* (ett finsk lånord), *utholdenhet*, *tæl*. *Stayer* visade sig vara svårare. Någon nämnde *seiging*, ett annat förslag var *langtraver* ("brukes visstnok i hestesportmiljøer"). Det blev också nämnt att *stayer* kanske kunde översättas med *utholder*, och förslagsställaren lägger till att han "har inntrykk av at stayer er vanligere enn stayerevne". Hur passar förslagen in om vi ser på användningen av *stayer/stayerevne* i naturliga texter?

För det första visade en undersökning av 100 exempel från A-tekst att *stayerevne* var använt i mer än hälften av exemplen, *stayer* i mindre än en tredjedel. Dessutom förekom ordet i andra sammansättningar: *stayeregenskaper*, *stayerånd*, *stayerløp*, *stayersted*, *stayerdronningen*. Här är några exempel där *stayer* är använt i en naturlig kontext:

Eldjor [häst] er en typisk allrounder. Han er god fra start, god til mål, god sprinter og god *stayer*. (*Bergens Tidende* 20.7.02)

Erling Jevne er en *stayer*, en langdistanseløper. (*Aftenposten* 23.3.02)

Jeg er en "stayer". Det er ikke nok å være begavet, du må holde ut, prøve om igjen, gang på gang. (*Aftenposten* 4.9.02)

Country, det er skikkelig musikk. Shania Twain har blitt litt for pop i Norge, men Allan Jackson, det er en *stayer*. (*Dagbladet* 4.8.00)

[...] det kunne blitt riktig interessant om han hadde fått fortsette. At han var en *stayer*, viste den fascinerende og tiljublede prosessen som førte frem til "Oslo-avtalen" [...] (*Aftenposten* 27.4.02)

En *stayer* innen julepynten, denne fra Glasmagasinet [...] (*Aftenposten* 22.12.00)

Om dette blir en klassiker er uvisst, men den kommer til å bli en *stayer* i CD-spilleren min. (*Aftenposten* 29.10.02)

Stayer används om travhästar, långdistanslöpare, politiker, folk i underhållningsbranschen osv. och ibland också om ting. Om vi testar förslagen till avlösarord, är det ett som passar någorlunda bra: *langtraver*. Går vi så vidare och ser på användningen av *langtraver* i A-tekst, finner vi ganska många exempel, om än inte på långt när så många som för *stayer*, och användningen är ganska speciell. Ordet används nästan uteslutande om poplåtar, filmer, radioprogram, TV-serier och liknande.

Vad gör en ordsmed? Är det möjligt att få genomslag för *langtraver* i en vidare bruk utan att ordet blir alltför vagt och oprecist? Det bästa är nog att inte satsa på ett ord, men se på olika möjligheter som redan finns i norska språket. För det vanligaste uttrycket, *stayerevne* (och *stayerånd*, *stayeregenskaper*) har vi goda lösningar (se ovan). *Stayer* i

transport- och idrottssammanhang har en precis betydelse som kan uttryckas genom en sammansättning: *langtraver*, *langdistansløp*, *langdistansløper*, *langdistansespesialist*. I andra fall måste man kanske tänka sig en omskrivning: *han er en stayer* – *han har vist stor utholdenhet*, *han har sisu*, *han er seig*, *han er en mann med tæl* eller liknande.

Märk att *han er en utholder* kopierar en konstruksjonstyp som ibland måste återges med en omskrivning. Jämför följande exempel från Engelsk-norsk parallellkorpus (www.hf.uio.no/iba/prosjekt/):

When I was in kindergarten, I was *a biter* [...]

Da jeg gikk i barnehagen, pleide jeg å bite de andre ungene [...]

But he is *a collector* of flies.

Men han samler på fluer.

”Daggett’s *a charmer* when he wants,” she said.

”Daggett har sjarm når han vil,” sa hun.

Sinbad was *a great crier*.

Sinbad var kjempegod til å grine.

Att välja *en utholder* i stället för *a stayer* skulle innebära att ändra en ordform, men ändå bevara det engelska uttryckssättet.

Det finns ingenting som säger att norskan alltid måste ha *ett* ord som passar för *ett* engelskt ord. Ordsmeder: Tänk på rikedommen i det egna språket!

8. Finns det redan goda avlösarord?

I många fall kan man finna förslag till avlösarord i naturlig text. Det har vi sett exempel på tidigare. Givetvis kan det vara bra att låta fantasin spela, men varför inte se på det som redan finns? Låt oss se på ett par ord som nyligen har diskuterats i Ordsmia.

Kiteboarding

I diskussionen kom det fram ganska många förslag: *brettdraking*, *drakesurfing*, *snødraking*, *dragekøyring*, *dragesnørefart*, *drake(vass)ski*, *drakeski*, *dragebrett*, *snøglenting*, *vannglenting*. De två sista förslagen bygger på etymologin för det engelska ordet: *kite* är ursprungligen en beteckning på en fågel, på norska ”glente”. Men i den betydelsen som vi har i *kiteboarding* är *drage/drake* sedan länge etablerat på norska. Om man skulle välja *snøglenting/vannglenting*, blir resultatet att en engelsk form ersätts med ett norskt ord som endast kan tolkas via den ursprungliga betydelsen på engelska – ganska misslyckat om tanken är att befria norskan från det engelska inflytandet.

Det hade varit en god idé att undersöka om det redan finns en norsk term. Det finner vi i A-tekst:

Kiteboarding eller *drageseiling* er noe så sjeldent som en revolusjonerende måte å utnytte vindkraften på. En kjempestor drage (av typen du lekte med som barn) styres med et sett kraftige liner. På beina stropper du et brett, og så kan du sveve

25 meter over bølgene, snurre rundt nesten som på et wakeboard, eller kjøre minst dobbelt så fort som brettseilerne. (*Dagbladet* 1.9.02)

Ett liknande eksempel finner vi i *Bergens Tidende* (3.9.02). Exempelen ger både en forklaring av vad sporten går ut på och tar upp ett norskt avlösarord. Om vi undersöker saken närmare, finner vi att det är tre varianter av sporten: *kiteboarding*, *kiteskiing* och *kitesurfing*. Därför är det viktigt att se på alla tre i sammanhang. Framför allt är det viktigt att veta precis vad det är som de engelska orden refererar till. Om ord av denna typen ska ersättas, bör en ordsmed ta kontakt med dem som har förstahandskunskap. I detta fallet kan man gå till nätadressen www.kiting.no (och därifrån till andra adresser). Att ta kontakt med dem som är närmast berörda är också avgörande för om ett avlösarord ska få genomslag. Ordsmeder: Gå ut i fältet!

ROV

Det engelska ordet *ROV* är en förkortning för *remotely-operated vehicle*. En rad mere eller mindre fantasifulla förslag till avlösarord kom fram i Ordsmia: *fartøysfjernstyring*, *FFS*, *fjernstyrt miniubåt*, *fjernstyrt undervannsfartøy*, *fjernstyrt båt*, *dronebåt*, *FUF*, *FUFartøy*, *drabantbåt*. Återigen hade det varit en god idé att undersöka om det redan finns ord i bruk. Här är ett par exempel från A-tekst:

Nopef hevder ”Geofjord” definitivt ikke er et seismisk skip, men et flerbruksfartøy som blant annet utfører konstruksjonsarbeid med *fjernstyrte undervannsfarkoster (ROV)*. (*Dagens Næringsliv* 21.6.02)

I formiddag satte altså skipper Odd Hermansen på redningsskøyta *miniubåten, ROV'en*, i sjøen igjen og startet den tidkrevende letingen. (*Aftenposten* 8.6.01)

Märk att *ROV* används som omvänt understöd (se avsnitt 12) i båda exemplen.

En närmare undersökning av norska texter visar att *miniubåt* är det vanliga uttrycket för en ”fjernstyrt undervannsfarkost”. Mot denna beteckningen kan etymologen invända att *ROV* egentligen är ett mera generellt uttryck, men det är inte relevant för modern norska. Pedanten kan invända att *miniubåt* inte är precis nog. Men om det är risk för missförstånd, kan författaren använda omvänt understöd eller sätta in ”fjernstyrt” vid första omnämmandet. Senare i texten blir det helt klart vad *miniubåten* refererar till. Exempel av just denna typen finner vi i A-tekst. Ordsmeder: Om möjligt, bygg på det som redan finns!

9. Bör det engelska ordet ersättas?

Det är inte självklart att alla importord bör ersättas. Det gäller speciellt kulturspecifika ord. Två ord som har diskuterats i Ordsmia är *bagel* och *doughnut*, som betecknar bakverk med anknytning till judisk respektive amerikansk matkultur.

Bagel

I diskussionen kom det fram flera förslag, bl.a.: *ringstykke*, *bygel*, *matboyle* och *beigel*.

Ordsmia-redaktøren rekommenderade *beigel*, dvs. *bagel* med förnorskad stavning. Under mitt arbete med ordet gick jag till restauranten *Bagel & Juice* i Oslo för att se på olika varianter av bakverket. ”Finns det ett norskt ord för detta?” frågade jag. Damen bakom disken svarade: ”Bagel – det er jo det det er”. De norska avlösarorden som kom fram i Ordsmia är nog svåra att inarbeta för något med så specifik referens. Eftersom bakverket nu är ganska vanligt förekommande i Norge, verkar det vara en god idé att följa rekommendationen från Ordsmia-redaktøren och göra ordet till helnorskt, med anpassad stavning.

Doughnut (donut)

Detta ordet avviker starkt i form från norskan, vilket kan tas som argument för att finna avlösarord. Några förslag från Ordsmia var: (*amerikansk*) *smultring*, *smultbolle*, *deignøtt*, *deigmutter*. De två siste förslagen, som är direkt baserade på den engelska förlagan (*dough* ”deig” och *nut* ”nøtt; mutter”), har inget stöd i A-tekst, däremot de två första:

Til slutt en dypfølt takk til Ragnar Aschim som faktisk har oversatt *doughnut* med *smultbolle* i stedet for *smultring*. Verden går tross alt fremover. (bokrecension skriven av författaren Anne B. Ragde, *Aftenposten* 27.3.95)

Med varemerket Aunt Mabel’s selger han *doughnuts* (*amerikanske smultringer*), muffins og brownies gjennom de store dagligvarekjedene, samt 7-Eleven, Narvesen og bensinstasjoner. (*Dagens Næringsliv* 8.2.02)

Eftersom en *doughnut* kan se ut både som en *ring* och som en *bolle*, är det inte orimligt att använda både orden *smultring* och *smultbolle*, eventuellt med preciseringen *amerikansk*. Men det är tveksamt om denna typen av ord kan ersättas på ett tillfredställande sätt. Märk i det sista exemplet det gamla etablerade lånet *muffins* (med *-s* som en del av stammen) och det nyare ordet *brownies*. Många liknande lån finns från matkulturen i andra språkområden: *croissant* från franska, *cappuccino* från italienska, *sushi* från japanska osv. Går vi till andra kulturområden, som musikk och konst, finner vi otaliga lånord.

Ord som visar till speciella företeelser från främmande kulturer bör få bevara sina rötter. Ordsmeder: Tänk på ordens ekologi!

Dreadlocks

Ett helt annat kulturord är *dreadlocks*, som betecknar en slags frisyra med ursprung i rastafarisekten i Jamaica. När orden nyligen blev diskuterade i Ordsmia, kom följande förslag upp: *rastafletter*, *tovet hår*, *rastaragg*, *jamaicalokker*, *grutjafser*, *ufsetufser*, *rustufser*, *afrolokker*. Ett par av förslagen är direkt nedsättande (och dessutom oprecisa) och kan därför inte godtas. *Afrolokker* ser ut att bygga på en missuppfattning – första villkoret för en ordsmed måste vara att veta vad som ska betecknas. Bland de acceptabla förslagen är det bara ett som får stöd i A-tekst. En sökning i oktober 2002 gav följande resultat: *rastafletter* 202, *rastahår* 34, *rastakrøller* 9, *dreadlocks* 43. Ett par exempel:

Alt en rasta gjør, skal være ”dread” (av engelsk: frykt). Ikke bare språket, men også håret, de lange *rastaflettene*, kalles *dreadlocks*. (*Aftenposten* 8.11.97)

Dreadlocks/rastahår: Den spesielle hårstilen symboliserer rastaenes røtter, og skal være en kontrast til den hvite manns streite, blonde hårsveis. (*Dagbladet* 30.6.01)

Det ser alltså ut som om det redan finns norska ord för *dreadlocks*, och det vanligaste av dem förekommer mycket oftare än det engelska ordet. *Rastafletter* har den fördelen att ordet beskriver frisyren samtidigt som det visar till den underliggande kulturen.

Det kan emellertid diskuteras om *rastafletter* och *dreadlocks* ska uppfattas som det samma. Det gör journalisten i exemplet från *Aftenposten*, och det finns flera exempel på detta i A-tekst. I Ordsmia var det delade meningar. Jag gick till en frisörsalong och fick där bestämt besked om att *rastafletter* och *dreadlocks* är olika saker. Det fanns också prover på frisyerna: smala välgjorda *rastafletter* och tjocka toviga *dreadlocks*.

En tolkning av situationen är att *rastafletter* är ett mer generellt begrepp för en hårstil av afro- och Jamaica-typen, som nu har blivit mode också i Europa. I A-tekst finner vi både uttryck som *Bob Marleys rastafletter* och *tynne, afrikanske rastafletter*. Men i konkurrensen med det engelska ordet verkar *rastafletter* vara på väg att få en mer specialiserad betydelse, medan *dreadlocks* (och *rastahår*) betecknar den ursprungliga rastafri-syren.

Exemplet visar problem som kan uppstå i samband med avlösarord: orden kan bli mindre precisa. Men om min tolkning är riktig, visar det också språkets självläkande kraft. Det skapas nya distinktioner och språket blir rikare. Helt synonyma ord är sällsynt-heter i språket. Om det finns en form, får det gärna en egen betydelse.

10. Hur ska avlösarordet få genomslag?

Det är inte tillräckligt att föreslå mer eller mindre fantasifulla avlösarord. Orden måste också få genomslag. Två viktiga ting att tänka på är: (1) att bygga på det som redan finns gör det enklare att få genomslag för avlösarorden; (2) för att avlösarord ska få genomslag är det viktigt att bygga allianser (se avsnitt 13) och inte bara skrivbordsfilosofera. Dessutom finns det strategier för att introducera avlösarord i text. Två viktiga strategier är *understöd* och *omvänt understöd* (jmf. Chrystal 1988), på norska *støtte* och *omvendt støtte*.

11. Understöd

Att utan förberedelse introducera importord eller avlösarord i en text kan föra till missförstånd eller leda till att språket mister sin skärpa. I A-tekst kan vi se otaliga exempel på hur en journalist behandlar importord. Ibland får läsaren en förklaring, som i exempen med *street-racing* (se avsnitt 1) och *kiteboarding* (se avsnitt 8), där journalisten också tar med norska ord för fenomenet. Ofta följs importordet av ett norskt ord inom parentes, som apposition eller med någon annan form för anknytning. Exempel:

Cash management

Cash Management / kontanthåndtering [annons] (*Aftenposten* 17.3.98)

Backpacker

Tveit har forsket på *backpackere* (*ryggsekkurister*) som internasjonalt ungdoms-fenomen, og gjort feltundersøkelser i Australia, London, Dublin [...] (*Bergens Tid-ende* 5.8.02)

Branding

Mannen, som er blitt en institusjon i den norske designbransjen, må bære noe av ansvaret for utbredelsen av ordet *branding*, på norsk ”*merkevarebygging*”. (*Dagens Næringsliv* 17.1.01)

Fringe benefits

Det er visse indikasjoner på at høyinntektsushold utfører relativt mye egenarbeide i form av vedlikehold m.v. og at ”*fringe benefits*” (*frynsegoder*) erstatter skattbar inntekt for høyinntektstagere, og øker inntektsulikhetene [...] (*Aftenposten* 24.10.84)

Outsource

Braathens *outsourcer* (*setter ut*) sine bakketjenester til SGS (Scandinavian Group Services) [...] (*Aftenposten* 3.8.02)

Testimonial

På Hamar har klubbledelsen lenge diskutert hvordan de kunne stille opp for sin tidligere profil, og torsdag fikk man ja fra Vålerenga om en såkalt *testimonialkamp* (*æreskamp*). (*NTBtekst* 14.12.01)

Efter att ett norskt ord har blivit använt som understöd kan författaren gå vidare i texten och använda importordet eller det norska uttrycket utan att det blir risk för missförstånd

Det är viktigt att undersöka användningen av understöd, både för att få uppslag till avlösarord och för att studera strategier för att introducera avlösarord. Understöd blev t.ex. använt under etableringen av de norska orden för *airbag* och *whiplash* (jmf. avsnitt 5).

12. Omvänt understöd

I etableringsfasen finner vi också ofta omvänt understöd. Det betyder att det norska ordet nämns först och att importordet läggs till som en precisering, som i de två exemplen under *ROV* (se avsnitt 8). Andra exempel:

GPS

Til alt hell hadde gutten med seg både *satellittnavigator* (*GPS*) og mobiltelefon, og ringte selv alarmtelefonen for å få hjelp. (*Dagbladet* 8.10.00)

Key account manager

Kunderåd giver/KAM (*Key Account Manager*) [annons] (*Aftenposten* 11.4.02)

Storkundeselger/Key Account Manager [annons] (*Aftenposten* 14.4.02)

För den som inte är fackman är nog *key account manager* ett ganska dunkelt begrepp. En förklaring finner vi i A-tekst:

Etter noen tiårs utprøving i USA er systemet med ”*key account manager*” – eller bare ”*account manager*”, som ser ut til å bli den norske varianten (*sjef for nøkkelukunder*) – på full fart inn i Norge via europeiske gigantfirmaer. Behovet oppsto da underleverandører merket at mulighetene til å påvirke minsket ettersom kundene ble stadig større og mer uoversiktlige. Produksjefene fungerte ikke lenger så godt mot de store bedriftene, der beslutningene blir tatt av en lang rekke mennesker; sjefer, grupper og funksjonærer – alene eller sammen.

Løsningen viste seg å være en ”overkikador” som får det fulle ansvaret for hele kundeforholdet, en som kjenner kundens behov og nøkkelpersoner til enhver tid og som derved kan trekke på rett kompetanse fra egne rekker, sier Tom Engeskog i firmaet Frontline Bedriftsutvikling, som tidligere i år arrangerte landets første seminar om ”*key account executives*”.

I dag har anslagsvis 30 norske bedrifter ansatte med den engelske tittelen, mest innen dagligvareindustrien. Flere er på vei. Andre har samme funksjon, men bruker andre titler. (*Dagens Næringsliv* 26.8.93)

Tydliggen finns det inte ännu något norskt ord som kan ersätta *key account manager* på ett tillfredsställande sätt. I de två exemplen från *Aftenposten* har annonsörerna använt två olika norska ord, men har lagt till det engelska uttrycket. På så sätt tillfredsställs både kraven om begriplighet och precision – en strategi som är värd att ta efter för den som önskar att introducera avlösarord.

Mitt sista exempel är ännu ett ord som nyligen har tagits upp till diskussion i Ordsamia: *survivor*. I motsats till det besvärliga *stayer* (jmf. avsnitt 7) verkar lösningen lätt i detta fallet:

Survivor

Nå har stjernen fra the Hollies og Crosby, Stills, Nash & Young rundet 60 år og [han er] altså – ifølge ham selv – en *overlever*. *Survivor*. Men et album å henge øverst på juletreet er det ikke (*Bergens Tidende* 6.8.02)

Overlever blev också nämnt av deltagare i Ordsamia, och det var redaktionens val. Andra förslag var: *rehabiliterat*, *törrlagt*, *løvetann*, *løvetannmenneske*. Detta är goda norska ord som kan beteckna olika slags ”överlevare”: en brottsling som övergett förbrytarbanan, en tidigare alkoholist, en person som kommit igenom trots svårigheter (*løvetannbarn* är ett etablerat uttryck). Varför behövs då *survivor/overlever*? Bakgrunden för att det gamla engelska ordet *survivor* har blivit så vanligt är att det var namnet på den amerikanska versionen av TV-serien ”Robinson”, och serien har i sin tur gett inspiration till hitlåten ”Survivor”, med Destiny’s Child. Inte oväntat förekommer många av exemplen på *survivor* i A-tekst i en musikalisk kontext. Ordsmeder: Tänk på ordens ekologi!

13. Allianser

Både för att finna goda avlösarord, och för att de ska få genomslag, är det viktigt att bilda allianser med dem som är närmast berörda, vare sig de säljer *doughnuts* eller håller på med *kiteboarding*. Vi har sett att journalister, och även folk i reklambranschen, är uppmärksamma på möjligheterna som vi har att introducera avlösarord genom understöd och omvänt understöd. Kan sådana strategier utvecklas vidare? Bör de uppmärksammas mer i utbildningen?

Många importord kommer in via dagspressen. På väg till importordkonferensen fann jag två exempel på *soft power* i samma dagstidning. Forfattarna är välkända för norska läsare.

Etter Carter er det ikke mulig å resonnerer om internasjonal politikk uten å ta med det internasjonale sivilsamfunn av menneskerettighetsovervåkere som arbeider for sivilisering av politikken. I dagens jargong ”*soft power*”. (Bernt Hagtvet, *Aftenposten* 18.10.02)

Feltet åpner for nyere perspektiver som ”*soft power*” og ”public diplomacy” (Erik Rudeng, *Aftenposten* 18.10.02)

Här hade det varit fullt möjligt att skriva *myk makt*, eventuellt med *soft power* som omvänt understöd. Det kunde en redaktör ha påpekat.

14. Råd för ordsmeder

- Smid medan järnet är varmt!
- Se på det levande språket.
- Gå ut i fältet.
- Ta hänsyn til ordens ekologi.
- Om möjligt, bygg på det som redan finns.
- Tänk på att ord inngår i nätverk.
- Var inte bunden av den engelska modellen.
- Finn avlösarord som passar in i modersmålets mönster.
- Finn avlösarord som passar in i en naturlig kontext.
- Var beredd på att ett importord inte alltid kan ersättas med ett enskilt ord.
- Finn strategier för att introducera avlösarord.
- Stimulera till språklig reflektion.
- Bilda allianser.
- Studera konkurrensen mellan importord och avlösarord.
- Godta det som inte kan ändras.

15. *Engelsk eller ikke engelsk* – is that the question?

I titeln på mitt föredrag ställer jag frågan ”Engelsk eller ikke engelsk – *is that the question?*”. Det har vi också valt som överskrift för det sista kapitlet i vår bok om engelskan i Norge (Johansson & Graedler 2002). Titeln anspelar på en bok som kom ut i Danmark för ett par år sedan: *Engelsk eller ikke engelsk – that is the question* (Davidsen-Nielsen *et al.* 1999). Genom att formulera en fråga i stället för ett påstående vill vi understryka att det inte är en fråga om att välja mellan engelska och norska. Vi behöver båda. Frågan är när vi ska använda det ena och det andra.

Många lånord berikar språket, andra kan vi klara oss utan. Ofta kan importord och avlösarord leva sida vid sida och bidra till att språket blir rikare. Det viktiga är att vara språkmedveten, att inte okritiskt acceptera allt det nya som kommer från engelskan, och inte heller att kategoriskt avvisa allt. Redaktören av tidskriften *English Today*, Tom McArthur, använde för ett par år sedan de gamla kinesiska symbolbegreppen yin och yang för att karakterisera engelskans inflytande i världen (McArthur 2001). Engelskan är en välsignelse men kan bli en förbannelse om den förtränger eller förringar modersmålet. Utmaningen är att dra så stor nytta som möjligt av välsignelsen och så gott som möjligt undgå förbannelsen.

Referenser

- Chrystal, Judith-Ann. 1988. *Engelskan i svensk dagspress*. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 74. Göteborg: Esselte studium.
- Davidsen-Nielsen, Niels, Erik Hansen & Pia Jarvad (red.). 1999. *Engelsk eller ikke engelsk. That is the question*. København: Gyldendal.
- Graedler, Anne-Line. 1998. *Morphological, semantic and functional aspects of English lexical borrowings in Norwegian*. Acta Humaniora 40. Oslo: Universitetsforlaget.
- Graedler, Anne-Line & Stig Johansson. 1997. *Anglismeordboka*. 1997. Oslo: Universitetsforlaget.
- Johansson, Stig & Anne-Line Graedler. 2002. *Rocka, hipt og snacksy. Om engelsk i norsk språk og samfunn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- McArthur, Tom. 2001. World English: A blessing or a curse? *English Today* 67, 57-61.
- Stene, Aasta. 1945. *English loan-words in modern Norwegian: A study of linguistic borrowing in the process*. London & Oslo: Oxford University Press, Johan Grundt Tanum Forlag.

Refleksjoner omkring forholdet mellom avløserord og tekniske termer, med bakgrunn i arbeidet med IKT-ord i Ordsamia

Jan Hoel

Oslo

Er tekniske termer avløserord?

I det daglige arbeidet i Ordsamia med ord fra informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) har det uvilkårlig meldt seg spørsmål om hva avløserord er, og om det kan være forskjellig på slike ord og tekniske termer. Etter hvert er jeg kommet til at det fra en synkron synsvinkel er nødvendig å skjelle mellom avløserord og tekniske termer. Andre vil kanskje foretrekke i stedet å inndele avløserord i ”spontane” og ”bevisste”, ”folkelige” og ”vise” e.l.

Det kan nok argumenteres for at tekniske termer er en særskilt type avløserord og ikke vesensforskjellige fra slike, men det er visse forhold som taler imot en slik inndeling. Tekniske termer oppstår som resultat av et bevisst, systematisk og helhetlig arbeid – ofte knyttet til oversettelse – der dekkende beskrivelse av nærstående begreper innenfor bestemte begrepsfelt er utgangspunktet og hovedformålet. Avløserord fødes uten slik målrettet metodikk og slikt overblikk og er i stedet vanligvis preget av allmennspråkets behov for språklig økonomi, slagkraftighet og semantisk omtrentlighet. Mange mener at avløserord er mest vellykket når de har høyst like mange stavelser som importordet de avløser, når de er humoristiske eller slående og iøynefallende på annet vis, eller når de etterligner originalen fonetisk (rytmemønster, rim, likelydende innledende bokstav(er)), stilistisk (metaforer, besjeling, allusjoner) eller på annen måte. Slike hensyn gjelder overhodet ikke for termer.

Det er en kjensgjerning at mange tekniske termer ”flyter over i” eller overtas i allmennspråket. I en diakron synsvinkel kan således skillet mellom allmennord og termer bli utydelig. Det ville like fullt være galt å hevde at termene blir avløserord i samme øyeblikk de tas i bruk i allmennspråket. Det er utelukkende utenomspråklige forhold som avgjør om og i så fall når en term ”flytter inn i” allmennspråket. Det er alminneliggjøring av den teknologiske utvikling og markedsføring av nye produkter eller tjenester som skaper det nye uttrykksbehovet også i allmennspråket. Dersom fagmiljøene ikke utvikler en teknisk term innen kort tid, som så kan overtas i allmennspråket, vil det ofte oppstå ett eller flere mindre ”terminologiske” avløserord blant språkbrukerne. Iblant foreligger termen så sent at det utvikles avløserord parallelt. Dette er sannsynligvis tilfellet med ”hånd-PC (lomme-PC)” og ”håndholdt datamaskin” i eksempel materialet nedenfor.

Hva er et avløserord?

Jeg stiller nedenfor opp en definisjon av 'avløserord' og forsøker med utgangspunkt i den å resonnerer meg fram til noen vilkår for slike ord.

Et avløserord er:

Et *hjemlig ord/uttrykk* som i allmennspråket *benyttes med samme betydning som og i stedet for* et importord.

Med "importord" menes her et ord fra et fremmed språk – i dag først og fremst engelsk – som er tatt i bruk i morsmålet med ingen eller liten tilpasning av skrivemåte og uttale. Det er særlig tre vilkår i definisjonen som må presiseres, alle angitt med kursiv ovenfor. Dette kan gjøres samtidig med at de etterprøves på et utvalg IKT-ord fra Ordsmlia.

Vilkår 1

Først, hva menes med "hjemlig ord/uttrykk"? Vilkåret kan presiseres slik:

Avløserordet består av arveord og/eller godt etablerte lånord (f.eks. er "vebb" for "web" og "vapp" for "wap" tilpasset, men ennå ikke etablert).

Dette vilkåret kan lett etterprøves og gjelder også for tekniske termer. I de sju eksemplene nedenfor står de(n) norske betegnelsen(e) til venstre, etterfulgt av den engelske mot-svarigheten i parentes. Til høyre viser "JA" eller "NEI" om vilkåret anses oppfylt eller ikke.

(1)	knapp (button)	JA
(2)	favorittliste, yndlingsbokmerker (hotlist)	JA
(3)	mus (mouse)	JA
(4)	hånd-PC, lomme-PC, håndholdt datamaskin (palmtop) (<i>"PC"</i> er etablert, men neppe tilpasset)	JA
(5)	likenett, jevnbyrdsnett (peer-to-peer (P2P) network)	JA
(6)	direkteavspilling (streaming)	JA
(7)	miniatyrbilde, knøttbilde (thumbnail (picture))	JA

Alle de norske betegnelsene oppfyller vilkåret.

Vilkår 2

Hva menes så med "benyttes i stedet for"? Vilkåret kan presiseres slik:

Avløserordet er et bruksalternativ til importordet i den aktuelle konteksten. Dette forutsetter at importordet også brukes i noen utstrekning i det importerende allmennspråket.

Dette vilkåret er vanskeligere å etterprøve. Den relative brukshyppigheten for et avløserord og det tilsvarende importordet varierer i det enkelte tilfellet og hos den enkelte språkbruker. En slik tospråklig synonymi er uforenlig med terminologiske grunnprinsipper. Nedenfor er vilkåret etterprøvd på de samme eksemplene som for vilkår 1.

(1')	knapp (button)	NEI
(2')	favorittliste, yndlingsbokmerker (hotlist)	JA
(3')	mus (mouse)	NEI
(4')	hånd-PC, lomme-PC, (håndholdt datamaskin?) (palmtop)	JA
(5')	likenett, jevnbyrdsnett (peer-to-peer (P2P) network)	NEI
(6')	direkteavspilling (streaming)	JA?
(7')	miniatyrbilde, knøttbilde (thumbnail (picture))	JA

De norske betegnelsene oppfyller vilkåret i fire tilfeller, men i (6') bare under tvil.

”Button” og ”mouse” er rett og slett ikke bruksalternativer i norsk og har aldri vært det. I beste fall har ”knapp” og ”mus” lånt en betydningsutvidelse for datasammenheng fra engelsk. De to norske ordene kan altså ikke rubriseres som ”avløserord”. Det er nok riktigere å betrakte dem som datatermer som er overtatt i allmennspråket.

”Likenett, jevnbyrdsnett” i (5') kan heller ikke regnes som avløserord av den enkle grunn at de er en skrivebordskonstruksjon fra Ordsmlia som ikke er i faktisk bruk. Det er utelukkende ”peer-to-peer” eller ”P2P” som benyttes, og bare i datamiljøer. De norske betegnelsene må derfor betraktes som forslag til datatermer som ikke er overtatt i allmennspråket.

I (4') er det norske alternativet ”håndholdt datamaskin” satt i parentes med et spørsmålsteget fordi denne omstendelige formen sjelden eller aldri er i allmennspråklig bruk. Likeledes er det satt et spørsmålsteget etter ”JA” i (6') for å vise at ”direkteavspilling” bare sporadisk opptrer i stedet for det langt vanligere ”streaming”.

I en diakron synsvinkel er konsekvensen av dette vilkåret at et avløserord opphører å være et sådant den dagen det er etablert og råder språkgrunnen alene uten konkurranse fra importordet. Et talende eksempel er ”datamaskin” – eller bare ”data” i manges munn – som fullstendig har utkonkurrert ”computer”.

Vilkår 3

Til slutt, hva menes med ”benyttes med samme betydning som”? Vilkåret kan presiseres slik:

Avløserordet formidler omtrent samme betydningsinnhold og har tilnærmet samme stilvalg og kommunikative intensjon som det tilsvarende importordet.

Dette vilkåret er vanskeligst å etterprøve. Sammenligning av importords og tilsvarende avløserords betydningsinnhold, stilnivå og kommunikative funksjon er nesten umulig og vil uansett være kraftig preget av subjektiv oppfatning. Jo mer et avløserord benyttes, desto enigere vil imidlertid språkbrukerne være om betydningsinnholdet og andre sider ved ordet og bruken av det. Avløserord, liksom andre nyord, får sin betydning avgrenset

og skjerpet gjennom bruk. Utsettingen av ”JA” eller ”NEI” nedenfor må ses i lys av det ovennevnte.

(1'')	knapp (button)	JA
(2'')	favorittliste, yndlingsbokmerker (hotlist)	JA?
(3'')	mus (mouse)	JA
(4'')	hånd-PC, (lomme-PC?), håndholdt datamaskin (palmtop)	JA
(5'')	likenett, jevnbyrdsnett (peer-to-peer (P2P) network)	JA
(6'')	direkteavspilling (streaming)	NEI
(7'')	miniatyrbilde, knøttbilde (thumbnail (picture))	NEI

De norske betegnelsene oppfyller vilkåret i fem tilfeller, men i (2'') bare under tvil.

”Direkteavspilling” i (6'') dekker bare delvis det som ligger i ”streaming”, nemlig ’samtidig utsending og avspilling (av video over et digitalt nett)’. De norske betegnelsene i (7'') fjerner seg for langt fra den engelske betydningsmessig, men også med hensyn til stilvalg og kommunikativ intensjon. ”Knøttbilde” bærer imidlertid mest preg av å være et avløserord, mens ”miniatyrbilde” må kunne anses å være en term.

I (4'') er ”lomme-PC” satt i parentes med et spørsmålsteget for å vise at dette alternativet neppe oppfyller kriteriet. Spørsmålsteget etter JA i (2'') markerer at ”hot” på engelsk ikke kan sies å ha funnet en hundre prosent vellykket motsvarighet i verken ”favoritt” eller ”yndling”.

Foreløpig oppsummering

Blant de norske betegnelsene i eksemplene vurdert ovenfor er det bare ”hånd-PC” som ubetinget oppfyller alle de tre vilkårene for et avløserord. ”Favorittliste” og ”yndlingsbokmerker” oppfyller vilkår 1 og 2 fullt ut, men vilkår 3 bare under tvil.

Kriterier for avløserord og tekniske termer

Direkte oversettelseslån er neppe ”gode” avløserord. I så fall må jo alle oppslagsord i tospråklige ordbøker anses å tilby (bestanddel av) mulige avløserord. Kanskje bør vi i stedet forbeholde betegnelsen ”avløserord” for tilfeller der slike (allmenn)ordbøker ikke umiddelbart gir svar ved ledd-for-ledd-oversettelse.

I dansk har man med lite hell forsøkt å innføre det direkte oversettelseslånet ”luftpude” for ”airbag”. I Norge har avløserordet ”kollisjonspute” fått stor oppslutning. Likeledes må ”nakkesleng” anses å være et svært vellykket avløserord for ”whiplash”. Ingen av de to norske betegnelsene er oversettelseslån. Begge ordene er nå vel etablert og tilnærmet enerådende. Det er dermed neppe verken hensiktsmessig eller riktig å benevne dem ”avløserord” lenger.

De norske ordene nedenfor kan hentes direkte ut av eller avledes ledd for ledd av oppslagsordene i en engelsk-norsk ordbok og bør derfor ikke betraktes som avløserord:

tilgang (access)
 knapp (button)
 avluse (v. debug)
 e-(små)penget (e-cash)
 dvalemodus (hibernation mode)
 mus (mouse)

Ordene kan imidlertid betraktes som termer fordi de tilsvarende engelske importordene sjelden eller aldri er i konkurrerende bruk. Det viser at tekniske termer ofte er direkte oversettelseslån. Avløserord må slå an i befolkningen ved å være originale, iøynefallende og fengende. Tekniske termer støtter seg til en definisjon eller forklaring, og deres språklige uttrykkside behøver ikke vekke oppmerksomhet. For termer er entydighet og gjennomsiktighet viktigere enn språklig originalitet.

Tekniske termer med forbilde i fremmedspråk bør ikke automatisk benevnes ”avløserord” når de benyttes i allmennspråket. Etter vilkår 2 ovenfor er det en forutsetning at det tilsvarende importordet i noen utstrekning er i bruk samtidig. En del tekniske termer, deriblant IKT-termer, ”flyter over” i allmennspråket, men uten at den fremmedspråklige ekvivalenten følger med på lasset. Slike ord forblir fagtermer i allmennspråket. De aller fleste tekniske termer når imidlertid aldri allmennspråket og lever sitt stille liv i ulike fagmiljøer.

På grunnlag av vilkår 1–3 ovenfor og andre vurderinger kan det stilles opp følgende kriterier for avløserord:

- Avløserords tilsvarende importord er i ”vanlig” bruk i allmennspråket samtidig.
- Avløserord er oppstått/”oppfunnet” i vanlig språkbruk.
- Avløserord brukes av flere enn medlemmene av et sarspråksmiljø (fagspråk, sjargong o.l.).
- Avløserord bør ikke være direkte oversettelseslån.
- Avløserord har ikke nødvendigvis en entydig begrepsreferanse.
- Det kan finnes flere avløserord for samme importord.
- Avløserord behøver ikke være ”gjennomsiktige” (dvs. motivert); de kan være metaforiske.
- Avløserord er vanligvis ikke definert eller forklart.

IKT-ordene nedenfor er eksempler på avløserord med stor utbredelse:

direkte(-), direktekoplet, oppkoplet, tilkoplet (on(-)line)
 å rulle (v. scroll)
 tjener (server, til forskjell fra servant)
 nettleser ((web) browser)
 Verdensveven (World Wide Web (WWW))

Det kan likeledes stilles opp følgende kriterier for tekniske termer:

- Termers fremmedspråklige ekvivalenter er bare unntaksvis i bruk samtidig.
- Termer er først utviklet og tatt i bruk i fagspråk.

- Termer brukes i utgangspunktet i et mer eller mindre lukket fagmiljø.
- Termer kan være direkte oversettelseslån og vil ofte være det.
- Termer bør ideelt sett ha en entydig begrepsreferanse.
- Det bør ikke være flere enn én term for hvert begrep.
- Termer bør ideelt sett være gjennomsiktede.
- Termer skal være definert eller forklart.

I de tidligere sju nummererte eksemplene kan følgende norske betegnelser karakteriseres som teknisk term:

håndholdt datamaskin (palmtop)
 likenett, jevnbyrdsnett (peer-to-peer (P2P) network)
 miniatyrbilde (thumbnail (picture))

Andre eksempler på ”gode” IKT-termer er:

stamnett (backbone)
 versjonstrinn (av program) ((programme) build)
 kroppsbåret datamaskin (wearable computer)

Avslutning

I Ordsmia diskuteres det i stor grad terminologi – for det meste på IKT-området – ikke avløserord som definert ovenfor. Forholdet tekniske termer – avløserord er sannsynligvis ca. 80–20 %.

I diskusjonene spørres det ofte etter hva en gjenstand gjør, og hvordan den ser ut, eller hva et fenomen innebærer. Dette er typiske kjennetegn ved terminologens arbeidsmetodikk. Det er imidlertid slik at ”termene” man kommer fram til i Ordsmia, bare sjelden er ”gode” i terminologisk forstand, særlig fordi man ikke setter enkeltgjenstander eller -fenomener inn i en større begrepsmessig sammenheng.

Ordsmia er altså først og fremst en ”amatør-termisme”. Karakteristikken er ikke ondskapsfullt ment til forkleinelse for deltakerne, men er en nøktern konstatering og beskrivelse av hva som er typisk for forumets virksomhet. Årsaken er at de fleste av deltakerne er studenter eller har sitt arbeid innenfor IKT eller andre fag og bruker forumet som en arena for idémyldring omkring norske termer for nye produkter, tjenester og fenomener på sine respektive fagfelt. Ordsmia er således skjevt sammensatt, og fagfolkenes overtall skremmer nok bort en del språkbrukere uten slik bakgrunn. En av de største utfordringene for forumet er derfor å oppnå bedre balanse i diskusjonene ved få flere ”vanlige” språkbrukere til å melde seg på og delta.

Ordsmia – arbeidsmåte og erfaringer

Dag F. Simonsen

Oslo

Ordsmia ble opprettet i mars 2000 og har dermed vært i funksjon i vel to og et halvt år. Den 9. oktober 2002 var det 200 påmeldte, mot ca. 170 noen måneder tidligere. Antallet har gått opp og ned og lå på 180 allerede høsten 2000. Dette viser at folk melder seg på og av, og det tyder kanskje også på at det finnes et naturlig ”tak” for deltakelse i et slikt forum. Aktiviteten varierer og var kanskje spesielt stor våren 2000. Til nå har det vært vel 2900 innlegg i alt. Det er nok et klart mindretall av de påmeldte som har bidratt med et flertall av innleggene.

Til opplysning for de uinnvidde bør det sies at man melder seg på Ordsmia på Norsk språkråds Internett-sider (<http://www.sprakrad.no/ordsmia.htm>).

Et innlegg i Ordsmia kan se slik ut (vist etter Pegasus, avsenderen anonymisert her):

From: [NN]
To: Ordsmia@lister.sprakrad.no
Date sent: Thu, 19 Sep 2002 14:43:04 +0200
Subject: RE: [ordsmia] Wraps, bagels

[Double-click this line for list subscription options]

Hva med ”svøp” eller ”rulling” for ”wraps”

For ”bagel” kunne vi sagt ”ringstykke” siden vi sier ”rundstykke” for de som er fylt i midten.

NN

——Original Message——

From: Dag Finn Simonsen [<mailto:SIMONSEN@sprakrad.no>]

Sent: 17. september 2002 13:55

To: Ordsmia@lister.sprakrad.no

Subject: [ordsmia] Wraps, bagels

”Wraps”, ”bagels”

Spørsmål til Språkrådet i dag:

Finnes det noe norsk ord for ”wraps” i matlagingssammenheng?

Den engelske ordet dekker tortillaer o.l., til dels også store salatblad, altså mat som brukes til å pakke inn annen mat med, slik at helheten blir en ny rett.

Et annet spørsmål: Hva heter ”bagel” på norsk?

Kan noen i Ordsmia hjelpe?

Dag F. Simonsen

Spørsmålet, som her framkommer som en del av ”Original Message”, var i dette tilfellet lagt ut av redaksjonen. Oppsummeringen fra redaksjonen etter vel en uke så slik ut:

From: ”Anne Helene Aarflot” <Aarflot@sprakrad.no’
 Organization: Norsk språkråd
 To: Ordsmia@lister.sprakrad.no
 Date sent: Fri, 27 Sep 2002 11:03:03 +0200
 Priority: normal
Subject: [ordsmia] Wraps, bagels – oppsummering

[[Double-click this line for list subscription options](#)]

I diskusjonen av norske avløsere for wraps og bagel har det kommet inn ulike forslag til norske avløsere:

Wraps – svøp, rulling, matpakke

Bagel – ringstykke, bygel, matbøyle

Personlig syns jeg at rulling er et godt forslag til avløser for wraps. Et annet forslag er pakkemat, siden det er mat en pakker rundt annen mat.

Bagels er etter hvert blitt et velkjent begrep her i landet, og jeg tror det kan være vanskelig å få gjennomslag for en helt ny betegnelse på dette. Derfor vil jeg heller foreslå at skrivemåten norvageres til beigel.

Hilsen Anne Helene Aarflot

Ordene legges altså dels ut av redaksjonen, dels av deltakerne, for eksempel folk som er i arbeid med å oversette fagspråklige tekster. Når et ord legges ut av redaksjonen, kan det være fordi det først er kommet spørsmål om det til Språkrådet per telefon eller e-post, eller fordi redaksjonen syns aktiviteten i Ordsmia er lav, og ønsker å stimulere den, eller av andre grunner, for eksempel fordi folk i redaksjonen er interessert i det bestemte ordet.

Jeg skal ikke gå nærmere inn på detaljene i redigeringsarbeidet, men vil nevne at vi har famlet litt før vi har funnet den praksisen vi følger i dag. Noe som også bør nevnes, er at Ordsmia, trass i eksistensen av en redaksjon, er et uredigert e-postforum (ingen ”moderator”), slik at innleggene slippes ”rett ut” på de påmeldte. Når tonen da blir krass og personlig eller sporer av ved å handle om annet enn engelske og norske ord, noe den iblant gjør, velger redaksjonen oftest å ikke gripe inn med korreksjoner, men appellerer i stedet til toleranse og framhever de påmeldtes eget ansvar. Dette mener vi har fungert godt. I begynnelsen sendte vi ofte ut mer formelle oppsummeringer av debattråder, men

nå gjør vi det sjeldnere, fordi slike innlegg lett fortøner seg som offisielle ”vedtak” i Språkrådet (noe de ikke er) og kanskje demper debatten.

I september kom det en e-post til Språkrådet med spørsmål om et norsk ord for ”paintball”. Spørteren presenterte seg for øvrig som medlem av ”Laksfjord MalingsballKlubb”. Jeg la da ”paintball” ut i Ordsmia etter først å ha søkt med søkemotoren Kvasir og fått hele 12 655 treff på frisøk (Norge). Et sted hentet jeg inn denne informasjonen, som jeg la ved innlegget mitt:

Fra: <http://homefree.sensewave.com/~s113872/>

Hva er paintball?

Kort og veldig grovt forklart: 2 eller flere personer med gassdrevne (co2) våpen (heretter kalt markører) som innenfor et avgrenset område forsøker å treffe hverandre med maling-kuler (paintballs). Det høres tåpelig ut? Kanskje det – men tenk deg selv snikende fremover i en stille skogteig, og vet at der ute... er det noen... Følelsen må oppleves. Adrenalkicket er ubeskrivelig! Spillet kan varieres i det uendelige,- man kan spille i tett skog eller i åpent terreng, to eller flere lag mot hverandre, eller alle mot alle, forskjellige oppdrag som må løses (innta og holde et høydedrag, erobre motstandernes ’flagg’ mens man forsvarer sitt eget, etc.), tids- eller ammunisjonsbegrensninger, kort sagt..... Samtidig er paintball sosialt, og en god kondisjonstrening!

Hvem er det som spiller paintball?

[...] Vi som spiller, er helt vanlige, normale mennesker som i paintball finner avkobling, sosialt fellesskap, spenning og mosjon. [...] I England og USA, og nå også i Norge, blir ’spesialsydde’ paintball spill brukt som en del av leder kurs eller seminarer for bedrifter, hvor de ansatte lærer teamwork, raske beslutninger og å takle stressende situasjoner.

[---]

Hva trenger jeg for å spille?

Det viktigste du kjøper, er beskyttelsesmaske. Deretter følger markøren. Videre trenger du en gasstank og ball, samt klær av passende type, – dette er faktisk det hele. Du kan som regel også leie av din lokale klubb.

Hva slags markører finnes det?

Paintball-markører kan grovt inndeles i tre typer: Automat (full auto), halv automatiske (semi auto) og pumpe. Du kan få alt fra paintballpistoler til bazookaer, som skyter 100 paintballs om gangen. Ballene kan gå opptil 300 meter, men i praksis er effektiv rekkevidde mellom 20 og 60 meter [...]

Før jeg går videre, har jeg lyst til å la dette ordet surre et par minutter blant tilhørerne her. Kom gjerne med forslag, kreative eller omstendelig-terminologiske, spørsmål og synspunkter.

Nå viser jeg de innleggene som kom fra Ordsmie-deltakere før jeg svarte spørteren og skrev en oppsummering til Ordsmia:

From: NN-2
Date sent: Mon, 9 Sep 2002 11:20:51 +0200
Blekkball!

From: NN-3
 Date sent: Mon, 9 Sep 2002 11:53:52 +0200
 Jeg føler at ”male/malingball” blir for tamt og for lite beskrivende, selv om det jo er det det direkte oversatt heter på engelsk. Jeg forslår ”malingkamp” og/eller ”malingkrig” for å få en tydeliggjøring av spillet/lekens natur.

I oppsummeringen redegjorde jeg for forslagene i Ordsミア og føyde til ”fargekamp” eller ”fargekrig” for egen regning, samtidig som jeg pekte på at ”ball” i ”paintball” snarere betyr ”kule” enn ”ball”. Etter oppsummeringen fulgte dette innlegget:

From: NN-4
Subject: **SV: [ordsミア] Paintball – oppsummering**
 Date sent: Wed, 18 Sep 2002 15:12:57 +0200
 Kanskje lurt å sondre mellom spillet og blekkulen som man skyter med? Fargekrig eller fargekamp synes jeg hørt bra ut som betegnelse på spillet.

I dette tilfellet kom det altså bare to innlegg før oppsummeringen, og det er slett ikke sjelden innleggene er så få som det. Et grovt anslag kan være cirka fem–seks innlegg i gjennomsnitt om hvert ord, av kan hende enda færre deltakere (den som først har skrevet et innlegg, vender jo ofte tilbake med minst ett til). En og samme debatt kan for øvrig foregå i ukevis, eller de samme debattene vender tilbake med lange mellomrom, som den om ”e-post” eller ”mail”.

Det hender at debatten raskt sprer seg på ulike tråder og tar av, med svært mange innlegg, noen ganger slik at utgangsspørsmålet kommer i bakgrunnen, andre ganger med stor relevans: ”Her må vi skille mellom det og det” (jmfør tilleggsinnlegget ovenfor, som peker på et helt påkrevd skille mellom sport og utstyr – og det er jo ikke sjelden både redaksjonens og deltakernes faktakunnskaper er utilstrekkelige). Det kan bli tilløp til debatter av språkpolitisk karakter eller med et visst preg av ”personlig oppgjør” eller av rent normeringsmessig art (korpusspørsmål uten tilknytning til engelske ord, som ”starte (opp)”).

Om ”paintball” kunne det kommet (men det kom altså ikke!) innlegg om betydningen av ”ball” og det misvisende ved å si ”paintball”, siden en utenforstående jo vil tenke på ballspill, som det jo ikke er. Omvendt kunne noen påpekt at ”ball” kan bety ”kule” også på norsk, som i ”snøball”. Videre kunne vi fått etymologiserende innlegg om leddene ”paint” og ”ball” eller synspunkter på norvagering (”peintbål”, ”peintball”) som eneste mulige løsning hvis det ikke kunne finnes et helt annet ord, osv. Det er på denne måten debattene i Ordsミア ofte går.

I debattene legger noen vekt på å være kreative, mens andre betoner terminologisk systematikk, gjennomsiktighet og logikk. Særlig den første tiden var det også en del prinsipiell diskusjon om hva avløserord er eller bør være, for eksempel hvilke ord som er ”norske”, hvilken betydning (fagfolks) usus bør tillegges, om morfologisk likhet med engelsk (”case study” – ”kasusstudie”), metaforer, direkte oversettelser eller avledningsmuligheter bør prioriteres, osv. Det er imidlertid tydelig at ikke alle er like interessert i dette, og faller ut av slike debatter.

Vi har opprettet en database i Access, som per i dag har i overkant av 670 poster, alfabetisk redigert etter importordet i dets vanligste form i norsk, det vil si i engelsk eller

”halvengelsk” form. Dette antallet svarer altså til det antall engelske ”problemord” som har vært innom Ordsmia, og som vi har vurdert som verdige til å redigeres og tas vare på. Blant dem finnes også mange av de ordene som Alf Skjeseth trakk fram i sitt innlegg.

Hver post inneholder så mange som tjue felt – for oppslag, funnsted, registreringsdato, avløserforslag osv. Her vil jeg gå nærmere inn på bare ett av feltene, nemlig det som heter ”Bruksområde”, fordi det indirekte sier noe viktig om Ordsmias muligheter og begrensninger. De engelske ordene tilhører svært mange livs- og samfunnsområder, og ofte mer enn ett samtidig. I redaksjonen holder vi oss med en liste over 35 bruksområder, som vi altså henfører ordene til, men dette er faktisk ikke tilstrekkelig, slik at kategoriene ”allment” og ”ymse” ikke sjelden tas i bruk. Det har ikke vært mulig å ta ut statistikk for fordelingen av ord på bruksområder, men vi har et klart inntrykk av at data- og IKT-ord og -uttrykk svært ofte er framme. Omvendt kan det være vanskelig å få respons på spørsmål om norske ord for engelske titler i forretningslivet (som ”key account manager”). Dekningsgraden er med andre ord ikke jevn, og dekningsgraden av importkanaler som ungdomskultur lider nok under dette.

Vi vet ikke noe systematisk om deltakernes alder, kjønn, utdanning, yrke osv., men får et inntrykk gjennom den ”egenpresentasjonen” som innleggene i større eller mindre grad trekker med seg. Om deltakernes sammensetning sa en av de påmeldte våren 2000 til Kulturnett (et nettbasert prosjekt i regi av Nasjonalbiblioteket): ”Eg tykkjer gruppa består av ei fin blanding av fagfolk og andre interesserte. Det kunne kanskje vore nokre fleire ’amatørar’ som meg med, men det kjem kan hende etter kvart.” Om dette har slått til, vet vi ikke, men det ville nok være for optimistisk å tro at Ordsmie-deltakerne svarer til et gjennomsnitt av befolkningen, slik man kanskje ville ønsket seg i en ideell verden.

I noen grad avspeiler nok ordenes bruksområdetilhørighet deltakermassen. Vi ser at en del av de mest aktive deltakerne er folk som arbeider i IKT-bransjen, blant annet som oversettere av programvare. Også andre fagoversettere legger ut spørsmål, men hvis vi ser etter representanter for skoleverket, elever og lærere, vet vi rett og slett ikke om vi har noen slike, eller hvor mange vi har. De er i så fall ikke spesielt aktive. Generelt ser det ut til å være få ungdommer påmeldt, noe vi kan merke på responsen når ord som ”wannabe” legges ut.

Vi ser også i feltet ”Dokument” at det der ligger en kopling til et Word-dokument. Disse Word-dokumentene inneholder som regel innleggene fra Ordsmia samt annen relevant informasjon om det aktuelle ordet og bruken av det. Dokumentene er lagret sammen i mappa ”Smietilfang” på det interne nettet i sekretariatet i Språkrådet.

Vi har hørt at Stig Johansson hadde visse kritiske innvendinger til den faglige siden ved Språkrådets arbeid med avløserord, som jo ikke minst foregår nettopp i tilknytning til Ordsmia. Dette må vi og vil vi ta oss ad notam. Jeg har imidlertid ikke forberedt noen forsvarstale, og heller ikke en fullstendig oppsummering av våre erfaringer med Ordsmia, men vil avslutte med å trekke fram noen hovedmomenter, de fleste av dem faktisk (sjø)kritiske.

For det første har Språkrådet med Ordsmia etter mitt syn fått en helt ny og verdifull kontaktkanal til språkbrukerne, som gjør det mulig å arbeide langt mer seriøst enn før med korpusspørsmål knyttet til importord. For det andre er jeg enig i det som har vært sagt i tidligere innlegg, nemlig at eksistensen av Ordsmia har en positiv språkpolitisk symboleffekt som går ut over den praktiske nytten man har av dette e-postforumet. Det er også blitt samlet et betydelig materiale, og arbeidet har vært lærerikt og inspirerende for oss som har deltatt.

Samtidig har vi etter over tretti måneder med Ordsmie-debatt gjort en del problem-erfaringer, som jeg vil stille opp på denne måten, helt til sist:

- Ordsmia er temmelig *tid- og arbeidskrevende* (forslagene må drøftes i detalj, og det må ofte samles inn tilleggsinformasjon fra flere kilder før man kan redigere en post). Det bør etter mitt syn vurderes grundig om utbyttet svarer til ressursinnsatsen (innpå ett årsverk).
- *Dekningen er skeiv*. Ordsmia fungerer best på IKT-området (god oppslutning, flest folk med peiling, ofte oversettere, så vi kan være tidlig ute), mye dårligere på andre. Det burde kanskje vært flere ordsmier, for delområder? Men dette ville bli virkelig ressurskrevende.
- Ordsmia spriker mellom debatt om anglisismer i *allmennspråket* og diskusjoner om ord som egentlig er *fagtermer*. Dette gjenspeiler trolig en grunnleggende uklarhet om hensikten med dette forumet.
- Ordsmia er *u-bokmålsk*. Sjølve fenomenet er fremmed for det som i mange tiår har vært tradisjonen i bokmål, den målformen over 80 prosent av befolkningen bruker. Dette legger trolig begrensninger på opplutningen, fordi arbeidet kan oppfattes som bakstreversk.
- Det er et paradoks at vi bør være tidlig ute med avløserord, samtidig som vi finner ordene fordi de *alt er tatt i bruk* av dem som er våre kilder (eks.: ”paintball”, ”kiteboarding”).
- *Spredning av avløserord* til publikum burde være en hovedsak, men når vi ut, og gjør vi nok? Ordene går til ”På godt norsk”-lista på Språkrådets nettsider og til bladene Språknytt og Statsspråk – men hva med spredningen videre derfra? Her kan man jo minne om Knud Knudsens kjempeverk ”Unorsk og norsk” (992 sider), smekkkfullt av fantasifulle og veloverveide forslag til norske avløsere for datidens fremmedord, men i dag fullstendig glemt, en språkhistorisk kuriositet.

Avløserord i Ordsmia – sett i forhold til suksesskriterier for avløserord

Anne Helene Aarflot

Oslo

Innledning

I Ordsmia, Norsk språkråds nettbaserte diskusjonsforum for norske avløserord, diskuteres engelske importord og norske avløserord. I dette innlegget vil jeg vise noen eksempler på avløserord som har vært diskutert i Ordsmia høsten 2002, og se dem i forhold til ulike suksesskriterier for vellykkede avløserord.

Våren 2002 fullførte jeg en hovedoppgave om datafaglige importord og avløserord i allmennspråklige tekster, *Data eller computer – eller begge deler*. Der undersøkte jeg blant annet suksesskriterier for gode norske avløserord, med utgangspunkt i Helge Sandøys krav til avløserord slik de er presentert i *Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk* (2000). Det er i forhold til noen av disse suksesskriteriene jeg vil se noen av avløserordene som har vært diskutert i Ordsmia.

Jeg bruker betegnelsen *avløserord* som motsetning til *engelsk importord*. Som avløserord regner jeg både direkte oversettelseslån (ledd for ledd) og semantisk lån.

Eksempler på suksesskriterier

Krav til ordlengde er et av de språklige kravene Helge Sandøy trekker fram i *Lånte fjører eller bunad*. Sandøy mener et nytt avløserord ikke bør være for langt hvis det skal ha en god mulighet til å slå igjennom i norsk. Dette er et argument som med jevne mellomrom også blir trukket fram i ulike diskusjoner i Ordsmia. Det er for eksempel mulig at dette kravet spiller en rolle når importordet *RAM* vanligvis blir foretrukket framfor den foreslåtte norske avløseren *internminne* på dataområdet.

Et annet språklig krav som kan ha betydning for om et nytt avløserord kan få gjennomslag i norsk, gjelder gjennomsløktighet. Et eksempel på en gjennomsløkt betegnelse er avløserordet *nettleaser* som har fått gjennomslag i norsk, sammenliknet med importordet *browser*.

Det siste av Sandøys språklige krav jeg vil gi et eksempel på i dette korte innlegget, gjelder assosiative ord eller nye metaforer. Et eksempel er *-vev* i *verdensveven*. I Ordsmia er det en stadig tilbakevendende debatt om *vev* som avløser for importordet *web*, og ordet har til nå ikke fått noe nevneverdig gjennomslag i norsk. Det er med andre ord ting som kan tyde på at denne nye metaforen ikke blir oppfattet som spesielt god av språkbrukere flest.

Blant de kulturelle kravene Sandøy nevner i *Lånte fjører eller bunad?*, vil jeg trekke fram skepsisen mot ord som enten er dialektale eller avleggs. Da det engelske importordet *kiteboarding* ble diskutert i Ordsmia, var *glenting* et av forslagene til norsk avløser. En

glente er ifølge et av innleggene i debatten en type (utdødd) fugl, samme fugl som på engelsk ble kalt *kite*. Denne koblingen mellom *kite* og *glente* er nok ukjent for de fleste i dag, og derfor er det lite sannsynlig at *glenting* ville bli tatt i bruk om denne typen skisport.

Et annet av kravene Sandøy nevner, er kravet om likhet i form mellom det engelske importordet og det norske avløserordet. Han mener at det for eksempel kan ha betydning at det norske avløserordet begynner på samme bokstav som det engelske ordet, slik det er i tilfellet *poster/plakat*. Dette argumentet blir også trukket fram i flere av diskusjonene i Ordsmia.

I tillegg til de kravene Sandøy trekker fram, har jeg i undersøkelsene i forbindelse med hovedoppgaven blant annet sett på betydningen av ekvivalens mellom det engelske importordet og det norske avløserordet. I Ordsmia blir det med jevne mellomrom diskusjon om den norske betegnelsen på spesialtegnet @. Det er tydelig at mange språkbrukere reagerer på betegnelsen *krøllalfa* her, og etter min oppfatning kan denne motstanden skyldes at *krøllalfa* og engelske *at* har nullekvivalens. På engelsk blir e-postadressen *kari.at.home.no* en setning som gir mening, mens *kari.krøllalfa.hjemme.no* ikke gir mening på tilsvarende måte på norsk.

I arbeidet med norske avløserord har jeg også undersøkt hvilken rolle tidsaspektet spiller. Det er unektelig en stor fordel å komme tidlig på banen med norske forslag, før det engelske importordet har festet seg i miljøet der ordet skal brukes. En del av ordene som diskuteres i Ordsmia, er nye fagtermer innen ulike fagfelt, blant annet dataområdet, men det hender også at nye ord fra allmennspråklige områder blir tatt opp og diskutert. Som eksempel kan jeg nevne diskusjonen av norske betegnelser på matrettene *wraps* og *bagel*. *Wraps* er en ganske ny betegnelse, mens *bagels* har vært på det norske markedet en stund allerede. I debatten ble disse forslagene til avløser for *bagel* nevnt: *ringstykke*, *bygel*, *matbøyle*. Flere av dem som deltok i debatten, gikk imidlertid inn for å beholde betegnelsen *bagel* med norvagisert skrivemåte, *beigel*. Det var denne løsningen Ordsmiereleksjonen også valgte å anbefale. Som avløser for *wrap* ble det foreslått å bruke et av disse: *svøp*, *rulling*, *matpakke* eller *pakkemat*.

Det siste eksemplet på suksesskriterier jeg vil nevne her, gjelder betydningen av lydrim. I Ordsmia har blant annet uttrykket *hit-and-run* vært diskutert, og deltakerne i diskusjonen kom med følgende forslag til avløser: *ram og røm*, *treff og stikk*, *treff og røm*, *støt og stikk*, *slå til og stikk*, *dask og dra*, *deng og dra*, *ut og inn*. Som argument for *ram og røm* som avløser ble det blant annet hevdet at ”ram og røm har samme stemning som *hit-and-run*”. Undersøkelsene mine viste at lydrim ikke nødvendigvis gir noen automatisk suksess for et norsk avløserord. Andre kriterier spiller nok en større rolle.

Oppsummering

Ifølge undersøkelsene mine var det to kriterier som hadde størst betydning for om et nytt norsk avløserord skulle få gjennomslag i norsk. Norske avløserord som hadde likhet i form og innhold med det engelske importordet, for eksempel *skjerm*, *mus* osv., glir lett inn i språket. I tillegg viste det seg at gjennomsiktighet hadde stor betydning med tanke på hvilke nye avløserord som får gjennomslag. En gjennomsiktig betegnelse blir lettere tatt i bruk på norsk enn oppfinnsomme nye metaforer. Kriteriene som ifølge undersøkelsene hadde minst betydning, var lydlig likhet/lydrim.

Referanser

Sandøy, Helge. 2000. *Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk*. Oslo.

Aarfлот, Anne Helene. 2002. *Data eller computer – eller begge deler? Datafaglige importord og avløserord i allmennspråklige tekster 1987-2001*. Hovedoppgave, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, UiO.

Om forfattarane

- Ásta Svavarsdóttir – forskar ved Orðabók Háskólans (Háskóli Íslands), Reykjavík
- Brunstad, Endre – postdoktorstipendiat ved Nordisk institutt, Universitetet i Bergen
- Gellerstam, Martin – forskar ved Göteborgs universitet (Institutionen för svenska språket), redaktør av *Svenska Akademiens ordlista*
- Guðrún Kvaran – professor ved Háskóli Íslands og leiar for Orðabók Háskólans, leiar i Íslensk málnefnd, Reykjavík
- Hoel, Jan – ráðgivar i Norsk språkråd, Oslo
- Jarvad, Pia – seniorforskar ved Dansk sprogævn
- Johansson, Stig – professor i engelsk språkvitskap, Universitetet i Oslo
- Lie, Tarald – hovudfagsstudent ved Institutt for britiske og amerikanske studiar, Universitetet i Oslo
- Myking, Johan – førsteamanuensis i nordisk språkvitskap, Universitetet i Bergen
- Palm, Helena – språkkonsult ved Terminologisentrum TNC, leiar for Svenska biotermgruppen
- Pedersen, Inge Lise – formann i Nordisk språkråd i tida 2000–2002, lektor ved Københavns Universitet (Institut for dansk dialektforskning) og professor II ved Universitetet i Tromsø
- Poulsen, Jóhan Hendrik W. – professor emeritus i færøysk språkvitskap, Fróðskaparsetur Føroya (Universitetet på Færøyan)
- Sandøy, Helge – professor i nordisk språkvitskap ved Universitetet i Bergen
- Simonsen, Dag Finn – ráðgivar i Norsk språkråd, Oslo
- Skjeseth, Alf – reporter og leiar for samfunnsgruppa ved Norsk Telegrambyrå, Oslo
- Vikør, Lars S. – professor ved Universitetet i Oslo (Seksjon for leksikografi og målføregransking), hovudredaktør i *Norsk ordbok*
- Aarflot, Anne Helene – konsulent i Norsk språkråd, Oslo